

Міністерство освіти і науки України
Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

БРИК МАРИНА МУРМАНІВНА

УДК 811.111+811.161.1]’246.2-112:316.722(560)](043.3)

ДИСЕРТАЦІЯ

**ВЕРБАЛІЗАЦІЯ ВАРІАНТІВ СПРИЙНЯТТЯ ОБРАЗУ ТУРЕЧЧИНИ
ПРЕДСТАВНИКАМИ РОСІЙСЬКОЇ ТА АНГЛІЙСЬКОЇ ЛІНГВОКУЛЬТУР
(на матеріалі романів письменників-білінгвів)**

10.02.17 – порівняльно-історичне і типологічне мовознавство

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ М. М. Брик

Науковий керівник: Іванова Людмила Петрівна, доктор філологічних наук,
професор

Київ – 2020

АНОТАЦІЯ

Брик М. М. Вербалізація варіантів сприйняття образу Туреччини представниками російської та англійської лінгвокультур (на матеріалі романів письменників-білінгвів) – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.02.17 “Порівняльно-історичне і типологічне мовознавство”. – Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, Київ, 2020.

Дисертацію присвячено дослідженню лінгвоімагологічного відображення образу Туреччини в етнічній свідомості сучасних письменників. Запропоновано нову комплексну методику аналізу категорії образу як фрагменту мовної свідомості індивіда крізь призму його етнічності. Розроблено механізм опису мовної картини світу автора, який полягає в аналізі мовних одиниць, що беруть участь у створенні образу чужої для нього культури та корелюють з традиційною моделлю мовної особистості (Ю.М. Караулов). Встановлено найбільш релевантні одиниці у плані вербального втілення культурної специфіки Туреччини та способи розкриття суті різних культурних явищ.

Глобалізація сучасного суспільства та міжкультурна комунікація обумовлюють необхідність дослідження образу “чужого” (чужої країни, міста, народу та ін.) в етнічній свідомості народу чи окремих його представників в різні епохи (М.-Ф. Гійяр, І. Шеврель, Д.-А. Пажо, Ж. М. Карре, Х. Дізерінк, Дж. Леєрсен, М. Швідерська, Дж. Мура, М. Беллер та ін.). Подібні дослідження проводяться в руслі імагології та суттєво відрізняються у плані базової термінології та підходів до вивчення тексту. Наразі дану науку розглядають як галузь порівняльного літературознавства (М.П. Алексєєв, О.М. Веселовський, Ю.М. Лотман, Д.С. Наливайко, О.Р. Ощепков, А.С. Панов, О.В. Папілова та ін.) та як один із нових напрямів сучасної лінгвістики – *лінгвоімагологію* (Л.П. Іванова, А.А. Мороз, Н.М. Сиромля, О.В. Тупчій та ін.).

В дослідженні обґрунтовано релевантність лінгвоімагологічного підходу при дослідженні образу “чужої” країни в етнічній свідомості індивіда.

Уточнено визначення поняття образ країни, під яким розуміємо індивідуальне ментально-культурне утворення, що опосередковує уявлення про певну країну та її культуру, уміщує як загальнолюдські, так і індивідуальні особливості його творця, реалізується засобами мови, може супроводжуватись авторською оцінкою та емоційно впливати на адресата. Визначено співвідношення даного поняття з іміджем та стереотипом.

Творцем досліджуваного образу є автор-білінгв як культурно-мовна (полікультурна) особистість. В роботі аналізуються його специфічні риси та роль у здійсненні міжкультурної комунікації. Автори обраних для аналізу творів заглиблюються у турецьку культуру, зберігаючи притаманні їм етнічні риси: Ельчін Сафарлі – представник російської лінгвокультури, а Ліза Морроу – представниця англійської лінгвокультури з Австралії, називає себе експатріантом.

Вибір образу Туреччини у якості об’єкта дослідження обумовлений багатством культури цієї країни, наявністю історично-політичних контактів як з європейськими, так і зі східними державами, а також географічним положенням, завдяки якому країна виступає зв’язною ланкою між культурою Заходу та Сходу.

Образ Туреччини розглянуто шляхом аналізу максимально повного набору вербальних засобів: метафоричних образів, безеквівалентної лексики, прецедентних феноменів, топонімів, синтаксичних, стилістичних та орфографічних особливостей, що беруть участь у побудові образу Туреччини. Схарактеризовано закономірності та відмінності у відображенні образу країни у свідомості носіїв російської та англійської мов.

Реконструйовано 12 спільних та індивідуально-авторських метафоричних моделей відображення навколишньої дійсності у свідомості носіїв англійської та російської лінгвокультур: ЛЮДИНА ↔ ПРИРОДА,

ЛЮДИНА ↔ КОНКРЕТНА РІЧ, ЛЮДИНА ↔ ЛЮДИНА, ЛЮДИНА → НАДПРИРОДНЕ, ЛЮДИНА → МИСТЕЦЬКИЙ ПРОДУКТ, ПРИРОДА ↔ КОНКРЕТНА РІЧ, ПРИРОДА ↔ ПРИРОДА, ПРИРОДА ↔ КУЛІНАРНИЙ ПРОДУКТ, АБСТРАКТНІ ПОНЯТТЯ → КОНКРЕТНІ РЕЧІ, АБСТРАКТНЕ ↔ ЛЮДИНА, КУЛІНАРНИЙ ПРОДУКТ → НАДПРИРОДНЕ, БУДЕННІ СПРАВИ → ВОЄННІ ДІЇ. *Встановлено* домінантні групи референтів та *обчислено* їх кількісні показники: ЛЮДИНА (рос. 107 / англ. 36), ПРИРОДА (рос. 97 / англ. 5); та корелятивів: ЛЮДИНА (рос. 95 / англ. 20), ПРИРОДА (рос. 31 / англ. 18), КОНКРЕТНА РІЧ (рос. 58 / англ. 9); *зафіксовано* повну відсутність або незначну частку метафоризації понять з наступних концептуальних полів в одній з мов: ‘людина як духовна істота’ (рос. 72 / англ. 8), ‘природа’ (рос. 97 / англ. 5), а також різницю у кількості понять, що виступають референтами, з полів: ‘мистецький продукт’ (рос. 14 / англ. 0), ‘військові дії’ (рос. 0 / англ. 7). *Виявлено* 7 домінантних тематичних груп безеквівалентної лексики: ‘релігія’ (рос. 10 / англ. 7 лексем), ‘громадські місця’ (рос. 2 / англ. 9), ‘їжа та напої’ (рос. 30 / англ. 27), ‘побут’ (рос. 3 / англ. 6), ‘звертання’ (рос. 16 / англ. 9), ‘одяг’ (рос. 2 / англ. 2), ‘назви природних явищ’ (рос. 4 / англ. 1). *Визначено* 4 основних способи семантизації цієї групи лексики: дескриптивна перифраза, словниковий переклад, оказіональні відповідники, гіперонімічне перейменування. *Обчислено* кількісні показники прикладів семантизації безеквівалентних мовних одиниць в досліджуваних текстах, що сягають 25 прикладів використання дескриптивної перифрази, 15 – словникового перекладу, 1 – оказіонального відповідника та 5 – гіперонімічного перейменування в російській мові; 60 прикладів використання дескриптивної перифрази, 6 – словникового перекладу, 5 – оказіонального відповідника та 2 – гіперонімічного перейменування в англійській мові. *Зафіксовано* групу слів-екзотизмів, які були запозичені російською (21) та англійською (18) мовами, чим обумовлена відсутність їх семантизації у тексті романів. *Виявлено* графічні особливості представлення

безеквівалентних лексем у тексті романів: виділення за допомогою лапок (3 приклади) в російській мові та виділення курсивом (65) в англійській мові.

Схарактеризовано 5 груп прецедентних феноменів за джерелом їхнього походження: прецедентні артефакти (рос. 2 / англ. 5), прецедентні символи (рос. 1 / англ. 1), прецедентні імена та назви (рос. 76 / англ. 35), прецедентні обряди / ритуали / звичаї (рос. 5 / англ. 7), прецедентні вислови (рос. 13 / англ. 4). Визначено відсоткову частку національно-прецедентних, соціумно-прецедентних та універсально-прецедентних феноменів (Д.Б. Гудков та Ю.Є. Прохоров). В межах групи національно-прецедентних феноменів виявлено частку одиниць рідної для автора культури, що сягає 74 % відсотків національно-прецедентних феноменів російської культури в романі “Сладкая соль Босфора” та дорівнює 0 % вживань цієї групи прецедентних одиниць австралійської культури в “Waiting for the Tulips to Bloom”.

Визначено основні групи топонімів, що характеризують просторові переміщення персонажів та місце локалізації подій: ойконіми (рос. 22 / англ. 18), урбаноніми (рос. 21 / англ. 33), гідроніми (рос. 6 / англ. 4). Установлено співвідношення топонімів Туреччини та інших країн: 31 та 20 одиниць в романі Е. Сафарлі; 48 та 7 в романі Л. Морроу. Схарактеризовано типи коментарів, які автори застосовують для характеристики географічних об’єктів. Визначено топоніми переднього плану – Стамбул та Босфор, що мають особливий статус: значення топоніму Стамбул в ході розгортання сюжетів романів отримує нові семи: ‘водний об’єкт’, ‘серце країни’, ‘колиска історії’, ‘домівка’, ‘Мекка’, ‘велике село’, ‘жива істота’, ‘людина’, ‘брат’, ‘прихисток’; компоненти значення, яких набуває топонім Босфор: ‘брат’, ‘людина’, ‘юнак’, ‘дитина’, ‘розмежувальна лінія’.

Ключові слова: лінгвоімагологія, образ Туреччини, варіант, мовна свідомість, етнічність, автор-білінгв, мовна особистість, російська лінгвокультура, англійська лінгвокультура, парадигма образів, культурно маркована лексика.

ABSTRACT

Bryk M. M. Verbalization of the variants of Turkey's image by the representatives of Russian and English linguocultures (based on the novels of bilingual authors). – Manuscript.

Thesis for a Candidate's degree in Philology, Specialty 10.02.17 – Comparative, Historical and Typological Linguistics. – National Pedagogical Dragomanov University, Ministry of Education and Science of Ukraine, Kyiv, 2020.

The thesis offers a new theoretical and methodological approach to the studying of the verbalization of Turkey's image in the ethnic consciousness of modern bilingual authors. The methodological basis was developed for analyzing the image in terms of individual's ethnicity in the Russian and English languages. The procedure includes the analysis of the language units which contribute to the creation of the image of other culture and correlate with the traditional model of language personality (Yu.M. Karaulov).

The globalization of modern society established the necessity of studying the image of the “other” (foreign country, city, people, etc.) in the ethnic consciousness of different people during various time periods (M.-F. Guyard, D. H. Pageaux, J.-M. Carré, H. Dyserinck, J. Leerssen, M. Schwiederska, J. M. Moura, M. Beller and others). These studies are conducted with applying of imagological approach and differ significantly in terms of basic terminology and approaches to text analysis. Currently, imagology is considered as a field of comparative literary studies (M.P. Alekseev, A.M. Veselovsky, Yu.M. Lotman, D.S. Nalyvayko, O.R. Oshchepkov, A.S. Panov, A.V. Papilova and others) and as one of the new trends in modern linguistics – linguoimagology (L.P. Ivanova, A.A. Moroz, N.M. Syromlya, O.V. Tupchiy etc.).

The study proves the relevance of the linguoimagological approach to the analysis of the image of “other” country in the ethnic consciousness of the individual as a variant of traditional perception formed in his native culture.

There was classified the definition of the image of the country, as the subjective reflection of the author's ideas of a country and its culture, expressed by different linguistic means, accompanied by author's assessment and having an emotional effect on the addressee.

The authors of the works selected for analysis are immersed in Turkish culture, preserving their ethnic features: Elchin Safarli is a representative of Russian linguoculture and Lisa Morrow is a representative of English linguoculture from Australia, an expat.

The choice of the image of Turkey as the object of study is due to its rich culture, the presence of historical and political contacts with both European and Eastern states, as well as because of the geographical position that makes it a connecting point between cultures of the West and the East.

The image of Turkey was studied by analyzing metaphorical images, culturally biased lexical units (non-equivalent words, precedent phenomena, geographical names), syntactic, stylistic and spelling features involved in constructing the image of the country. The similarities and differences of the image in the consciousness of native speakers of Russian and English were characterized.

There were reconstructed 12 common and individual metaphorical paradigms reflecting the reality in the minds of representatives of English and Russian linguocultures: MAN ↔ NATURE, MAN ↔ SPECIFIC THING, MAN ↔ MAN, MAN → SUPERNATURAL PHENOMENON, MAN → ART PRODUCT, NATURE ↔ SPECIFIC THING, NATURE ↔ NATURE, NATURE ↔ CULINARY PRODUCT, ABSTRACT CONCEPTS → SPECIFIC THINGS, ABSTRACT NOTION → MAN, CULINARY PRODUCT → SUPERNATURAL PHENOMENON, ROUTINE AFFAIRS → MILITARY ACTIONS. The dominant groups of referents – MAN and NATURE – were identified and their quantitative indicators were calculated; the complete absence or insignificance of metaphorization of concepts from one of the following conceptual fields in one of the languages was recorded: 'man as a spiritual being' (Rus. 72 / Eng. 8), 'nature' (Rus. 97 / Eng. 5), and there was discovered the

difference in the number of concepts performing the function of referents from the fields: ‘artistic creation’ (Rus. 14 / Eng. 0), ‘military action’ (Rus. 0 / Eng. 7).

7 dominant thematic groups of non-equivalent vocabulary were defined: ‘religion’, ‘public places’, ‘food and drink’, ‘everyday life’, ‘titles’, ‘clothing’ and ‘names of natural phenomena’. There are 4 main ways of semantization of this group of vocabulary: descriptive paraphrase, vocabulary translation, occasional correspondences and hyperonymic renaming. A group of exotic words, which were borrowed by the Russian (21) and the English (18) languages, due to the lack of their semantization in the text of the novels was revealed. The graphic features of presentation of non-equivalent lexemes in the text of the novels were defined, namely quotation marks (3 examples) in Russian and italics (65) in English.

5 groups of precedent phenomena were identified according to the source of their origin: precedent artifacts (Rus. 2 / Eng. 5), precedent symbols (Rus. 1 / Eng. 1), precedent names (Rus. 76 / Eng. 35), precedent rituals / customs (Rus. 5 / Eng. 7) and precedent statements (Rus. 13 / Eng. 4). The percentage of national-precedent, socio-precedent, and universal-precedent phenomena (D. B. Gudkov, V. V. Krasnykh, Yu. E. Prokhorov) in each novel was calculated: 27, 24 and 49% in E. Safarli’s novel and 45, 30, 25% in L. Morrow’s novel. Within the group of national precedent phenomena, the proportion of units from the author’s native culture was distinguished. Thus, it amounts to 74% of national precedent phenomena of Russian culture in the novel “Sweet Salt of the Bosphorus” and is equal to 0% of usage of precedent units of Australian culture in “Waiting for the Tulips to Bloom”.

The main groups of geographical names characterizing the spatial movements of characters and the localization of events were defined: oykonyms (Rus. 22 / Eng. 18), urbanonyms (Rus. 21 / Eng. 33), hydronyms (Rus. 6 / Eng. 4). The ratio of geographical names of Turkey and other countries was calculated, namely 31 and 20 units in E. Safarli’s novel; 48 and 7 in L. Morrow’s novel.

The types of comments used to characterize geographical objects involve the following information: the type of object, the geographical location, the description

of the atmosphere, the natural conditions, the population, the author's or character's personal impression, historical references and comparison with another object.

There were identified two foreground geographical names with a special status – Istanbul and Bosphorus. The meaning of the word 'Istanbul' during the unfolding of the plots of novels is enriched with new semas: 'water object', 'heart of the country', 'cradle of history', 'home', 'Mecca' , 'big village', 'living creature', 'man', 'brother' and 'shelter'; the components of the meaning acquired by the word 'Bosphorus' are: 'brother', 'man', 'young man', 'child' and 'demarcation line'.

Key words: linguoimagology, the image of Turkey, variant, language consciousness, ethnicity, bilingual author, language personality, Russian linguoculture, English linguoculture, metaphoric paradigm, culturally biased lexical units.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці у фахових виданнях України:

1. Брик М. М. Створення східного колориту російськомовним письменником тюркського походження. *Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО Київського національного лінгвістичного університету : Філологія, педагогіка, психологія* : зб. наук. пр. / Київ. нац. лінгв. ун-т, Каф. ЮНЕСКО. Київ, 2015. Випуск 31. С. 42–46.

2. Брык М. М. Восточные мотивы в творчестве русскоязычного писателя тюркского происхождения. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 9: Сучасні тенденції розвитку мов*. Київ : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2015. Вип. 12. С. 17–22.

3. Брык М. М. Образ Стамбула в современной русскоязычной прозе. *Система і структура східнослов'янських мов*. Київ : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2017. Випуск 11. С. 82–89.

4. Брик М. М. Іншомовні слова в художньому тексті (на матеріалі романів Е. Сафарлі та Л. Морроу). *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 9. Сучасні тенденції розвитку мов*. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2017. Випуск 16. С. 46–52.

5. Брик М. М. Прецедентні феномени як засіб передачі культурної інформації в художньому тексті. *Наукові записки*. Випуск 175. Серія: Філологічні науки. Кропивницький : Видавництво “КОД”, 2019. С. 626–630.

Наукові праці в періодичних виданнях інших держав:

6. Брик М. М. Особливості функціонування гідронімів у художньому тексті (на матеріалі сучасної англомовної та російськомовної прози). *Science and education a new dimension : Philology. Budapest, 2018. Issue 183, November, 2018. P. 10–12. (ISSN:2308-1996)*.

7. Брык М. М. Безэквивалентная лексика как средство передачи национального колорита чужого народа в художественном тексте.

Славянские чтения. Научно-теоретический журнал. Кишинёв, 2018. № 12 (18). С. 102–113. (ISSN: 1857-4580).

8. Брык М. М. Олицетворение природы в романе Э. Сафарли “Сладкая соль Босфора”. *Исследовательский журнал русского языка и литературы*. Vol. 8, Issue 1. Тегеран, 2020. С. 217–241. (ISSN: 2345-2498).

Тези доповідей наукових конференцій:

9. Брык М. М. Национально-культурная специфика языковой личности автора-билингва. *Світ мови – світ у мові: матеріали IV Міжнародної наукової конференції* (м. Київ, 26–27 жовтня 2017 р.; Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова): тези доповідей / уклад. Т. В. Слива; за заг. ред. Ю. В. Кравцової. Київ : Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2017. С. 29–32.

10. Брык М. М. Использование природных объектов и явлений при создании образа человека. *Германские, тюркские и славянские языки в поликультурном мире: сборник статей научной конференции с международным участием 15 мая 2018 года* / отв. ред. Р. В. Вальваков. Бишкек : КРСУ, 2018. С. 14–22

11. Брык М. М. Олицетворение природы в романе Э. Сафарли “Сладкая соль Босфора”. *Тезисы научных докладов Второго международного форума ИАРЯЛ “Русский язык и литература в современном мире: проблемы и перспективы”*. Тегеран, 2018. С. 74.

12. Брик М. М. Особливості лінгвоімагологічного аналізу полікультурних художніх текстів. *Сучасна філологія: актуальні проблеми та шляхи вирішення: Міжнародна науково-практична конференція, м. Одеса, 26-27 квітня 2019 року*. Одеса : Південноукраїнська організація “Центр філологічних досліджень”, 2019. С. 60–62.

13. Брик М. М. Особливості інтерпретації чужої культури у просторі художнього твору (лінгвоімагологічний аспект). *Національна ідентичність в мові і культурі: збірник наукових праць*. Київ : Талком, 2019. С. 13–16.

14. Брик М. М. Особливості образних парадигм в художньому тексті (на матеріалі роману Л. Морроу “Waiting for the Tulips to Bloom: Adrift in Istanbul”). *Переяславська мовознавча толока: тези I Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Переяслав-Хмельницький, 19-20 вересня 2019 року) / Гол. ред. К. І. Мізін. Переяслав-Хмельницький : ДВНЗ “Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди”, 2019. С. 113–115.

ЗМІСТ

ВСТУП	16
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ЛІНГВОІМАГОЛОГІЧНОГО ВІДОБРАЖЕННЯ ОБРАЗУ ТУРЕЧЧИНИ У СВІДОМОСТІ НОСІЇВ РІЗНИХ МОВ	28
1.1 Лінгвоімагологія як синтезуючий напрям сучасного мовознавства	28
1.2 Поняття образу в лінгвоімагології	32
1.3 Культурно-мовна особистість як ключовий суб'єкт лінгвоімагологічного відображення культури	37
1.4 Мовні засоби реалізації образу чужої культури в художньому тексті	48
1.4.1 Метафора як засіб образного осмислення дійсності	48
1.4.2 Особливості передачі та роль безеквівалентної лексики в художньому тексті	52
1.4.3 Прецедентні феномени в художньому тексті як відображення культури	57
1.4.4 Роль топонімічного простору твору у створенні художнього образу країни	65
Висновки до розділу 1	69
РОЗДІЛ 2. МЕТОДОЛОГІЧНА БАЗА ДЛЯ АНАЛІЗУ ОБРАЗУ ТУРЕЧЧИНИ В ЕТНІЧНІЙ СВІДОМОСТІ СУЧАСНИХ ПИСЬМЕННИКІВ	71
2.1 Методологічні засади дослідження образу в сучасному мовознавстві	71
2.2 Етапи і методи дослідження образу країни з позицій лінгвоімагології	78
2.3 Етапи і методи дослідження образу Туреччини як комплексного	

	14
утворення людської свідомості.	85
Висновки до розділу 2.	89
РОЗДІЛ 3. ОСОБЛИВОСТІ ОБРАЗНОГО ОСМИСЛЕННЯ ДІЙСНОСТІ В РОМАНАХ Е. САФАРЛІ ТА Л. МОРРОУ	92
3.1 Структурні особливості образних парадигм в досліджуваних творах	92
3.1.1 Метафоризація референтів з концептуальної сфери Людина	92
3.1.2 Метафоризація референтів з концептуальної сфери Природа	107
3.2 Порівняння специфіки образного осмислення дійсності Е. Сафарлі та Л. Морроу.	114
Висновки до розділу 3.	117
РОЗДІЛ 4. ОСОБЛИВОСТІ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ ОБРАЗУ ЧУЖОЇ КУЛЬТУРИ В РОМАНАХ Е. САФАРЛІ ТА Л. МОРРОУ	120
4.1 Особливості функціонування іншомовної лексики в досліджуваних текстах	120
4.1.1 Безеквівалентна лексика з семантикою “релігія”.	120
4.1.2 Безеквівалентна лексика з семантикою “побут”.	123
4.1.3 Безеквівалентна лексика з семантикою “їжа”.	127
4.1.4 Безеквівалентна лексика з семантикою “суспільні відносини”	133
4.2 Порівняння особливостей використання та функцій безеквівалентної лексики	139
4.3 Аналіз прецедентних феноменів та їх ролі в досліджуваних текстах.	142
4.3.1 Прецедентні артефакти.	142
4.3.2 Прецедентні символи	146
4.3.3 Прецедентні імена та назви	148
4.3.4 Прецедентні обряди/ритуали/звичаї	160

	15
4.3.5	Прецедентні вислови. 164
4.4	Порівняння особливостей використання прецедентних феноменів у досліджуваних текстах 167
4.5	Роль топонімікону художнього твору у відображенні його культурної специфіки. 169
4.5.1	Ойконіми Туреччини. 171
4.5.2	Гідроніми Туреччини 179
4.5.3	Топоніми інших країн. 182
4.6	Порівняння топонімічного простору романів Е. Сафарлі та Л. Морроу. 186
	Висновки до розділу 4. 188
	ВИСНОВКИ. 191
	СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ. 199
	СПИСОК ДОВІДКОВИХ ДЖЕРЕЛ 232
	СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ. 234
	ДОДАТКИ 235

ВСТУП

Дисертацію присвячено проблемі лінгвоімагологічного відображення варіантів образу Туреччини в етнічній свідомості представників російської та англійської лінгвокультур.

На сучасному етапі розвитку людства можна відзначити загальносвітову тенденцію активізації інтересу до теоретичних та прикладних досліджень етнічності та етнічної свідомості. Дана проблематика розроблялась переважно в *антропологічних* (Н.Г. Скворцов), *етнографічних* (Ю.В. Бромлей, П.І. Кушнер, С.А. Токарева), *етнологічних* (Г.С. Лозко, В.А. Тишков), *етнокультурологічних* (О.І. Карізька, Ю.Т. Рождественський) та *філософських* (С.М. Бойко, К.В. Храмова) науках. В лінгвістиці вивчення феномену етнічної свідомості проводиться у зв'язку з дослідженням взаємозв'язку *мови та мислення* (Л.С. Виготський, М.І. Жинкін, Г.В. Колшанський, О.С. Кубрякова, Дж. Лакофф, О.О. Селіванова, Б.О. Серебренников, О.М. Соколов, Л.В. Щерба та ін.), *мови та свідомості* (Н.П. Бутенко, О.І. Горошко, Дж. Гріндер, О.Ф. Загородня, О.О. Залевська, В.В. Красних, С.В. Мартінек, З.Д. Попова, Й.А. Стернін, Н.В. Уфимцева та ін.), *мови та культури* (М.Ф. Алефіренко, А. Вежбицька, Є.М. Верещагін, С.Г. Воркачов, Л.П. Іванова, В.Г. Костомаров, В.А. Маслова, Г.Г. Слишкін, В.М. Телія та ін.).

Сучасна когнітивна лінгвістика займається пошуком адекватних способів інтерпретації відображення у *мовній свідомості індивіда* фрагментів навколишньої дійсності (Н.Б. Іваницька, В.І. Карасик, В.В. Колесов, Г.В. Колшанський, А.В. Корольова, Ю.В. Кравцова, В.А. Маслова, З.Д. Попова, Й.А. Стернін, Р. Фрумкіна та ін.).

Наукові дискусії було порушено навколо такої одиниці відтворення у свідомості людини явищ буття як *образ* та різних аспектів його аналізу (М. Ф. Алефіренко, Ю. Д. Апресян, Н. Д. Арутюнова, Л. П. Іванова, С. М. Мезенін, К. І. Мізін, В. М. Телія, Н. В. Халікова, О. А. Юріна та ін.).

Наразі значну увагу приділено вивченню образу “чужого” (чужої країни, міста, народу та ін.) в етнічній свідомості народу чи окремих його представників в різні епохи (М. Беллер, М.-Ф. Гійяр, Х. Дізерінк, Ж.-М. Карре, Дж. Леєрсен, Дж. Мура, О. Р. Ощепков, Д.-А. Пажо І. Шеврель, М. Швідерська та ін.). Подібні дослідження реалізовано в руслі імагології (від англ. *image* – образ), вони суттєво відмінні щодо базової термінології та підходів до вивчення тексту. Цю науку розглядають як галузь порівняльного літературознавства (М. П. Алексєєв, О. М. Веселовський, Ю. М. Лотман, Д. С. Наливайко, В. В. Орєхов, О. Р. Ощепков, А. С. Панов, О. В. Папілова та ін.) та як один із нових напрямів сучасної лінгвістики – *лінгвоімагологію* (Л. П. Іванова, А. А. Мороз, Н. М. Сиромля, О. В. Тупчій та ін.).

Особливості відображення образу “чужої” країни в етнічній свідомості народу досліджували на матеріалі англійської (П.С. Артем’єва, І.В. Давидова, С.С. Ковальчук, Т.В. Надутая), російської (А.І. Єдличко, Л.П. Іванова, І.В. Кузьмічова, О.В. Тупчій, М. Швідерська), французької (О.Р. Ощепков, С.О. Мезін), німецької (О.В. Кравченко), китайської (Л. Дайюнь, Н.В. Тен), української (В.В. Будний), польської (А.А. Радун) мов.

Історичні події, відмінності культур і традицій часто обумовлюють тенденцію до неприйняття народами один одного, тому дослідження формування образу країни в мовній свідомості представників іншої культури сприятиме виявленню можливих розбіжностей між ними та окреслюватиме шляхи до порозуміння. Важливим є вивчення образів країн, які відіграють ключову роль у політичних та економічних відносинах Заходу і Сходу, будучи з’єднувальною ланкою між ними. Таку функцію, завдяки географічному розташуванню та ролі на світовій арені, виконує й Туреччина. Її образ вивчали в контексті формування у свідомості європейців, зокрема, росіян, зважаючи на багатовікову історію дипломатичних контактів між країнами. Дослідники проаналізували образ Османської імперії в художній та публіцистичній літературі періоду російсько-турецьких війн (А.А. Акопов, Ф.А. Бейлі, Д. Гюрпінар, О. С. Сенявська, Т. О. Філіппова, В. В. Фролов,

Р. Шиффер) й образ Туреччини другої половини ХХ – початку ХХІ століття (К. Айдин, Ч. Еліот, Є. А. Ростовцев, І. В. Сидорчук, С. Б. Ульянова).

Лінгвоімагологічний напрям став надійною базою для *зіставного вивчення* образів низки країн у їх темпоральних варіаціях: Англії (М. О. Єрофєєв, О. В. Тупчій), Білорусі (К. А. Бікетова), Італії (О. І. Іваницький), Китаю (Л. Депен), Німеччини (Н. В. Буткова, Л. П. Іванова), Росії (М. О. Бойко, А. І. Єдличко, С. О. Мезін), Франції (Л. П. Іванова, А. А. Мороз) та ін.

Складною і досі не розв'язаною проблемою залишається зіставне дослідження рецесії образу країни двома (чи більше) представниками різних культур, що має вербальне вираження. Окрім того, не вичерпана дискусія й навколо ступеня впливу автора-творця на вказану категорію, що пов'язано з його індивідуальними, національно-культурними рисами та здатністю моделювати вербалізовані образи (П. С. Артем'єва, О. Р. Жерновая, О. В. Морозова, Є. Тарашева, С. А. Чеканова та ін.). Останнім часом ця дискусія була перенесена в площину вивчення зворотного впливу на особистість письменника-білінгва чужої культури та її мови (Р. С. Грейхем, Н. Елайн, Т. А. Знаменська, Дж. Ф. Крол, М. М. Патієва). У цьому ракурсі створюваний образ розглядають як джерело інформації про рівень засвоєння та володіння новою культурою і мовою.

Зіставні дослідження в діахронному та синхронному аспектах переконують у тому, що образ Туреччини в свідомості представників іншого етносу не є статичною структурою та характеризується варіативністю, зумовленою історичними, політичними та економічними факторами, а також особистістю реципієнта.

Актуальність теми дисертаційної роботи визначає її зорієнтованість на зіставне вивчення мовних картин світу представників російської та англійської лінгвокультур крізь призму сприйняття іншої культури, зокрема її вербалізованого художнього образу, що відображає особливості етнічної свідомості, національного характеру та менталітету народу. Ця проблема є

актуальною у міжкультурній комунікації, адже категорія образу має суб'єктивний характер та є продуктом індивідуально-авторської креативної свідомості носіїв різних мов. Дослідження закономірностей моделювання образу Туреччини авторами-білінгвами та його вербалізації в російській та англійській мовах виявляє національно-культурні стереотипи у картинах світу носіїв цих мов і визначає ступінь впливу турецької мови та культури на особистості авторів.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертацію виконано відповідно до науково-тематичного плану науково-дослідних робіт Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова за напрямом “Дослідження проблем гуманітарних наук”. Дисертаційна робота є частиною фундаментального наукового проекту “Германо-романо-слов'янський корпус аутентичних наукових текстів із лінгвоантропогенезу: розробка технологій нового покоління”, виконуваного за рахунок видатків фонду Державного Бюджету України (державна реєстрація № 0117U004901). Тему дисертації затверджено на засіданні вченої ради Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (протокол № 5 від 25 грудня 2014 року), уточнено і перезатверджено на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.26 Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (протокол № 4.4 від 25 серпня 2020 року).

Метою дисертації є аналіз особливостей вербалізації варіантів образу Туреччини в етнічній свідомості письменників-білінгвів.

Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких **завдань**:

– сформулювати теоретичні положення дисертаційного дослідження, пов'язані з образом країни як лінгвоімагологічним суб'єктивним відображенням фрагменту дійсності та його специфікою в рамках діалогу культур;

– обґрунтувати ефективність вивчення образу країни в лінгвоімагологічному аспекті із залученням різнорівневих мовних одиниць;

– розробити методологічну основу для аналізу лінгвоімагологічного відображення образу Туреччини в свідомості носіїв російської та англійської лінгвокультур;

– схарактеризувати подібності та відмінності образного відображення дійсності в свідомості Е. Сафарлі та Л. Морроу;

– описати фонетико-графічні особливості безеквівалентної лексики, визначити її синтаксичну сполучуваність, здійснити тематичну класифікацію та з'ясувати ступінь асиміляції цього типу лексем;

– кількісно та якісно проаналізувати прецедентні феномени, окреслити їх роль в мовленні автора та персонажів романів “Сладкая соль Босфора” та “Waiting for the Tulips to Bloom: Adrift in Istanbul”;

– виявити спільні та відмінні тенденції у виборі авторами мовних одиниць для лінгвоімагологічного відображення образу Туреччини.

Об'єктом дослідження є образ Туреччини в художніх картинах світу авторів різної етнічної та мовної належності.

Предмет дослідження – мовні одиниці: метафоричні сполучення, безеквівалентна лексика, прецедентні феномени, топоніми, що створюють образ Туреччини (їх зміст, кількісні характеристики та оціночні судження, які їх супроводжують).

Джерельною базою дисертаційного дослідження є романи “Сладкая соль Босфора” (2006) російськомовного письменника Ельчіна Сафарлі та “Waiting for the Tulips to Bloom: Adrift in Istanbul” (2015) австралійської письменниці-експатріанта Лізи Морроу, в яких автори описують занурення головних героїв у культуру Туреччини. В обох творах місто Стамбул виступає фокусом характеристик турецької культури.

Фактичний матеріал дисертації становлять 758 мовних одиниць, вилучених із вказаних художніх творів для лінгвоімагологічного аналізу: метафоричні сполучення – рос. 134 / англ. 59, безеквівалентні лексичні одиниці – рос. 85 / англ. 98, прецедентні феномени – рос. 123 / англ. 91, топоніми – рос. 81 / англ. 87.

Методи дослідження. У роботі використано такі методи та прийоми дослідження: *термінологічний аналіз* – для визначення дефініцій ключових понять та їх уточнення; *контекстуальний аналіз* – для характеристики лексичних, синтаксичних, семантичних і стилістичних прийомів створення образу; *дискурс-аналіз* – для виявлення фактів та тенденцій образотворення в конкретному тексті та їх співвідношення з соціокультурними умовами; *сентимент-аналіз* – для дослідження тональності частин тексту, пов'язаних з образом країни; *лінгвокультурний аналіз* – для встановлення культурно значущих компонентів значення культурно маркованої лексики; *лінгвопрагматичний метод* – для виявлення функціонального навантаження та призначення різних видів культурно маркованої лексики; *прийом лінгвоімагологічної інтерпретації тексту* – для окреслення авторської оцінки чужої культури, яка реалізована морфологічними, синтаксичними та стилістичними особливостями; *процедура кількісних підрахунків* – для встановлення частоти вживання різних мовних одиниць та їх розподілу в тексті.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що в ній *уперше здійснено* зіставний аналіз мовних картин світу авторів у лінгвоімагологічному аспекті; до аналізу *залучено* тексти письменників-білінгвів, які перебувають на межі двох культур (рідної та турецької); *розроблено* механізм опису мовної картини світу автора, який полягає в аналізі різних мовних одиниць, що беруть участь у створенні образу чужої для автора культури та корелюють із традиційною моделлю мовної особистості; *встановлено* найбільш релевантні для кожного з досліджуваних творів мовні одиниці у плані відображення культурної специфіки Туреччини; *проаналізовано* способи розкриття для читача сутності різних явищ турецької культури та особливостей оцінок, якими вони супроводжуються; на основі зіставного лінгвоімагологічного аналізу художніх картин світу *виділено* ключові подібності та відмінності авторських світоглядів і мовних засобів їх передачі. Зокрема, *реконструйовано* 12 спільних та індивідуально-авторських метафоричних

моделей відображення навколишньої дійсності у свідомості носіїв англійської та російської лінгвокультур: ЛЮДИНА ↔ ПРИРОДА, ЛЮДИНА ↔ КОНКРЕТНА РІЧ, ЛЮДИНА ↔ ЛЮДИНА, ЛЮДИНА → НАДПРИРОДНЕ, ЛЮДИНА → МИСТЕЦЬКИЙ ПРОДУКТ, ПРИРОДА ↔ КОНКРЕТНА РІЧ, ПРИРОДА ↔ ПРИРОДА, ПРИРОДА ↔ КУЛІНАРНИЙ ПРОДУКТ, АБСТРАКТНІ ПОНЯТТЯ → КОНКРЕТНІ РЕЧІ, АБСТРАКТНЕ ↔ ЛЮДИНА, КУЛІНАРНИЙ ПРОДУКТ → НАДПРИРОДНЕ, БУДЕННІ СПРАВИ → ВОЄННІ ДІЇ. *Встановлено* домінантні групи референтів та *обчислено* їх кількісні показники: ЛЮДИНА (рос. 107 / англ. 36), ПРИРОДА (рос. 97 / англ. 5); та корелятивів: ЛЮДИНА (рос. 95 / англ. 20), ПРИРОДА (рос. 31 / англ. 18), КОНКРЕТНА РІЧ (рос. 58 / англ. 9); *зафіксовано* повну відсутність або незначну частку метафоризації понять з наступних концептуальних полів в одній з мов: людина як духовна істота (рос. 72 / англ. 8), природа (рос. 97 / англ. 5), а також різницю у кількості понять, що виступають референтами, з полів: Мистецький продукт (рос. 14 / англ. 0), Військові дії (рос. 0 / англ. 7).

Виявлено 7 домінантних тематичних груп безеквівалентної лексики: ‘релігія’ (рос. 10 / англ. 7 лексем), ‘громадські місця’ (рос. 2 / англ. 9), ‘їжа та напої’ (рос. 30 / англ. 27), ‘побут’ (рос. 3 / англ. 6), ‘звертання’ (рос. 16 / англ. 9), ‘одяг’ (рос. 2 / англ. 2), ‘назви природних явищ’ (рос. 4 / англ. 1). *Визначено* 4 основних способи семантизації цієї групи лексики: дескриптивна перифраза, словниковий переклад, okazionalnі відповідники, гіперонімічне перейменування. *Обчислено* кількісні показники прикладів семантизації безеквівалентних мовних одиниць в досліджуваних текстах, що сягають 25 прикладів використання дескриптивної перифрази, 15 – словникового перекладу, 1 – okazionalnого відповідника та 5 – гіперонімічного перейменування в російській мові; 60 прикладів використання дескриптивної перифрази, 6 – словникового перекладу, 5 – okazionalnого відповідника та 2 – гіперонімічного перейменування в англійській мові. *Зафіксовано* групу

слів-екзотизмів, які були запозичені російською (21) та англійською (18) мовами, чим обумовлена відсутність їх семантизації у тексті романів. *Виявлено* графічні особливості представлення безеквівалентних лексем у тексті романів: виділення за допомогою лапок (3 приклади) в російській мові та виділення курсивом (65) в англійській мові.

Схарактеризовано 5 груп прецедентних феноменів за джерелом їхнього походження: *прецедентні артефакти* (рос. 2 / англ. 5), *прецедентні символи* (рос. 1 / англ. 1), *прецедентні імена та назви* (рос. 76 / англ. 35), *прецедентні обряди / ритуали / звичаї* (рос. 5 / англ. 7), *прецедентні вислови* (рос. 13 / англ. 4). *Визначено* відсоткову частку національно-прецедентних, соціумно-прецедентних та універсально-прецедентних феноменів (Д.Б. Гудков та Ю.Є. Прохоров). В межах групи національно-прецедентних феноменів *виявлено* частку одиниць рідної для автора культури, що сягає 74 % відсотків національно-прецедентних феноменів російської культури в романі “Сладкая соль Босфора” та дорівнює 0 % вживань цієї групи прецедентних одиниць австралійської культури в “Waiting for the Tulips to Bloom”.

Визначено основні групи топонімів, що характеризують просторові переміщення персонажів та місце локалізації подій: ойконіми (рос. 22 / англ. 18), урбаноніми (рос. 21 / англ. 33), гідроніми (рос. 6 / англ. 4). *Установлено* співвідношення топонімів Туреччини та інших країн: 31 та 20 одиниць в романі Е. Сафарлі; 48 та 7 в романі Л. Морроу. *Схарактеризовано* типи коментарів, які автори застосовують для характеристики географічних об’єктів: тип об’єкта, географічне розміщення, описи атмосфери, природних умов, населення, особисті враження автора чи персонажів, історичні довідки, порівняння з іншим об’єктом. *Визначено* топоніми переднього плану – *Стамбул* та *Босфор*, що мають особливий статус. Значення топоніма Стамбул упродовж розгортання сюжету роману “Сладкая соль Босфора” актуалізує семи: ‘водний об’єкт’, ‘жива істота’, ‘людина’, ‘брат’; в романі “Waiting for the Tulips to Bloom: Adrift in Istanbul”: ‘прихисток’, ‘серце

країни’, ‘колиска історії’, ‘домівка’, ‘Мекка’, ‘велике село’. Компоненти значення, яких набуває топонім Босфор в романі Е. Сафарлі: ‘брат’, ‘людина’, ‘юнак’, ‘дитина’, Л. Морроу доповнює семами ‘людина’ та ‘розмежувальна лінія’.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає у можливості їх використання для розв’язання проблеми культурної адаптації іноземців у Туреччині; викладанні таких навчальних дисциплін, як “Стилістика англійської мови”, “Загальне мовознавство”, “Теорія та практика перекладу”, “Контрастивна лексикологія”, “Порівняльна типологія мов”, “Лінгвокультурологія”, “Лінгвокраїнознавство” та ін.

Апробація результатів дослідження. Результати дисертації апробовано на *дев’яти* міжнародних наукових конференціях: IV Міжнародній науковій конференції “Світ мови – світ у мові” (Київ, 26-27 жовтня 2017 р.); II Міжнародному форумі викладачів російської мови та літератури “Русский язык и литература в современном мире: проблемы и перспективы” (Іран, Тегеран, 8-10 травня 2018 р.); Міжвузівській науково-практичній конференції з міжнародною участю “Германские, тюркские и славянские языки в поликультурном мире” (Киргизстан, Бішкек, 15 травня 2018 р.); Міжнародній науково-практичній конференції “Славянские чтения – 10” (Молдова, Кишинів, 15-16 листопада 2018 р.); Scientific and professional Conference “Urgent Problems of Philology and Linguistics – 2018” (Угорщина, Будапешт, 28 листопада 2018 р.); XIII Міжнародній науково-практичній конференції “Мови і світ: дослідження і викладання” (Кропивницький, 21-22 березня 2019 р.); Міжнародній науково-практичній конференції “Сучасна філологія: актуальні проблеми та шляхи вирішення” (Одеса, 26-27 квітня 2019 р.); XII Міжнародній конференції “Національна ідентичність в мові і культурі” (Київ, 22-23 травня 2019 р.); I Міжнародній науково-практичній конференції “Переяславська мовознавча толока” (Переяслав-Хмельницький, 19-20 вересня 2019 р.); *одній* всеукраїнській науковій конференції: II Всеукраїнська науково-практична конференція “Проблеми мовної особистості: лінгвістика

та лінгводидактика” (Київ, 14-15 листопада 2014 р.) та двох звітно-наукових конференціях викладачів, аспірантів та докторантів Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова “Єдність навчання і наукових досліджень – головний принцип університету” (Київ, квітень 2018-2019 рр.).

Публікації. Теоретичні і практичні результати дисертації викладено в чотирнадцяти публікаціях: у п'яти статтях, опублікованих у фахових виданнях України, в трьох статтях – у періодичних виданнях інших держав, у тезах доповідей шести наукових конференцій.

Структура й обсяг роботи. Робота складається з анотацій двома мовами, списку опублікованих праць автора, вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаної літератури (376 позицій, з яких 50 – іноземними мовами), довідкових джерел (23 позиції), джерел ілюстративного матеріалу (2 позиції) та 5 додатків. Повний обсяг дисертації – 269 сторінок, основний зміст викладено на 198 сторінках.

При цитуванні уривків досліджуваних творів, з метою передачі графічних особливостей авторського тексту Л. Морроу, виділення слів та словосполучень курсивом в межах тексту дисертації було замінено на виділення жирним шрифтом.

У вступі обґрунтовано актуальність теми дослідження, сформульовано мету, визначено його завдання, об'єкт і предмет, схарактеризовано методи дослідження та фактичний матеріал, розкрито наукову новизну та практичне значення одержаних результатів, указано форму апробації і структуру роботи.

У першому розділі “Теоретичні засади вивчення лінгвоімагологічного відображення образу Туреччини у свідомості носіїв різних мов” схарактеризовано зв'язок лінгвоімагології з іншими мовознавчими дисциплінами; уточнено витлумачення поняття образ країни в лінгвоімагологічному аспекті. Схарактеризовано особистість письменника-білінгва як творця лінгвоімагологічного образу, його специфічні риси та

роль у здійсненні міжкультурної комунікації. Розглянуто засоби вербального втілення образу країни в художньому тексті.

Другий розділ “Методологічна база для аналізу образу Туреччини в етнічній свідомості сучасних письменників” містить розроблену комплексну методичку аналізу образу країни в лінгвоімагологічному аспекті із залученням різних мовних одиниць.

У третьому розділі **“Стилістичні особливості образного осмислення дійсності в романах Е. Сафарлі та Л. Морроу”** визначено основні образні парадигми притаманні світогляду авторів і зафіксовано ключові групи понять, що зазнають метафоризації, а також групи корелятивів, які беруть участь у побудові даних парадигм. Зокрема найбільшу кількість метафоричних образів було виділено в рамках оберненої парадигми ЛЮДИНА ↔ ПРИРОДА, оскільки людська істота, її емоції та стани зазнають метафоризації з високою частотністю в обох романах. Стосовно образів, де референтом є поняття зі сфери природи, то вони є більш характерними для творчості Е. Сафарлі та налічують лише кілька прикладів у творі Л. Морроу.

У четвертому розділі **“Особливості вербалізації образу чужої культури в романах Е. Сафарлі та Л. Морроу”** встановлено домінуючі тематичні групи безеквівалентної лексики, розглянуто особливості її освоєння мовою-реципієнтом, основні способи семантизації даної групи лексики та графічні особливості представлення в тексті. Проаналізовано прецедентні феномени, які залучаються авторами для передачі культурного колориту. Визначено основні групи даних одиниць відповідно до джерела їхнього походження та за ступенем зрозумілості. Установлено види топонімів, залучених у текстах, та здійснено їх розподіл за територіальною ознакою. Схарактеризовано типи коментарів, які автори застосовують для характеристики географічних об'єктів. Визначено топоніми переднього плану, їх функції та роль у досліджуваних романах.

У **загальних висновках** подано результати проведеного дослідження, а також окреслено перспективи подальших розвідок в обраному руслі.

У кінці роботи подано списки використаної літератури, довідкових джерел та додатки.

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ
ЛІНГВОІМАГОЛОГІЧНОГО ВІДОБРАЖЕННЯ ОБРАЗУ
ТУРЕЧЧИНИ У СВІДОМОСТІ НОСІЇВ РІЗНИХ МОВ

1.1 Лінгвоімагологія як синтезуючий напрям сучасного мовознавства

Активізація міжнародних контактів, глобальні інтеграційні процеси та масові міграції обумовлюють виникнення міжкультурного діалогу, вступаючи в який представники тієї чи іншої культури неодмінно засвоюють нові знання та набувають нових рис, що, в свою чергу, залишає вагомий відбиток на їх світосприйнятті. Успіх міжкультурного спілкування залежить від взаємного уявлення та враження його учасників, оскільки важливим є “як пізнання себе через власне “я” та сприйняття себе іншими, так і наше сприйняття Іншого – як чужинця чи сусіда, ворога або партнера” [53, с. 52].

Лінгвоімагологія – новий напрям сучасного мовознавства, який розробляється Л.П. Івановою. “Лінгвоімагологія вивчає імідж (звідси термін) – образ одного народу і країни в очах іншого” [121, с. 9].

Дослідження в даному напрямку також проводять А.А. Мороз [201], Н.М. Сиромля [271], О.В. Тупчій [287] та ін.

Лінгвоімагологія сформувалась на основі імагології, яка визначається О.Р. Ощепковим як “сфера досліджень в різних гуманітарних дисциплінах, які займаються вивченням образу “чужого” (чужої країни, народу і т.д.) в громадській, культурній і літературній свідомості тієї чи іншої країни, епохи” [209, с. 251].

Витоки імагології беруть свій початок з французького порівняльно-історичного літературознавства 1950-х років та праць його представників Ж.М. Карре та М.Ф. Гіяра. Ж.М. Карре досліджував еволюцію образу Німеччини в французькій літературі XIX-XX століть, а М.Ф. Гіяр

запропонував перенести увагу дослідників з проблеми літературних впливів на проблему рецепції “іншого”. Цей заклик був почутий та спричинив звернення літературознавства до нової проблематики. Дані зміни пов’язують з іменем Х. Дізерінка, який у 1966 році опублікував статтю “До проблеми “іміджів” та “міражів” і їх дослідження в рамках порівняльного літературознавства”. Як результат, імагологія започаткувала вивчення ментальних моделей, що слугують основою національної ідентичності та самоідентифікації тієї чи іншої нації, та їх об’єктивацію в літературі.

Імагологія – наукова дисципліна, предметом якої є вивчення образів “інших”, “чужих” націй, країн, культур, чужорідних для сприймаючого суб’єкта. Образ “чужого” вивчається в імагології як стереотип національної свідомості, тобто як стійке, емоційно насичене, узагальнено-образне уявлення про “чужого”, яке сформувалось в конкретному національно-історичному середовищі. З цього слідує, що імагологія не лише розкриває образ чужого, а також, у зв’язку з процесами рецепції та оцінки, характеризує і сам сприймаючий суб’єкт, тобто відображає національну свідомість і власну систему цінностей [215, с. 31].

На початку ХХІ століття значна кількість досліджень в літературознавстві присвячується образам інших народів та країн в національних літературах. В.В. Орехов проаналізував образ Росії у французькій літературі, цей же образ вивчався О.Р. Ощепковим на матеріалі книги Т. Готьє “Подорож до Росії” та С.О. Мезіним у французькій публіцистиці ХVІІІ століття. М. Швідерська досліджує образ Польщі та поляків у творах Ф.М. Достоевського. Знаковою для даного напрямку досліджень стала колективна монографія “Evolutionary Environments. Homo Sapiens – an Endangered Species?”, в якій досліджується культурний стереотип Іншого та концепт “іншості”, що присутні в художній літературі, медійному та політичному просторі в рамках російської, китайської, індійської, мусульманської цивілізацій, а також європейсько-американської та євразійської надцивілізацій. В руслі імагології свої дослідження також

проводять М.П. Алексеев [4], М. Беллер [328], Д. Леерсен [353], О.В. Морозова [203], В.О. Хорєв [309], М. Фішер [335], Д.М. Мура [359] та ін.

Актуальність досліджень в руслі лінгвоімагології обумовлюється важливістю вивчення бачення однієї культури іншою та вербалізації образів, які створюються в результаті їх контактів та взаємодії. М.М. Бахтін підкреслював, що “чужа культура лише в очах іншої культури розкриває себе повніше та глибше... Один смисл розкриває свої глибини, коли, зустрівшись, стикається з іншим чужим смислом” [25, с. 354].

Лінгвоімагологія сформувалась на стику різних мовознавчих дисциплін, зв’язок з якими яскраво прослідковується. Основоположник цієї науки Л.П. Іванова характеризує її як “напрямок мовознавства в рамках теорії комунікації” [123, с. 148].

В останні роки комунікація почала розглядатися в тісному зв’язку з культурними, етнопсихологічними, когнітивними та політичними факторами. Ця тенденція обумовлена процесом глобалізації сучасного суспільства та поглибленням міжетнічних контактів. В даному ракурсі мова вже йде про *міжкультурну комунікацію* – “спілкування представників різних національно-лінгвокультурних спільнот з різними когнітивними базами” [161, с. 96].

С.Г. Тер-Мінасова наголошує на його основній цілі, що полягає в “...адекватному взаєморозумінні учасників комунікативного акту, котрі належать до різних національних культур” [280, с. 26]. Дана ціль може бути досягнута за допомогою таких завдань міжкультурної комунікації: виховання терпимості до чужих культур, пробудження інтересу та поваги до них, готовності сприймати інші культури навіть за умов їх тотальної відмінності. Ці важливі завдання обумовлюють увагу до міжкультурної комунікації.

Однією з важливих категорій міжкультурної комунікації є *етнічна мовна свідомість*. Незважаючи на підвищений інтерес до категорії мовної свідомості, одноставної точки зору стосовно того, що саме можна називати

даним терміном, немає. Ми звертаємось до визначення, запропонованого Є.Ф. Тарасовим, згідно з яким мовна свідомість – це опосередкований мовою образ світу тієї чи іншої культури, тобто “сукупність перцептивних, концептуальних і процедурних знань носія культури про об’єкти реального світу” [273, с. 7].

Дану категорію виділяє Д.Б. Гудков та визначає рамки, в яких можна говорити про російську, французьку та інші етнічні мовні свідомості [88, с. 41]. В дисертації досліджуються художні картини світу Е. Сафарлі та Л. Морроу на основі образу Туреччини, який набув втілення в етнічній мовній свідомості авторів та був відображений в досліджуваних текстах.

Цілі, завдання та термінологічна база лінгвоімагології демонструють її тісний зв’язок з *лінгвокультурологією*. Підґрунтя цієї науки було закладено ще в працях В. фон Гумбольдта, який стверджував, що “мова є якби зовнішнім проявом духу народу; мова народу є його дух, і дух народу є його мова – важко собі уявити що-небудь більш тотожне” [310, с. 45]. Важливу роль у виникненні та формуванні лінгвокультурології мають праці О.О. Потебні, Е. Сепіра, Ф.І. Буслаєва та ін. Проте сам термін “лінгвокультурологія” виник у кінці ХХ століття у зв’язку з появою фундаментальних праць представників московської фразеологічної школи на чолі з В.М. Телія, в роботах В.А. Маслової, В.В. Воробйова, Ю.С. Степанова та ін.

В.А. Маслова визначає лінгвокультурологію як “науку, що виникла на стику лінгвістики та культурології та досліджує прояви культури народу, відображені та закріплені в мові” [187, с. 8]. У визначенні терміну Л.П. Івановою йдеться про те, що дана наука “дозволяє встановити і пояснити, яким чином здійснюється одна з фундаментальних функцій мови – бути інструментом створення, розвитку, зберігання і трансляції культури” [310, с. 397].

Через призму лінгвокультурології мова розглядається як “продукт культури, як її важлива складова частина та умова існування, як фактор

формування культурних кодів” та “виступає як виразник особливої національної ментальності” [187, с. 5].

Важливою для лінгвоімагологічних досліджень є інтерпретація категорії “текст” в рамках лінгвокультурології. В.А. Маслова називає тексти “справжніми хранителями культури” [187, с. 3], оскільки саме в створених людиною текстах фіксуються рух та динаміка людської думки та способи її представлення в мові.

Таким чином, найбільш близькими до лінгвоімагології є такі напрями мовознавства як лінгвокультурологія та міжкультурна комунікація. Очевидним є зв'язок даного напрямку і з когнітивною лінгвістикою, як зауважує Л.П. Іванова: “Лінгвоімагологія також вивчає способи обробки, переробки і використання знань, але предметом її вивчення не є концепти, концептосфера, концептуальна картина світу, фрейми” [120, с. 144].

1.2 Поняття образу в лінгвоімагології

Проблема вивчення мовної репрезентації чужих/інших національних культур – одна з найактуальніших у сучасній лінгвістичній імагології. Її безпосереднім предметом дослідження є вербалізація образу певного етносу чи країни у свідомості іншої нації.

Вагомий внесок в розуміння сутності та структури образу здійснили психологи в середині ХХ століття – Л.С. Виготський, О.М. Леонтьєв, О.Р. Лурія, М.І. Жинкін. Їх ідеї стали надійним підґрунтям для подальшого дослідження даної категорії в рамках когнітивної парадигми.

Образ перебуває у центрі лінгвістичних досліджень, бо є одним із значущих компонентів національно-мовної та індивідуально-авторської картин світу. Виокремлюють чотири базові підходи до вивчення категорії образу: *когнітивний* (Н. Д. Арутюнова, Л. Г. Бабенко, М. М. Болдирєв, С. А. Жаботинська, Ю. М. Караулов, О. С. Кубрякова, О. О. Селіванова), *психолінгвістичний* (Ю. Д. Апресян, Т. О. Голикова, О. О. Залевська,

В. Г. Колшанський, О. О. Леонт'єв, І. О. Мазирка, Є. Ф. Тарасов, Р. М. Фрумкіна), *лінгвокультурологічний* (А. Вежбицька, С. Г. Воркачов, І. О. Голубовська, Д. С. Ліхачов, О. О. Корнілов, В. В. Красних, В. А. Маслова, С. Г. Проскурін, Ю. С. Степанов, В. М. Телія) та *лінгвоімагологічний* (Л. П. Іванова, Т. А. Кожевникова, Н. М. Сиромля, О. В. Тупчій).

Для першого підходу характерний жорсткий детермінізм, оскільки мова має здатність точно відображати елементи *концептуальної картини світу*, що дозволяє дослідникам не деталізувати переходи між нею та *мовною картиною світу*, але водночас перешкоджає заглибленню у механізм процесу пізнання та його відображення у мові. Представники психолінгвістичного підходу наголошують на близькості понять *свідомість* та *образ світу*, адже саме через внутрішній образ людина сприймає навколишній світ. Відповідно, мова людини – це поверхнева структура, в якій за допомогою текстів фіксується модель світу, створена у своїй свідомості. Свідомість реалізується у мові, котра є основним засобом виходу в інтелектуальну і емоційну сферу людини та одним із найважливіших засобів формування образу світу. Якщо два перших підходи відштовхуються від процесів мислення та рухаються у напрямі відображення ментальних образів в мові та мовленні, то лінгвокультурологічний підхід трактує образ у зв'язку з поняттями *менталітету* та *національної свідомості*. Дослідження категорії образу реалізовано з урахуванням лексикологічних, лексико-семантичних аспектів, а також із залученням фразеологізованих одиниць.

Лінгвоімагологічний підхід є комплексним та має міждисциплінарний характер. Образ *іншого* в імагології потрактовано як *стереотип* національної свідомості, тобто стійке, емоційно насичене та узагальнене уявлення, сформоване в конкретному національно-історичному середовищі (О. В. Папілова). Відповідно, імагологія не лише розкриває образ іншого, а також, зважаючи на процеси рецепції та оцінки, характеризує і сам суб'єкт,

що сприймає (Л. П. Іванова), відображає його національну свідомість та систему цінностей.

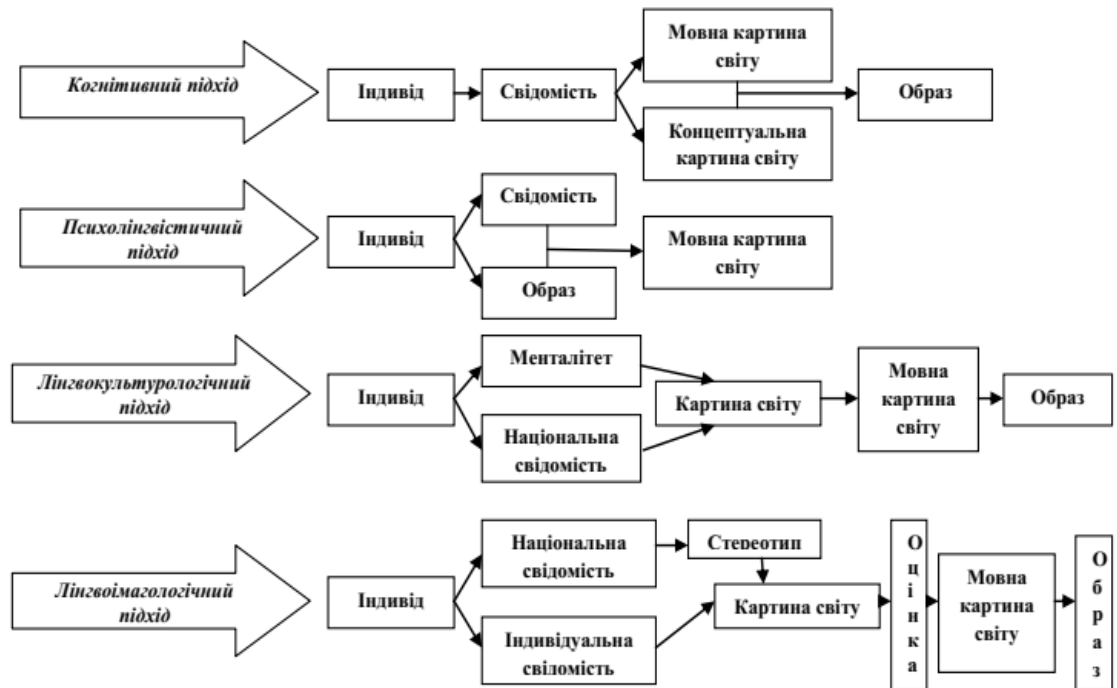

Рис. 1.2 Схема наукових підходів до вивчення категорії *образ*

На думку Н.Д. Арутюнової, кожна людина має “право” на образ, що продиктовано наявністю у неї духовного начала. При цьому є множинне число даних образів, оскільки існують вони у свідомості різних людей. Здатністю створювати образ наділені і предмети, котрі прямо чи опосередковано пов’язані з людиною. Наступним після людини пріоритетним правом на образ володіє місто. Автор наводить приклади образів таких міст як Петербург та Вавилон [16, с. 316-317]. Виходячи з твердження Н.Д. Арутюнової, вважаємо, що на образ може претендувати і країна, в даному дослідженні – Туреччина.

Вивчення лінгвоімагологічного відображення образу чужої/іншої країни відкриває перед дослідниками не лише нові сторони досліджуваного об’єкта, а й надає доступ до ментальної сфери сприймаючого суб’єкта шляхом аналізу вербального втілення образу у створених ним текстах. Е. Сміт зауважує, що “саме завдяки спільній неповторній культурі ми здатні

дізнатися, хто ми такі в сучасному світі. Заново відкривши цю культуру, ми відкриваємо себе, своє автентичне “Я”...” [256, с. 11].

Д.-А. Пажо трактує образ з позиції імагології як відображення “у власному культурному чи ідеологічному просторі чужого культурного чи ідеологічного простору” [212, с. 399].

Дослідник обґрунтовує можливість відтворення образу країни чи нації в певну епоху на матеріалі літературних творів (подорожніх записок, есе, романів, драми, в меншій мірі поезії), оскільки, на його думку, художній образ є “потужним індикатором ідей і нашарувань, що пронизують, структурують соціум” [212, с. 406]. Д.-А. Пажо також привертає увагу до впливу, який образ чужої/іншої країни чи нації здатен здійснювати на реципієнта: “образ чужинця постає вторинним щодо систем ідей чи ідеологій, що встановилися між двома країнами, двома культурами, або навіть у середовищі однієї культури. Інший просто дає нам змогу мислити... по-іншому” [212, с.400].

В сучасних дослідженнях досить часто поряд з терміном “образ” вживається термін “імідж”. Л.В. Матвеева трактує його як “ціленаправлено створюваний особливого роду образ-уявлення, яке за допомогою асоціацій наділяє об’єкт (явище, особистість, товар тощо) додатковими цінностями (соціальними, політичними, соціально-психологічними, естетичними) і, завдяки цьому, сприяє більш емоційному сприйняттю об’єкта” [191, с. 88]. Насправді існує значна кількість дефініцій даного терміну, проте спільним для них є те, що дослідники при їх розробці керуються інтегруючим підходом, намагаючись досягнути різнобічності цієї категорії.

А.К. Семенов серед основних ознак іміджу виділяє динамічність (здатність змінюватись відповідно до змін носія іміджу чи групової свідомості) та активність (здатність впливати на свідомість, емоції, поведінку людей) [220].

Таким чином, поняття образ та імідж не є тотожними. Проте в західній науці для позначення обох цих понять користуються терміном *image*

(С. Анхольт, К. Асплунд, М. Кастельс, Ф. Котлер, Д. Хайдер, Е. Тоффлер та ін.), який позначає ідею, уявлення, візуальність.

Чітке розмежування понять можемо знайти у С.Г. Тер-Мінасової, на її думку, імідж в основному будується на позитивних характеристиках об'єкта, оскільки його створення відбувається з метою представлення об'єкта в кращому світлі [281, с. 67]. Таким чином, образ є більш містким, в той час як імідж можна вважати однією з його частин.

Оскільки наше дослідження націлене на вивчення засобів мовного відображення образу Туреччини у свідомості представників інших культур, звернемось до визначення образу, яке надає Д.М. Замятін та стверджує, що образ – це не сама реальність, а її суб'єктивне відображення: “Образ – максимально відсторонене і опосередковане представлення реальності. Образ – частина реальності, оскільки він може змінюватись разом з нею. Але разом з тим він також є фактором зміни реальності в конкретній культурі – як один із важелів впливу на традицію осмислення цієї реальності” [107, с. 609-616].

В.В. Красних порівнює поняття образ та стереотип: “Стереотип є певною структурою ментально-лінгвального комплексу, яка формується інваріантною сукупністю валентних зв'язків, що приписуються даній одиниці і репрезентують образ-уявлення феномена, який стоїть за даною одиницею, в його національно-культурній маркованості за певної передбачуваності направлених асоціативних зв'язків” [161, с. 232]. Автор розглядає образ як складову стереотипу.

На думку У. Ліппмана, ці поняття є рівнозначними, оскільки стереотип – це завжди редукований образ реальності. Лише завдяки редукції він дозволяє впоратись зі складною для окремої людини реальністю. Стереотип також містить у собі оцінку, а тому не просто констатує факт, а й задає напрямок думки [267].

Із стереотипів людина здатна черпати інформацію про об'єкт, з яким вона особисто не стикалася, оскільки провідну роль у фіксації стереотипів відіграє мова. Людина дізнається про нові явища із суджень інших людей,

книг, засобів масової інформації тощо. Образ, який вона отримує з цих джерел, містить у собі емоційну оцінку, яка приймається людиною, та, таким чином, перетворюється у стереотип.

Зважаючи на необхідність пошуку ефективних шляхів порозуміння між представниками різних культур в умовах активної глобалізації сучасного суспільства, порівняльний аналіз образу чужої культури в свідомості сучасних письменників дозволить прослідкувати спільні та специфічні риси даного утворення та зробити висновки про ступінь наближеності культур.

В якості основного поняття для дослідження було обрано **образ країни**. Зміст цієї категорії в лінгвоімагологічному аспекті представлено в такому оптимальному визначенні: *індивідуальне ментально-культурне утворення* (П. П. Зверева, У. Ліппман, О. П. Панкрухін), *що опосередковує уявлення про певну країну та її культуру* (Д. М. Замятін, О. С. Кубрякова, А. В. Павловська), *уміщує як загальнолюдські, так і індивідуальні особливості його творця* (М. Н. Епштейн, Л. П. Іванова), *реалізується засобами мови, може супроводжуватись авторською оцінкою* (Г. С. Мельник, Є. І. Рогов, С. Г. Тер-Мінасова) *та емоційно впливати на адресата* (Л. В. Матвеева, Д.-А. Пажо, А. К. Семенов).

Оскільки дослідження виконується в руслі лінгвоімагології, то обов'язковою умовою при відборі матеріалу було розходження між описуваною країною та країною походження автора.

1.3 Культурно-мовна особистість як ключовий суб'єкт лінгвоімагологічного відображення культури

Однією з характерних рис ХХІ століття є посилення взаємодії країн та народів, що призводить до збільшення кількості вимушених міжкультурних діалогів, і на цьому фоні проблема полікультурності особистості стає все більш актуальною.

Як відзначає М.М. Фомін, *полікультурна мовна особистість*, володіючи міжкультурною компетенцією, що розглядається як компонент загальної комунікативної компетенції, здатна аналізувати і враховувати відмінності культур Заходу та Сходу [297, с. 84]. Така особистість володіє двома мовами, і в її мовній картині світу відображаються дві культури.

Художній світ письменника, який перебуває на рубежі культур, включає в себе ті знання про звичаї, обряди, вірування різних націй і національностей, які йому вдалося пізнати та осмислити. Ситуація рубежу культур – це ситуація, коли зіштовхуються не лише мови, з їх різними концептосферами, але й образи однієї культури зіштовхуються з образами іншої, які відображають ніби одні і ті ж явища, проте цілковито відмінним способом, і різниця, яка проявляється між цими образами в процесі їх порівняння, формує особливу картину світу у свідомості людини, яка перебуває на межі культур. У цьому відношенні відбувається переосмислення терміну “мовна особистість” в рамках системи “мова-культура-індивід”.

Дану проблему виділив О.О. Потебня: “Людина, яка розмовляє двома мовами, переходячи з однієї мови на іншу, змінює разом з тим характер і напрямок своєї думки, при чому так, що зусилля її волі лише змінює колію думки, а на подальший її [думки] перебіг впливає лише опосередковано. Це зусилля може бути порівняно з тим, що робить стрілочник, переводячи поїзд на інші рейки. [...] І навпаки, якщо дві чи кілька мов досить звичні для мовця, то разом зі зміною змісту думка мимоволі звертається до тієї чи іншої мови” [227].

На прикладі особистості Ф.І. Тютчева дослідник ілюструє, що різні мови в одній людині пов’язані з різними областями і прийомами думки: “Два роди розумової діяльності йдуть в одному напрямку, переплітаючись між собою, але зберігаючи свою роздільність, через все його життя, до останніх його днів. Це, з одного боку, поетична творчість на російській мові, а з

другого боку – мислення політика і дипломата, світської людини в кращому значенні цих слів – на французькій” [227].

Говорячи про роль багатомовності у формуванні світогляду особистості, О.О. Потебня наголошував, що “знання двох мов в дуже ранньому віці не є володінням двома системами зображення і повідомлення одного і того ж кола думок, але роздвоює це коло та наперед ускладнює досягнення цілісності світобачення...” [227].

Творцем образу країни в нашому дослідженні є *письменник-білінгв* – представник російської / англійської лінгвокультури з певним рівнем володіння турецькою мовою, знанням відповідної культури, яку він описує в своєму романі. Поняття *білінгвізм* потрактовано У. Вайнрайхом як явище успішного використання двох мов при побудові висловлювання [55]. Перехід з однієї мови на іншу часто залежить від статусу цих мов та особистої позиції мовця. *Художній білінгвізм* може виявлятися як у мовленні автора, так і в мовленні персонажів, відображаючи процеси, що відбуваються у суспільстві та особистісні авторські інтенції. Це явище представлене в тексті у вигляді *переключення кодів* – “специфічної здатності білінгва успішно брати участь у двомовному типі комунікації, здійснюючи вибір мови відповідно до екстралінгвістичних факторів (компонентів комунікативної ситуації), та поєднувати в одному висловлюванні, реченні чи словосполученні одиниці двох мов, не порушуючи при цьому граматичних норм жодної з них” [316, с. 295]. Переключення кодів є однією з форм двомовної комунікації. У досліджуваних романах, за К. Майєрсом-Скоттоном [360, с. 243], виділяємо *матричну мову* (matrix language), яка визначає морфо-синтаксичну рамку висловлювання (російська / англійська мова), та *гостьову мову* (embedded language) – турецьку, котра є джерелом іншомовних одиниць.

Н.Д. Гальскова основним показником готовності людини до участі у міжкультурній комунікації вважає формування *вторинної мовної особистості* [73, с. 65].

Модель вторинної мовної особистості була розроблена І.І. Халєєвою та визначається як “здатність людини до спілкування на міжкультурному рівні”. Ця здатність включає в себе оволодіння вербально-семантичним кодом мови, тобто “мовною картиною світу” носіїв цієї мови (формування вторинної мовної свідомості) і “глобальною (концептуальною) картиною світу” [73, с. 68].

Дана модель базується на концепції мовної особистості Ю.М. Караулова, яка була розроблена з опорою на художній текст. Під мовною особистістю дослідник розуміє “сукупність здібностей та характеристик людини, що обумовлюють створення та сприйняття нею мовних творів (текстів), що відрізняються а) ступенем структурно-мовної складності, б) глибиною та точністю відображення дійсності, в) визначеною цільовою спрямованістю”. Учений підкреслив, що дане визначення об’єднує здібності людини та особливості текстів, які вона породжує. [135, с. 3-8].

Ю.М. Караулов у структурі мовної особистості виділяє три рівні: перший рівень – вербально-семантичний передбачає рівень володіння природною мовою; другий рівень – когнітивний, на якому відображається картина світу особистості з ієрархією її цінностей; найвищий третій рівень – прагматичний включає в себе цілі та мотиви, що керують діяльністю мовної особистості та її розвитком [135, с. 3-8].

І.І. Халєєва при описі моделі вторинної мовної особистості враховує процеси, які відбуваються з людиною під час опанування нерідної для неї мови. Відмінності між вербально-семантичними сітками мов обумовили поділ першого рівня мовної особистості на дві тезаурусні сфери: тезаурус I та тезаурус II. Тезаурус I відноситься до асоціативно-вербальної сфери мови та формує “мовну картину світу”, а тезаурус II формує “концептуальну, чи глобальну, картину світу”. Виділені автором сфери є пов’язаними та автономними водночас. Їх взаємозв’язок полягає у тому, що тезаурус I неодмінно формується під впливом тезаурусу II [303, с. 76].

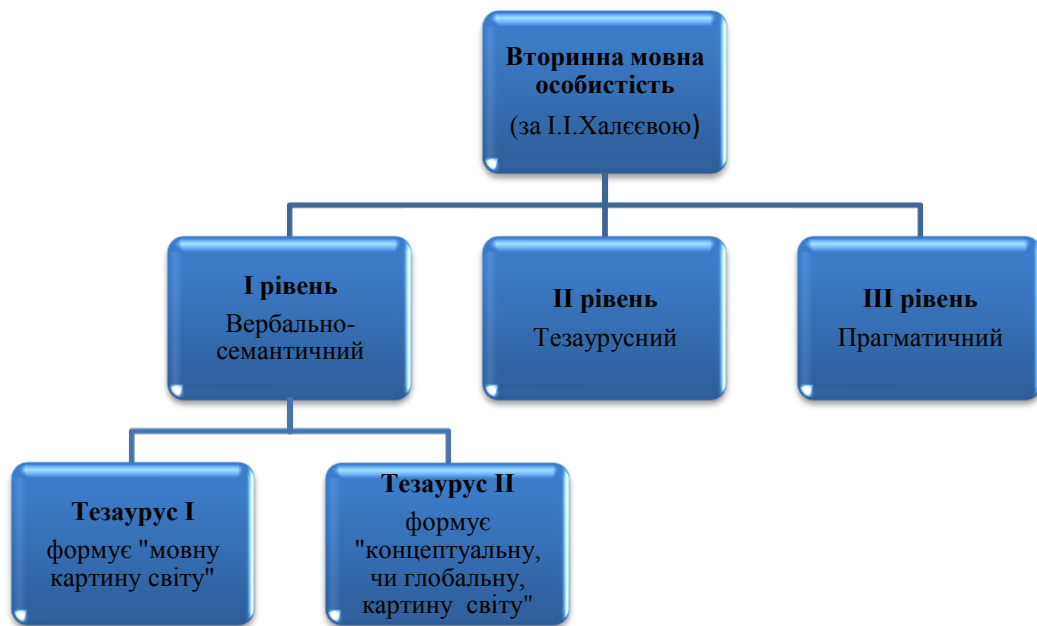

Рис. 1.2 Структура вторинної мовної особистості за І.І. Халєєвою

Носіям різних мов неодмінно притаманні відмінності в обох тезаурусах, при чому формування тезаурусу ІІ передбачає значні труднощі, оскільки мова йде про формування вмінь розпізнавати мотиви і установки особистості, котра належить до іншої спільноти, де діє відмінна система цінностей, норм та оцінок [73, с. 69].

На думку І.І. Халєєвої, оволодіти сумою знань про картину світу означає вийти на когнітивний (тезаурусний) рівень мовної особистості. Для досягнення успіху в міжкультурній комунікації суб'єкт-носій образу світу однієї національно-культурної спільноти має навчитися розуміти носія іншого мовного образу світу.

Таким чином, в мовній свідомості, яка відображає картини світу представників різних лінгвокультурних соціумів, проявляються універсальні та етноспецифічні складові. До останніх відносяться національно-мовні картини світу. При засвоєнні іноземної мови відбувається інтерференція картин світу і зміна мовної свідомості, яка сформувалась на базі рідної мови, в результаті чого утворюється складна структура, яка містить кілька знакових систем. Полікультурна особистість і є такою структурою.

В.П. Фурманова пропонує дотримуватися терміну “автентична культурно-мовна особистість”, коли мова йде про носія конкретної мови та культури, та “культурно-мовна особистість”, маючи на увазі людину, яка засвоює/засвоїла нову для неї мову та культуру. Дослідниця вважає введення таких атрибутивних характеристик як “вторинна” чи “первинна” недоцільним, оскільки мова йде про діалог культур та мов [301, с. 112].

Для культурно-мовної особистості виділяються наступні рівні володіння мовою:

1) комунікативно-адекватний рівень означає достатній ступінь володіння іноземною мовою в основних видах мовленнєвої діяльності для встановлення, підтримки і завершення контактів з носієм мови;

2) професійно-адекватний рівень означає володіння іноземною мовою в основних видах мовленнєвої діяльності для обміну професійною інформацією та досягнення взаєморозуміння в усній та письмовій формі;

3) художньо-адекватний рівень володіння мовою означає її застосування для реконструкції та інтерпретації тексту, що представляє модель іншомовної культури, а також для створення власних художніх текстів. Даний рівень є найвищим у володінні мовою.

Серед рівнів володіння культурою В.П. Фурманова виділяє:

1) нормативно-адаптивний рівень, який означає володіння основними нормами і конвенціонально встановленими правилами поведінки, прийнятими в даній культурі;

2) соціально-адаптивний рівень, який означає володіння культурою на основі певної професійної чи соціальної групи;

3) креативний рівень, який означає, що суб'єкт виступає як творець, художник, автор продуктів матеріальної і духовної культури.

Культурно-мовна особистість – це “інтегративна і цілісна якість суб'єкта, котрий володіє певним етно- і соціокультурним статусом, мовним та культурним інформаційним запасом, представленим у вигляді тезаурусів, і

здатністю його адекватного застосування, яке свідчить про рівні володіння мовою та культурою” [301, с. 115].

“Своєрідність” картини світу культурно-мовної особистості обумовлюється її національною психологією, складом розуму, ментальністю та національним менталітетом.

В. Аврамова визначає ментальність як “світогляд в категоріях та формах мови, що об’єднують інтелектуальні, духовні та вольові якості національного характеру в його типових проявах” [2, с. 64]. Мова виступає, таким чином, засобом втілення національних ідей та ідеалів, котрі представлені в символах національної культури. В.В. Колесов називає ментальність “більшою мірою естетичним, а ніж логічним поняттям” та пов’язує її з національно-специфічним світорозумінням, трактуючи дану категорію наступним чином: “національний спосіб вираження та сприйняття світу, суспільства і людини в формах і категоріях рідної мови, здатність тлумачити явища як їх сутності і відповідно цьому діяти в певних обставинах” [145, с. 13].

Г.Г. Почепцов ввів термін “мовна ментальність”, яка позначає співвідношення між певною частиною світу і його мовним вираженням. Дослідник вбачає особливості мовної ментальності в тому, які саме частини світу концептуалізуються та в тому, який спосіб опису застосовується для них.

Особливості мовної ментальності індивіда визначаються його приналежністю до певної соціокультурної групи та його соціокультурним середовищем. До одного з видів соціокультурного середовища відноситься і країна проживання разом з її культурними традиціями, історією, політичним устроєм в певний часовий період, що є актуальним в рамках нашого дослідження.

Мовна ментальність, як зауважує Г.Г. Почепцов, засвоюється разом з мовою, проте потім встановлюється зворотній зв’язок – соціокультурні фактори визначають мовну ментальність. В результаті, дана категорія

співвідноситься з соціокультурними спільнотами, а не з мовами [228, с. 111, 113, 119].

Для відображення внутрішньої організації та диференціації ментальності застосовується категорія “менталітет”. В.В. Колесов тлумачить менталітет як “наївно-цілісну картину світу в її ціннісних орієнтаціях, яка існує протягом довгого часу, незалежно від економічних та політичних умов, заснована на етнічних схильностях та історичних традиціях, проявляється в чутті, розумі та волі кожного окремого члена суспільства на основі спільності мови та виховання і являє собою частину народної духовної культури, яка створює етноментальний простір народу на даній території його існування” [144, с. 11].

У вузькому сенсі менталітет можна розглядати як “найбільш константну, глибинну частину соціальної інформації. Ця частина найменше схильна до змін і детермінована в більшій мірі традицією та культурою, колективним несвідомим, ніж наявними виробничими відносинами та соціальним устроєм” [195, с. 17].

З.Д. Попова та Й.А. Стернін визначають менталітет як “специфічний спосіб сприйняття і розуміння дійсності, що визначається сукупністю когнітивних стереотипів свідомості, характерних для певної особистості, соціальної або етнічної групи людей” [222, с. 57–58].

В. Аврамова основною рисою, яка відрізняє менталітет від ментальності вважає його схильність до часткових змін, оскільки “він більше пов’язаний з реакціями мовної особистості певного етносу в соціокультурних ситуаціях, що змінюються” [2, с. 82]. Як результат, прояви менталітету знаходимо на рівні мовної, наївної картини світу.

Дослідження менталітету тісно пов’язане з опозицією “своє-чуже”, адже дана категорія виділяється шляхом “відчуження власного “менталізму” на фоні “екзотично-незвичного” [144, с. 9]. Ця комунікативна категорія відіграє важливу роль і в полікультурних текстах, оскільки індивід, вступаючи в соціальні відносини, розуміє, що володіє особливими якостями,

що відрізняють його від інших, як результат, відбувається поділ представників різних культур на своїх та чужих. На базі такого поділу виникає діалог культур, що полягає у пізнанні іншої культури через свою та навпаки шляхом їх взаємної інтерпретації та адаптації в умовах смислового неспівпадіння більшої частини обох.

В умовах глобалізації сучасного суспільства з'являється дедалі більше полікультурних художніх текстів, які містять у собі відображення культурно-історичного співіснування та взаємодії різних етнічних груп та їх представників. Автори подібних текстів можуть бути охарактеризовані за допомогою залученого нами терміну “культурно-мовна особистість”, оскільки, засвоюючи мову країни, яку вони описують, одночасно заглиблюються в її культуру.

В дисертації у зіставному аспекті будуть розглянуті особливості мовних картин світу Ельчіна Сафарлі та Лізи Морроу на матеріалі їх романів “Сладкая соль Босфора” (2008) та “Waiting for the Tulips to Bloom: Adrift in Istanbul” (2015), в яких автори – представники різних культур описують “чужу” для них турецьку культуру. Сюжет обох романів розгортається навколо “занурення” головних персонажів у культуру Туреччини, їх взаємодії з нею та поступового освоєння. Даний процес та його вираження у мовленні має специфічні особливості в межах кожного роману, що пов'язано з особистістю авторів. Пропускаючи типові явища та поняття відображуваної дійсності через власну свідомість, вони створюють індивідуальні образи описуваної країни.

Обидва романи були написані та видані з невеликою різницею в часі, що дозволяє залучити їх у якості матеріалу дослідження при вивченні особливостей сприйняття турецької культури представниками різних національностей.

Ліза Морроу – соціолог, авторка книг, експатріант з Сіднея відкриває культуру Туреччини для іноземних читачів за допомогою свого популярного блогу *Inside Out in Istanbul* і книг, що описують її власний досвід

проживання в Туреччині та сприяють кращому розумінню турецької культури.

Серед розмаїття творів Л. Морроу про Туреччину, у якості матеріалу дослідження, ми обрали роман *“Waiting for the Tulips to Bloom: Adrift in Istanbul”*. Будучи розгорнутою розповіддю про життя та розвиток особистості головного героя в напружений момент його життя, жанр роману відрізняється від оповідання більшою складністю змісту та об’ємом подій, що описуються. Це дає можливість найбільш точно визначити основні риси авторського світогляду. Варто відзначити, що батьківщина Л. Морроу – Австралія, в силу історичних подій, є багатонаціональною країною. В наслідок колонізаторської політики з боку Великої Британії та амбіційного стимулювання міграції після Першої світової війни, сучасне населення країни складається з нащадків іммігрантів, що були переважно вихідцями з європейських країн. Як результат, можемо стверджувати, що австралійцям частково притаманний європейський світогляд та цінності, що обумовлено історією їхньої країни.

Отже, Л. Морроу, людина з західним світоглядом, описує побут та культуру жителів Туреччини та робить їх максимально зрозумілими для іноземного читача. Використовуючи для опису рідну мову (англійську), автор намагається передати самотність турецької культури та широко використовує її реалії та іншомовні включення, що створюють східний колорит та занурюють читача в іншомовне середовище.

Письменниця відмовляється від опису загальноприйнятих уявлень та стереотипів, що склалися у європейців стосовно Туреччини. “Коли я писала про життя у цій країні, моєю ціллю було перенести читача прямо в серце турецької культури. Більшість книг, написаних про життя в Туреччині, як правило, зображають турків як ексцентричних двовимірних персонажів, а Туреччину – як фон. Я хотіла вийти за межі стереотипів відносно торговців килимами, турецьких Ромео та жінок з покритими головами і звернути увагу

на складнощі та протиріччя культури. Результатом цього став роман “Waiting for the Tulips to Bloom: Adrift in Istanbul” [354].

Автор, яка має австралійське походження та наділена європейським світоглядом, відмовляється від стереотипного ставлення та відображення Туреччини. Натомість, вона відображає незнайому їй культуру, що іноді є навіть цілком незрозумілою, зсередини, будучи її частиною, а не спостерігачем, котрий стоїть осторонь. Така позиція є досить вигідною і для читача, адже, користуючись власним досвідом, Л. Морроу надає адекватне відображення дійсності у максимально доступній формі.

Ельчін Сафарлі деякий час прожив у Стамбулі, що відбилося на його творчості. Зокрема, перший роман “Сладкая соль Босфора” (2008), який приніс автору славу і визнання, описує період проживання в Стамбулі, коли Е. Сафарлі працював офісним клерком.

Автор допомагає пізнавати своєму читачеві Стамбул за допомогою опису атмосфери міста, звичаїв, його жителів, запахів, але чи не найяскравішими є образи турецької кухні. Детальні описи турецьких страв та процедури їх приготування є результатом захоплення Е. Сафарлі кулінарією.

Ще одним цікавим моментом є мова творчості автора, адже, азербайджанець за походженням, Е. Сафарлі пише свої твори російською мовою, яку, до речі, автор вважає рідною [323]. Знанням російської мови він завдячує бабусі по лінії батька – Анні Павлівні.

Порушуючи в своїх творах досить сучасні теми і пишучи “не східною” мовою, Е. Сафарлі все ж залишається прибічником мусульманських традицій, але негативно ставиться до пережитків східної культури.

Творчість Е. Сафарлі становить значний інтерес для вивчення сучасних тенденцій розвитку російськомовної літератури в умовах мультикультуралізму та діалогу культур. Автор азербайджанського походження, вихований в умовах російської культури та її мовного середовища, зображає добре знайоме йому східне місто Стамбул, в якому він, до речі, мешкає і на даний час, засобами російської мови, роблячи його

зрозумілим для читачів з європейським мисленням і одночасно зберігаючи східну самотність та загадковість.

1.4 Мовні засоби реалізації образу чужої культури в художньому тексті

Вивчення індивідуально-авторських картин світу Е. Сафарлі та Л. Морроу в лінгвоімагологічному аспекті буде здійснюватись на основі дослідження образу Туреччини, який створюється у їхніх романах. Опис занурення головних героїв у чужу культуру супроводжується використанням одиниць вербально-семантичного, когнітивного та прагматичного рівнів (модель мовної особистості Ю.М. Караулова). Таким чином, аналіз специфіки відображення турецької культури у свідомості авторів з відмінною етнічною ідентичністю буде здійснюватись на основі наступних лінгвістичних категорій: 1) образні парадигми; 2) безеквівалентна лексика; 3) прецедентні феномени, які включають: а) прецедентні артефакти, б) прецедентні імената назви (антропоніми та топоніми), в) прецедентні обряди/звичаї/ритуали, г) прецедентні символи, д) прецедентні вислови. Особливий акцент у нашому дослідженні ставиться на особистості авторів обраних для аналізу творів, оскільки те, що оцінюється, дуже часто перш за все характеризує того, хто надає цю оцінку. “Семантичне поле оціночності повністю залежить від ціннісних орієнтацій мовної особистості (мовця/оповідача), що і визначає специфіку даного поля” [143, с. 59].

Аналіз художніх творів дозволяє прослідкувати індивідуальні психологічні, етнічні та культурні особливості авторів шляхом порівняння створених ними образів та оцінок чужої культури.

1.4.1 Метафора як засіб образного осмислення дійсності. В сучасній лінгвістиці метафора активно вивчається в асоціативно-когнітивному аспекті та позиціонується як основна одиниця

мовлення. В рамках даного підходу основою метафори за традицією, впровадженою Аристотелем, вважається асоціація. Асоціація полягає у встановленні подібності між предметами та явищами та має когнітивну природу.

В когнітивній лінгвістиці мислення розглядається як образна система, а її величезні смислові простори не є безпосереднім відображенням дійсності, але постають в системі метафоричних та метонімічних образів [234]. Відповідно, метафора – форма узагальненого відображення і пізнання дійсності, створеної на основі образного мислення, що являє собою органічну єдність чуттєво-споглядних та раціонально-абстрактних форм пізнання [168].

Багаторічна історія вивчення даного явища обумовила визнання метафори одним із найбільших значущих засобів репрезентації ментальних операцій (Н.Д. Арутюнова, Л.П. Іванова, В.А. Маслова, О.О. Потебня). В даний час метафора продовжує активно вивчатися як одна зі значущих одиниць когнітивної лінгвістики (М.О. Бурмістрова, Н.В. Слухай, С.О. Хахалова), лінгвокультурології (Л.І. Єрмоленкіна, А.Д. Єфремова, О.М. Лагута, З.І. Резанова), лінгвоконцептології (А.І. Башук, О.В. Дехнич, Л.Л. Шевченко), лінгвопоетики (Ю.В. Кравцова, А.О. Прокоп'єва).

Сучасне трактування метафори різними вченими є дещо нечітким та характеризує дану одиницю в різних аспектах. Звернемось до визначення, яке пропонує Н.Д. Арутюнова: “Метафора представляє собою троп або механізм мовлення, що входить до вживання слова, яке позначає певний клас предметів, явищ і т.д., для характеристичної чи найменування об'єкта, що входить до іншого класу, або найменування іншого класу об'єктів, аналогічного даному в якому-небудь відношенні” [393, с. 296].

У рамках нашого дослідження метафора розглядається як джерело інформації про її творця, а тому за основу візьмемо визначення А.І. Башук: “Як найбільш особистісний вид тропу метафора допомагає розкрити ряд індивідуальних та загальноприйнятих асоціацій, дає можливість

багатогранно представити художній образ автора, визначити його світоглядні константи” [27, с. 27].

Як бачимо, асоціації відводиться значуща роль у процесі метафоризації. Відповідно до визначення Н.Д. Арутюнової: “Суть асоціативного мислення полягає не стільки в можливості бачити подібність між предметами, скільки виявляти в подібності смисл” [15, с. 75]. В.А. Маслова відзначає, що за допомогою несподіваної лексичної, синтаксичної, стилістичної сполучуваності виникають як тривіальні, так і незвичні асоціації, котрі “розширюють сферу сприйняття тексту, підвищують його суб’єктивну значущість” [188, с. 67]. Така особливість обумовлюється особистою культурою та широтою світогляду мовця, чим також обумовлена наша увага до мовних картин світу авторів.

Н.С. Болотнова виділяє стандартні та нестандартні асоціації, останні з яких “відображають неповторність індивідуально-авторського сприйняття світу, не закріплені в узусі і в свідомості носіїв мови, спільна поява їх маркерів в тексті малоймовірна, а самі вони нетипові, нерегулярні” [34, с. 297].

Отже, метафори активно вивчаються в когнітивному аспекті, в рамках якого вони розглядаються не лише як мовні одиниці, а й як ключові одиниці мислення.

Мовна картина світу в романах Е. Сафарлі та Л. Морроу яскраво виявляє себе крізь призму їх образної системи. Матеріалом для аналізу обрано метафоричні сполучення, оскільки саме в процесі метафоризації актуалізуються найсуттєвіші інтенції письменника як мовної особистості, котра здійснює свій власний добір мовних засобів, необхідних для створення метафори і по-новому інтерпретує отриману інформацію у рамках вже наявних знань. Цей добір залежить від світосприйняття та ключових цінностей письменника, що лежать в рамках його особистісної картини світу. За висловом В.М. Телії, образна метафора – це мовний матеріал, яким “малює світ” автор твору [278, с. 198].

В основу опису метафори з лінгвістичних позицій можна покласти класифікацію С. Ульмана, який серед універсальних типів метафоризації виділяв антропоморфізм, перенесення ознак конкретного предмета на абстрактне поняття, та синестезію [291, с. 277–279].

Аналіз базується на розробленій В. фон Вартбургом і Р. Халлігом класифікації понять, яка, на думку С. Ульмана, може бути застосована для аналізу будь-якої мови [291, с. 291].

У даній класифікації всі поняття поділено на три основні класи: Всесвіт, Людина та Людина і Всесвіт. Кожен з даних класів містить підкласи та підрозділи. Так, клас Всесвіт містить підрозділи: Небо та небесні світила, Земля (що в свою чергу включає такі складові, як рельєф, вода, ґрунт, мінерали та метали), Рослинний світ, Тваринний світ. Клас Людина включає три підкласи: Людина як жива істота, Душа та розум і Людина як суспільна істота. До першого підкласу віднесено такі поняття як стать, раса, частини тіла, органи та їх функції, п'ять відчуттів, рух, сон, здоров'я тощо. Другий охоплює такі поняття, як розум, мудрість, здібності, сприймання, мислення, почуття тощо. До третього підкласу включено поняття суспільного життя, настроїв, мова, трудова діяльність, суспільні зв'язки та ін. З останнім пов'язаний і підклас “Соціальна організація і соціальні інститути”, який містить поняття: община, держава, право, освіта, політика, література та мистецтво, віросповідання та релігія [133, с. 255–257].

У дослідженнях лінгвокогнітивного спрямування з метою визначення структури концептуальної системи письменника, яка знаходить вираження в його образності і, зокрема, у створених ним індивідуально-авторських метафорах, пропонується розділення усіх концептів-референтів за трьома концептуальними полями: Світ людини, Фізичний світ та Світ духовної культури. В складі першого класу концептів виділяються підкласи: “людина як феномен”, “характеристики людини”, “свідомість”, “стан людини”, “діяльність людини” тощо; у складі другого – “реальна дійсність у цілому”,

“об’єкти природи”, “феномени природи”, “артефакти”; третій клас концептів включає “концепти культури” та “духовні артефакти” [94, с. 6].

Для опису метафоричних сполучень у романах Е. Сафарлі та Л. Морроу також залучаємо модель опису метафор Н.В. Павлович. Слідуючи твердженню дослідниці, “...кожен образ існує не сам по собі, а в ряді інших – ззовні, можливо, відмінних, але в глибинному сенсі тотожних образів – і разом з ним реалізує певний закон, модель, правило або ... парадигму” [210, с. 7]. Термін “парадигма образу” визначається дослідником як “інваріант ряду подібних йому образів, який складається з двох стійких смислів, пов’язаних відношенням ототожнення. Ці смисли: те, що ототожнюється, чи порівнюється – лівий член парадигми і те, з чим відбувається порівняння – правий член парадигми” [210, с. 7].

Таким чином, сучасне трактування процесу мислення як образної системи, що побутує в когнітивній лінгвістиці, обумовлює необхідність вивчення індивідуально-авторських метафор. Метафора є важливим джерелом інформації про її творця – дозволяє визначити його світоглядні домінанти та, як результат, робить можливим відтворення його художньої картини світу, оскільки образна система письменника відображає його найсуттєвіші інтенції, особливості світосприйняття та ключові цінності.

1.4.2 Особливості передачі та роль безеквівалентної лексики в художньому тексті. У процесах міжкультурного та міжетнічного спілкування значну роль відіграють іншомовні слова, які С.Г. Тер-Мінасова називає “перехрестями культур” [281, с. 64]. Дана група лексики дозволяє вбудовувати концепти однієї культури в іншу, що призводить до розширення їхнього семантичного значення та інших трансформацій.

А.Е. Левицький зазначає, що “у процесі міжкультурної комунікації світ для людини розширюється, і вона, з одного боку, усвідомлює, що існує СВОЄ і ЧУЖЕ, а, з іншого, – намагається пізнати ЧУЖЕ, яке виступає для

неї НОВИМ, а, отже, цікавим” [170]. Іншомовні слова в художньому тексті є носіями ЧУЖОГО і тому природно викликають цікавість з боку читачів.

Склад іншомовних лексем, прийоми та способи їх введення в текст безпосередньо пов'язані з особистістю автора та визначаються конкретними соціально-психологічними факторами: освітою, культурним рівнем, мовними вподобаннями та особливостями стилю. В певний момент мовлення саме походження лексичної одиниці стає для мовця значущим. “Етимологічна рефлексія” [63, с. 423] на іншомовне слово виявляється в цьому випадку порізному: або мовець замінює ним слово рідної мови (через те що це більш зрозуміло чи сучасно) або, навпаки, уникає іншомовного, надаючи перевагу “своєму”.

Проблемою розрізнення “свого” та “чужого” у лексичному складі мови займався О.О. Реформатський. Серед запозичень лінгвіст пропонував розрізнити дві основні групи: 1) слова засвоєні та освоєні; 2) слова засвоєні, проте неосвоєні. Слова, віднесені до першої групи, повністю підпорядковуються нормам мови, якою вони запозичуються, стаючи таким чином “непомітними”. Іншомовне походження таких слів можна відкрити лише з допомогою їх науково-етимологічного аналізу. До другої групи відносяться слова, що не відповідають хоча б одній з норм мови-реципієнта.

Варто відзначити термінологічне неузгодження, що існує навколо поняття “іншомовна лексика”. В сучасній лінгвістиці використовуються терміни “іншомовні лексичні запозичення”, “оказіональні запозичення”, “безеквівалентна лексика”, “фонова лексика” поряд з ними продуктивно функціонують терміни “екзотизми”, “варваризми”, “іншомовні включення”.

В дослідженні ми будемо користуватись терміном *безеквівалентна лексика*, який, на нашу думку, втілює найбільш суттєві характеристики цих слів, як складових образу культури.

Є.М. Верещагін та В.Г. Костомаров визначають даний пласт лексики як “слова, план вираження яких неможливо співставити з якими-небудь лексичними поняттями” [57, с. 42] та наголошують на тому, що вона є

неперекладною. Цю ж особливість виокремлюють С.І. Влахов та С.П. Флорін, трактуючи безеквівалентну лексику як “лексичні (і фразеологічні) одиниці, що не мають перекладних еквівалентів в мові перекладу” [64, с. 8].

О.О. Іванов до традиційних причин безеквівалентності відносить:

- відсутність предмета, явища в житті народу мови перекладу (речова безеквівалентність);
- відсутність в мові перекладу тотожного поняття (лексико-семантична безеквівалентність);
- різниця лексико-семантичних характеристик (стилістична безеквівалентність) [114, с. 82].

Безеквівалентна лексика володіє специфічними властивостями, оскільки лексичне значення цих одиниць завжди містить сему “національне”. Дана семантика поширюється на контекст, в якому знаходиться безеквівалентна лексема і, як результат, текст набуває етнічних рис, що потребує від реципієнта розуміння етнокультурної належності твору. Сам твір за даних умов може розглядатися як феномен на межі двох культур.

Безеквівалентну лексику можна розділити на три великі групи:

- референційно-безеквівалентну (терміни, авторські, неологізми, семантичні лакуни, слова широкої семантики, складні слова);
- прагматично-безеквівалентну, що включає відхилення від мовної норми (іншомовні вкраплення, скорочення, слова з суфіксами суб’єктивної оцінки, вигуки, звуконаслідування та асоціативні лакуни);
- альтернативно-безеквівалентну лексику, що включає власні назви, звертання, реалії і фразеологізми [114, с. 46].

Для нашого дослідження актуальною є третя група безеквівалентних одиниць, адже саме вони позначають явища та предмети духовної та матеріальної культури, що є важливими при відтворенні образу країни. А.В. Волошина вважає, що “кожен етнос у процесі своєї життєдіяльності “олюднює” навколишнє середовище та вносить у нього специфічні риси. З

плином часу виникають етнічно значущі предмети-реалії. У лексиці вони фіксуються словами-реаліями” [65, с.57].

Р.П. Зорівчак підкреслює важливість іншомовних слів, що позначають культурні реалії іншого народу, оскільки “їх основне значення вміщує традиційно закріплений за ними комплекс етнокультурної інформації, чужої для об’єктивної дійсності мови-сприймача” [113, с. 58]. У реаліях зв’язок між мовою і культурою виявляється значно яскравіше. Цим терміном позначають “побутові і специфічно національні слова й звороти, що не мають еквівалентів у побуті, а отже, і в мовах інших народів” [150, с. 24].

Поряд з необхідністю використання даного типу лексем постають і труднощі їх представлення у тексті, що зумовлені “відсутністю у мові-приймачі відповідника – повного чи часткового – у зв’язку з відсутністю в носіїв цієї мови позначуваного реалією референта” та “необхідністю, водночас із денотативним значенням реалії, передавати колорит і конотації її національного та історичного забарвлення” [113, с. 39].

Р.П. Зорівчак пропонує представлення цього типу лексики у тексті з допомогою транскрипції (транслітерації), гіперонімічного перейменування, дескриптивної перифрази, комбінованої реномінації, калькування; міжмовної транспозиції на конотативному рівні, методу уподібнення (субституції), віднайдення ситуативного відповідника (контекстуальний переклад), контекстуального розтлумачення (інтерпретації) реалій [113, с. 93].

Розглянувши різноманітні класифікації способів подачі безеквівалентних одиниць, пропонуємо виділити способи, які були використані авторами у романах “Сладкая соль Босфора” та “Waiting for the Tulips to Bloom”: описова (дескриптивна) перифраза, словниковий переклад, залучення оказіональних відповідників та гіперонімічне перейменування.

Описова (дескриптивна) перифраза залучається у разі неможливості передати значення слова іншими способами. Разом з тим, даний метод характеризується своєю місткістю, оскільки значення може розкриватись із залученням значної кількості мовних засобів, включаючись при цьому в

контекст. Проте описова перифраза “передає зміст відповідної одиниці неповністю, а що стосується національного та історичного колориту, то про нього читач може здогадуватися, лише якщо автор зумів передати це за допомогою засобів виразності” [54, с. 54].

Словниковий переклад надає можливість ознайомитись зі значенням слова, яке характерне для нього в межах мови-джерела, проте недоліком даного методу може стати “нездатність читача інтерпретувати його в межах даного контексту” [236, с. 45].

Оказіональні відповідники застосовуються при відсутності слів-еквівалентів в мові-приймачі. Автор замінює іншомовне слово чи вираз аналогами рідної мови, які викликають у читача подібну реакцію. Проте даний процес характеризується стилістичною нейтралізацією та може позбавити текст його національно-культурного забарвлення [12, с. 12].

Гіперонімічне перейменування дозволяє передати зміст реалії словом з більш широким значенням, замінюючи родові поняття видовим. Даний спосіб відомий також як прийом генералізації [205, с. 65], проте можливість його застосування залежить від контексту.

Аналіз досліджень, присвячених вивченню іншомовних лексем в художніх текстах, виявляє їх поліфункціональність. Н.В. Колесова виділяє наступні функції безеквівалентної лексики:

- номінативна функція пов’язана з необхідністю позначення об’єктів та явищ, що відсутні у мові художнього тексту;

- функція мовної характеристики персонажів являє собою традиційне використання іншомовної лексики у якості характеристики мовлення окремих героїв;

- емотивна, або оціночна функція полягає у здатності іншомовних слів виражати ступінь освіченості особи, якою вони вживаються;

- функція мовної гри полягає у застосуванні іншомовних слів для створення комічного ефекту;

– евфемістична функція іншомовних слів дозволяє виражати суть явищ більш завуальовано.

– функція авторського самовираження дозволяє автору більш чітко виразити свої думки, продемонструвати знання іноземних мов, уникнути вживання стандартних слів [147, с. 29–32].

Зважаючи на тематику досліджуваних нами художніх творів, окрім текстових, варто згадати ще й соціальні функції іншомовних слів. Ц.Д. Дугарова однією з основних називає функцію інкультурації. Даний термін позначає процес “входження індивіда у певну культуру, збагачення особистісного досвіду культурними цінностями конкретного народу” [96]. Романи Е. Сафарлі та Л. Морроу містять турецьку лексику з різними видами пояснень, що номінує достатньо різноманітні за тематикою реалії описуваної країни та поступово інкультурує адресата, забезпечує його знаннями про певні національно-культурні аспекти країни, уможлиблює занурення у світ іншої культури.

Таким чином, безеквівалентна лексика розкриває національні та історичні особливості країни та її народу. Дані мовні засоби покликані створювати у читача атмосферу культурного середовища, оскільки, вміщуючи цінну країнознавчу інформацію, дозволяють “крізь слово” зазирнути в життя іншого народу, побачити в слові відображення численних матеріальних та духовних процесів, що протікають у суспільстві.

1.4.3 Прецедентні феномени в художньому тексті як відображення культури. Трьохсторонній зв'язок між мовою, свідомістю та культурою яскраво прослідковується у словах з “культурними смислами”. До даної групи слів можна віднести і слова, які позначають прецедентні феномени, оскільки вони мають вербальне вираження, входять до когнітивної бази та репрезентують культурну інформацію мовців.

Прецедентність полягає у зв'язку певних феноменів зі значущими явищами суспільного або культурного життя народу. Вперше поняття прецедентного тексту було введено Ю.М. Карауловим. Д.Б. Гудков увів термін “прецедентне ім'я”, В.Г. Костомаров – “прецедентне висловлювання”, а В.В. Красних – “прецедентна ситуація” та “прецедентний феномен”. Ключові терміни даної течії знаходимо також в роботах Ю.О. Сорокіна, Ю.Є. Прохорова, А.Є. Супруна, Н.Д. Бурвікової, Г.Г. Слишкіна та ін.

Відповідно до визначення В.В. Красних, прецедентними є події, явища, предмети, назви, вислови: “1) добре відомі всім представникам національно-лінгво-культурної спільноти; 2) актуальні в когнітивному (пізнавальному та емоційному) плані; 3) звернення (апеляція) до яких постійно поновлюється в мовленні представників тієї чи іншої національно-лінгво-культурної спільноти” [161, с. 170].

Д.Б. Гудков трактує прецедентні феномени як “одиниці, що входять до когнітивної бази тієї чи іншої лінгвокультурної спільноти та відомі будь-якому пересічному представнику цієї спільноти” [88, 153]. Дослідник вважає, що вони є “одиницями дискурсу, елементами свідомості, знаками тих колективних уявлень, що входять у когнітивну свідомість лінгвокультурної спільноти” [87, с. 7].

Таким чином, “за прецедентним феноменом завжди стоїть деяке уявлення про нього, спільне та обов'язкове для всіх носіїв того чи іншого національно-культурного менталітету” [159, с. 9]. Відповідно, носій іншого національно-культурного менталітету може мати цілковито відмінне уявлення стосовно цього ж об'єкта. Уся сукупність уявлень, пов'язаних з певним прецедентним феноменом, “робить усі апеляції до нього зрозумілими в даному суспільстві” [159, с. 9].

Синтезуючи погляди Д.Б. Гудкова та В.В. Красних, О.С. Боярських виділяє три комплекси ознак прецедентних феноменів [37]. Підстави відносити ПФ до одиниць мови полягають у тому, що вони

- 1) “мають вербальне вираження;

- 2) відтворюються у процесі комунікації, а не створюються заново;
- 3) можуть трансформуватися в межах збереження впізнаваності” [37, с. 47)].

Подібно до інших одиниць свідомості, прецедентні феномени

- 1) “є результатом певних когнітивних операцій (редукції, мінімалізації та ін.);
- 2) є засобом кодування та трансформування інформації;
- 3) задають моделі оброблення, оцінювання інформації та її порівняння з уже наявною” [37, с. 47–48].

Наступні ознаки дозволяють відносити прецедентні феномени також до одиниць культури:

- 1) “характеризуються наповненістю певним знанням культурного характеру;
- 2) потребують співвіднесення з іншими текстами як фактами культури;
- 3) визначають специфіку культурного простору” [37, с. 48].

На особливій ролі прецедентних феноменів в тексті наголошують Ю.О. Сорокін та І.М. Михалева, вважаючи, що вони є ще “засобом (...) фокусування смислової маси художнього тексту, який вказує на глибину індивідуальної та групової пам’яті” [260, с. 113].

Дослідження цих мовних одиниць виступає за межі мовознавства та потребує залучення знань таких наук як когнітивна лінгвістика, лінгвокультурологія, соціолінгвістика, психолінгвістика. Таким чином, при вивченні прецедентних феноменів мають враховуватись індивідуальні, етнокультурні та соціальні особливості носіїв певної лінгвокультурної спільноти.

Специфіка нашого дослідження полягає в тому, що у якості матеріалу виступають полікультурні художні тексти, де автори описують турецьку культуру – незнайому для адресата (читача), зважаючи на мову творів (російська та англійська). Дана особливість обумовлює те, що апелюючи до даних одиниць, автори надають додаткове тлумачення та коментарі, оскільки

деякі з них не є прецедентними для читачів. Попри подібну апеляцію, ці феномени залишаються прецедентними, але для іншої культури (турецької), а коментарі та пояснення використовуються для запобігання їх хибного розуміння, розкриття смислу та колориту, які вони несуть.

При дослідженні художнього тексту важливо розуміти, що письменник може використовувати різні типи прецедентних феноменів, опираючись на власну культурну приналежність, а також у якості специфічного прийому для вказівки на етнокультурну специфіку свого персонажа.

Традиційно дослідниками виділяються соціумно-прецедентні, національно-прецедентні та універсально-прецедентні феномени. Д.Б. Гудков та Ю.Є. Прохоров виділяють ще й автопрецеденти, які “представляють собою відображення у свідомості індивіда деяких фрагментів оточуючого світу, що володіють особливим пізнавальним, емоційним, аксіологічним знанням для даної особистості, пов’язаних з особливими індивідуальними уявленнями, включеними до неповторних асоціативних рядів” [88, с. 103]. Безсумнівно, прецедентні феномени даного типу є вагомим джерелом інформації, коли мова йде про конкретного персонажа певного твору чи про образ його автора, проте вони не є знаннями, які належать певній групі чи цілому етносу, та носять індивідуальний характер. Зважаючи на те, що в текстах романів “Сладкая соль Босфора” та “Waiting for the Tulips to Bloom” відбувається взаємодія культур, звернемося до перших трьох згаданих нами типів.

Соціумно-прецедентні феномени – феномени, відомі будь-якому пересічному представнику того чи іншого соціуму (соціального, конфесіонального, професійного і т.д.), що входять в колективний когнітивний простір. В досліджуваних нами текстах це, наприклад, феномени, спільні для мусульман.

Національно-прецедентні феномени відомі будь-якому пересічному представнику тієї чи іншої національно-лінгво-культурної спільноти і входять до національної когнітивної бази.

Універсально-прецедентні феномени – це такі феномени, які вважаються відомими будь-якій середньостатистичній сучасній людині та входять до універсального когнітивного простору [161, с. 174].

Зважаючи на те, що Ельчін Сафарлі та Ліза Морроу є авторами, які описують чужу культуру (турецьку), особлива увага приділялась виділенню національно-прецедентних феноменів, які в подальшому досліджувались зі з'ясуванням їх ролі в художньому тексті.

Стосовно джерела походження, виділяють прецедентні тексти, прецедентні висловлювання, прецедентні імена, прецедентні ситуації та події. Прецедентні феномени також можуть бути вербальними та невербальними. До вербальних відноситься текст як продукт мовленнєво-мисленнєвої діяльності, а до невербальних – витвори живопису, архітектури, скульптури, музичні твори, події минулого тощо [161, с. 171].

Прецедентні феномени є мінімальними “квантами” [13], в яких зберігаються і за допомогою яких передаються культурні знання від покоління до покоління. Коли дана одиниця входить до контексту, то він (контекст) набуває нового сенсу, особливо у випадку, коли це прецедентний феномен культури, відмінної від культури адресата.

З метою аналізу особливостей використання прецедентних феноменів у художніх творах Ельчіна Сафарлі та Лізи Морроу нами використовувалась класифікація, запропонована В.В. Красних, Д.Б. Гудковим та ін. Таким чином, за співвіднесеністю із джерелом нами були виділені прецедентні імена (ПІ), прецедентні вислови (ПВ), прецедентні назви (ПН). Погоджуючись з В.В. Красних, що “прецедентні феномени – це не замкнута система одиниць та значень” [161, с. 171], П.С. Артем'єва виділяє також прецедентні артефакти (ПА), прецедентні символи (ПСимв.) та прецедентні обряди / вірування / традиції / ритуали / народну мудрість (ПОбряд) [14, с. 41]. Дані феномени також виділяються нами у ході аналізу обраних творів.

Прецедентний артефакт є знаковим для культури, до якої належить та, в якій функціонує, проте слід зазначити, що сфера його функціонування –

ментальний простір людини, а тому нам доводиться мати справу не з самим артефактом, а з уявленнями, що за ним стоять. Таким чином, під артефактами розуміємо “деякі предмети з “вторинної” дійсності, пов’язані в першу чергу з міфологічними уявленнями” [161, с. 165].

П.С. Артем’єва наголошує на особливій ролі артефактів в полікультурних текстах: “Він (артефакт) є знаковим для культури, в якій функціонує, має форму вираження та план змісту [...] з одного боку це цілком реальні матеріальні предмети з первинної дійсності, необхідні у побуті речі, якими користуються люди, з іншого – це предмети, наділені екстраординарними властивостями і тим самим відносяться до вторинної реальності” [14, с. 27].

Артефакти, наділені особливою значеннєвістю, в тій чи іншій культурі стають прецедентними, а тому здатні відігравати ключову роль у сприйнятті художнього тексту, до якого входять.

Використанню того чи іншого артефакту письменником у його тексті передують наступні етапи: “а) ментальне введення – у свідомості адресата намічаються смислові вузли тексту, які відсилають до тієї чи іншої послідовності сприйняття адресатами знань чужої культури; б) кульмінація – в ній самі знання культури; в) заключна частина – переломлення індивідуально-авторських розумінь ролі артефакту в культурі і ролі цієї культури для адекватного сприйняття тексту адресатом” [14, с. 46].

Відзначимо, що ставлення до знань, які певна культура вкладає у зміст того чи іншого артефакту, здатні з часом змінюватись. Зміни може зазнавати і розуміння його змісту, особливо коли мова йде про розуміння з боку представників іншої культури. В текстах романів Е. Сафарлі та Л. Морроу зустрічаємо звернення до артефактів мусульманської культури, що в переважній більшості випадків не обмежуються їх простою згадкою чи описом, а супроводжуються розкриттям їх ролі у сучасній культурі Туреччини, оцінок та уявлень, викликаних ними у європейців.

Прецедентний символ та значення, які за ним стоять, входять до свідомості людини за допомогою пережитих раніше фізичних відчуттів. Символ здатен надати вказівку на етнокультурну приналежність людини, а тому має вагому роль саме в полікультурних текстах. “Символ – в мові та мовленнєвих творах: притча, знак (слово, художній образ), який втілює в собі ідею певного явища і в той же час (на відміну від алегорії) зберігає своє пряме значення” [191, с. 409–410].

У зв'язку з наближеністю древньої людини до природи та її нездатністю пояснити виникнення та закономірності перебігу різних природних явищ та властивостей природних об'єктів, саме вони набували символічного, а часом і сакрального значення, наділяючись здатністю впливати на життя людей.

Прецедентні імена в переважній більшості випадків пов'язані з прецедентними текстами чи прецедентними ситуаціями. Коли письменник використовує прецедентне ім'я, то має за мету звернення не до самого референта, а до набору його диференційних ознак. Як зазначає В.В. Красних, “актуалізація прецедентного імені відбувається наступним чином: 1) актуалізація через характеристику зовнішності, 2) через характеристику рис характеру, 3) через прецедентну ситуацію” [161, с. 185].

В сучасних лінгвістичних дослідженнях побутує термін *прецедентний онім* (А.А. Фомін, О.А. Нахімова, М.В. Ахметова та ін.), який позначає власні назви, включаючи також імена (антропоніми). Прецедентні оніми поряд з графічним оформленням, притаманним для будь-якої одиниці тексту, вміщують також денотат – культурно-марковану інформацію, яку реципієнти зазвичай пов'язують з ними.

Найдавнішою формою регуляції поведінки людей є *звичай*. Дослідники розглядають його як “історично укладені стійкі норми суспільних відносин у побуті людей” [242, с. 88] чи “стереотипний спосіб людської діяльності, який копіюється новими поколіннями” [289, с. 17]. Звичаї поступово

утворювалися з розвитком родоплемінних відносин та регламентували способи їх реалізації.

Одним з найефективніших засобів передачі культурних особливостей народу є опис його обрядовості. В полікультурні художні тексти *обряди* вводяться для того, аби передати факти та образи іншої для читача чи персонажа культури. Обряд – “сукупність установлених звичаєм (або церквою) дій, пов’язаних із побутовими традиціями або з виконанням релігійних настанов; старовинні обряди пов’язані з релігійним світоглядом і культом первісної людини” [99].

Обряд визначається як “система символічних за своєю природою дій, в яких втілено думки й почуття минулих поколінь, викликаних реалізацією суспільних відносин і необхідних для їх нормального функціонування” [305].

Обряд складається з послідовності фізичних дій, які виконуються з певною метою. Люди, здійснюючи обряд, вчиняють відповідно до заздалегідь узгодженого сценарію, що призводить до злиття розрізнених дій в єдиний образ культури.

Для обряду характерна наявність елемента вірування в невидиму силу, яка здатна впливати на долю людини. Будь-яке обрядове дійство, а тим паче система обрядовості, відображає в художній зорово-емоційній формі важливі погляди, притаманні народу, та його духовну культуру.

Одним з різновидів обряду є *ритуал* – “певний усталений порядок символічної поведінки людей” [305]. Ритуал надає уявлення про порядок поведінки людей та структуру комплексу дій, зміст та суть яких виражає обряд.

Прецедентне висловлювання – складний знак, сума значень компонентів якого не є рівною його смислу, який завжди ширший [161, с.172–173]. Вживання прецедентних висловів дозволяє мовцеві окреслити свою належність до певного соціуму та власне ставлення до певних явищ. До числа прецедентних висловів належать цитати з джерел різного характеру, а також прислів’я та приказки.

Таким чином, у даному дослідженні ми розглянемо способи передачі етнокультурної специфічності з використанням різних типів прецедентних феноменів, спробуємо виявити особливості, цілі їх вживання та роль у відображенні етноідентичності авторів та їх персонажів.

1.4.4 Роль топонімічного простору твору у створенні художнього образу країни. Ономастична лексика посідає особливе місце в мовній системі художнього твору. Вона бере активну участь у створенні художнього цілого, є одним із засобів художнього відображення світу, обов'язковим компонентом художнього тексту.

Під терміном власна назва ми розуміємо “універсальну функціонально-семантичну категорію іменників, особливий тип словесних знаків, призначений для виділення та ідентифікації одиничних об'єктів (живої та неживої природи), що виражають одиничні поняття і загальні уявлення про ці об'єкти в мові, мовленні і культурі народу” [298, с. 3].

Історія вивчення власних назв бере свій початок ще з доби античності, де у працях таких філософів як Платон, Арістотель, Плутарх, Діонісій Фракійський та ін. розглядалися окремі питання дослідження онімів. Поняття власних назв як самостійного класу було введене стоїками (зокрема Хрисіпом) у III столітті до н.е. За стоїками, імена речей є даними “від природи”, тобто “говорити – це вимовляти звук, що означає річ, яка уявляється” [9, с. 117]. Після доби Середньовіччя інтерес до класу власних назв значно підвищився, про що свідчить розробка даної проблеми такими вченими як Т. Гоббс, Г. Лейбніц, Д.С. Мілль.

В XX столітті вчення про ономастичну лексику продовжує розвиватися в працях іноземних філософів і лінгвістів – Б. Рассела, А. Нурена, М. Бреалья, П. Крістоферсена, А. Гардінера, Ф. де Соссюра, а також вітчизняних – В.Д. Бондалетова, В.А. Ніконова, Є.С. Отіна, О.В. Суперанської.

Традиційно в ономастичному просторі виділяють дві найбільші за чисельністю назв групи: біонімія (назви біологічних об'єктів) та топонімія

(географічні назви). Кожна з груп не є якісно однорідною, оскільки, наприклад, в межах групи топонімів виділяють ороніми (рельєф земної поверхні), ойконіми (населені пункти), урбаноніми (внутрішньоміські об'єкти), гідроніми (водні об'єкти) та ін.

Хоча топоніми є очевидним і чітким засобом локалізації місця дії у творі і, як і антропоніми, мають конкретне емоційно-експресивне навантаження, питання їхньої стилістичної ролі і функціональних ознак у художньому тексті вивчено недостатньо – основна увага приділяється антропонімам як центру ономастичного простору. Інша причина полягає у їх кількісному складі – “не в кожному літературному творі можна зустріти топонімічні одиниці і в такій кількості, яка б дозволила виконати їх стилістичний аналіз” [186, с. 3].

Серед досліджень, присвячених жанровим і загальним проблемам топоніміки в художньому тексті, слід відзначити праці Е.В. Боевої, Л.П. Іванової, К.М. Ірисханової, Ю.О. Карпенка, Г.П. Лукаш, І.І. Марунича, Т.В. Немировської, С.В. Перкаса, В.М. Топорова, О.В. Саврей, М.В. Фененка, О.І. Фонякової та ін.

Дослідники наголошують, що топоніми в художньому тексті є засобом локалізації, мають свої явні та приховані стилістичні мотивації, прямі та непрямі натяки, що розкриваються в літературній композиції тексту і за його межами [298, с. 83].

М.В. Фененко відзначає, що “вживання (...) власних географічних назв – топонімів – має важливе допоміжне значення, бо сприяє конкретизації, посиленню враження, уявлення. Вживання топонімів у певній мірі свідчить про кругозір автора, його духовні інтереси, смаки, уподобання, симпатії чи антипатії...” [295, с. 7].

Використання власних назв у тексті твору відображає епоху, в якій жив та творив автор, його власну особистість та обраний ним літературний жанр. Оніми у художньому контексті не є випадковими і несуть певний ідейно-

художній зміст, а тому починають сприйматися в “складній та глибокій образній перспективі художнього цілого” [60, с. 5].

Слід пам’ятати, що одна і та ж назва може виконувати різні функції та мати різні цілі в залежності від сфери, в якій вона була вжита. В реальному житті внутрішній зв’язок між іменем та його носієм відсутній, оскільки основною функцією імені є позначення, що дозволяє розрізнити та розпізнавати його носія з-поміж йому подібних. Що ж до художнього тексту, то у ньому, за бажанням автора, зв’язок між іменем та носієм може бути встановленим. Цей факт підтверджує Л.О. Автеньєва: “Власні назви, що не мають в мові свого предметно-логічного або конотативного значення, в художньому тексті набувають семантичного і емоційного потенціалу, який накопичується в процесі розгортання тексту через авторські і персональні характеристики позначуваного об’єкта – носія імені” [3, с. 163].

Як справедливо зауважує Є.С. Отін, “оніми здатні виконувати не лише свою пряму і початкову функцію – бути іменами об’єктів оточуючого світу, – але й набувають вторинного, додаткового понятійного змісту, стають у мовленні експресивно-оціночними заміниками загальних імен. Вони збагачуються понятійними чи референтними, конотаціями, які органічно зливаються з конотаціями емоційно-експресивного плану” [384, с. 5].

Топонімічний простір досліджуваних романів тісно пов’язаний зі змістовою системою твору, слугує засобом ідентифікації топонімічних об’єктів та має значний художній потенціал. Топонімія за своїм складом і структурою, варіативністю форм і стилістичними функціями відзначається широким розмаїттям.

Дослідження топонімів дозволяє визначити їхню функціональну багатоаспектність і системність (іноді – асистемність) використання.

Ю.О. Карпенко виділив за функціональним навантаженням топоніми “переднього” плану і топоніми “заднього” плану. Подібної точки зору дотримується і Г.П. Лукаш: “Поетичні топоніми як засоби реалізації мистецького задуму створюють своє семантичне поле по відношенню до

системи дійових осіб. Вони або безпосередньо стосуються життя героя, вказують координати його місцеперебування, або служать орієнтирами у світлі існування другорядних осіб” [178, с. 8].

Відповідно до О.І. Фонякової, “географічні назви виконують особливо важливу роль в тексті: служать композиційно-мовленнєвим засобом створення документальності оповіді в авторській мові, по-різному розкриваючи образ автора-оповідача; пов’язані з розвитком сюжету і мікротем тексту; трапляються в мові персонажів, виконуючи різноманітні функції” [298, с. 83–84]. Дослідниця, в залежності від емоційного забарвлення і змісту контексту, виділяє наступні функції: “1) реально-географічну, нейтрально-описову; 2) знижено-побутову, конкретно-біографічну; 3) просторічно-комічну, гумористичну; 4) піднесено-ліричну, поетичну” [298, с. 88].

Окрім того, дослідниця вважає, що з погляду синтагматики й ролі в мовній композиції макротексту, всі топоніми діляться на три нерівні групи. Першу групу становлять топоніми, пов’язані з розвитком сюжету, з долею головного героя. Другу групу складають назви далеких об’єктів, не пов’язані безпосередньо з розвитком сюжетної лінії. Вони потрапляють у свідомість переважно із книг або розповідей співрозмовників. До третьої групи відносяться назви місцевостей та міст, які не пов’язані прямо з розвитком сюжету, а характеризують біографію, місце народження епізодичних дійових осіб або визначають місце дії в певних епізодах. Осторонь цього поділу залишаються частовживані топоніми, які відіграють зв’язуючу, наскрізну роль в макротексті [298, с. 84].

Топоніми, функціонуючи в тексті, можуть також нести в собі імпліцитну інформацію та виступати в ролі символу.

Закономірним є те, що топоніми “переднього” плану характеризуються більшою частотністю вживання в тексті, оскільки вони “прив’язані” до онімів, котрі позначають персонажів твору. Дослідження топонімів має

здійснюватись із залученням контексту, оскільки поза ним топонім є лише засобом локалізації дії.

Топоніми Туреччини в романах “Сладкая соль Босфора” та “Waiting for the Tulips to Bloom” виконують ще й колоритотвірну функцію, занурюючи читача в середовище нової для нього культури. Зважаючи на полікультурність особистостей Е. Сафарлі та Л. Морроу, закономірним є те, що в текстах знаходимо топоніми інших країн (Австралія, Азербайджан, Росія, США та ін.).

Висновки до розділу 1

Лінгвоімагологія сформувалась на базі імагології – сфери гуманітарних досліджень, яка вивчає образ “чужого” у свідомості певного народу. Розкриваючи образ чужого, імагологія шляхом вивчення механізмів його рецепції та оцінок дає змогу схарактеризувати і сам сприймаючий суб’єкт, виявити особливості його світогляду, національної свідомості, системи цінностей.

Утворившись на стику мовознавчих дисциплін, лінгвоімагологія тісно пов’язана з лінгвокультурологією, міжкультурною комунікацією та когнітивною лінгвістикою, оскільки сфера лінгвоімагологічних досліджень охоплює такі поняття та процеси як етнічна мовна свідомість, текст, способи обробки та інтерпретації знань та ін.

Безпосереднім предметом дослідження даної галузі мовознавства є образ певного етносу чи країни у свідомості іншої нації, точніше – його вербалізація. Д.-А. Пажо обґрунтував можливість відтворення образу країни чи нації в певну епоху на матеріалі літературних творів.

В сучасних дослідженнях досить часто поряд з терміном “образ” вживається термін “імідж”. Терміни не є тотожними, оскільки, на думку більшості дослідників, в основі іміджу лежать позитивні характеристики об’єкта, що дає підстави розглядати його лише як одну з частин образу.

Образ є суб'єктивним відображенням реальності, тому в лінгвоімагологічних дослідженнях важливою є і особистість сприймаючого суб'єкта. Зважаючи на те, що образ, який є предметом вивчення даної галузі мовознавства, формується в умовах міжкультурної комунікації, даним суб'єктом постає культурно-мовна (полікультурна) особистість, наділена здатністю спілкуватися в міжкультурному аспекті та розуміти представників інших національно-культурних спільнот, яким притаманний відмінний мовний образ світу.

Суб'єктивність категорії образ обумовлює відмінності у його вербальному вираженні, що слугує базою для вивчення репрезентації образу тієї чи іншої країни та її народу у мовній свідомості письменників. В дисертації у зіставному аспекті будуть розглянуті особливості мовної реалізації образу Туреччини в романах Ельчіна Сафарлі “Сладкая соль Босфора” (2008) та Лізи Морроу “Waiting for the Tulips to Bloom. Adrift in Istanbul” (2015), в яких автори – представники різних культур описують “чужу” для них турецьку культуру.

Вербалізація образу Туреччини в романах супроводжується використанням одиниць вербально-семантичного, когнітивного та прагматичного рівнів (модель мовної особистості Ю.М. Караулова). Таким чином, аналіз специфіки відображення турецької культури у свідомості авторів з відмінною етнічною ідентичністю буде здійснюватись на основі наступних лінгвістичних категорій: 1) образні парадигми; 2) безеквівалентна лексика; 3) прецедентні феномени, які включають: а) прецедентні імена та назви (антропоніми та топоніми), б) прецедентні артефакти, в) прецедентні обряди / звичаї / ритуали, г) прецедентні символи, д) прецедентні вислови. Залучення згаданих одиниць дозволить представити образ країни як складної системи та відслідкувати його варіації в залежності від особливостей мовної особистості його творця.

РОЗДІЛ 2

МЕТОДОЛОГІЧНА БАЗА ДЛЯ АНАЛІЗУ ОБРАЗУ ТУРЕЧЧИНИ В ЕТНІЧНІЙ СВІДОМОСТІ СУЧАСНИХ ПИСЬМЕННИКІВ

2.1 Методологічні засади дослідження образу в сучасному мовознавстві

Сучасні дослідження в руслі когнітивної лінгвістики розкривають широкий потенціал мови як носія культурної інформації. Будучи одним з невід’ємних компонентів національно-мовної та індивідуально-авторської картин світу, у центрі лінгвістичних досліджень постає *образ* (М.Ф. Алефіренко [6], Ю.Д. Апресян [11], Н.Д. Арутюнова [15], Л.П. Іванова [126], В.І. Карасик [132], В.А. Маслова [187], С.М. Мезенін [192], К.І. Мізін [200], З.Д. Попова, Й.А. Стернін [221], В.М. Телія [278], Н.В. Халікова [304], О.А. Юріна [325] та ін.).

Визначення образу відповідно до якого він є “вербальним відповідником ментальних образів певних предметів, абстракцій чи явищ, що формуються на основі національних концептуально-структурних канонів і лексико-семантичних особливостей відповідної мовної системи” [322, с. 68], робить його основним складником національної мовної картини світу та предметом дослідження лінгвокультурології та етнолінгвістики. З огляду на те, що актуальним в умовах глобалізації сучасного суспільства стає розгляд національного образу як ключа до порозуміння між культурами, важливого значення набуває дослідження особливостей вербалізації образу однієї країни та її народу іншим, що є джерелом інформації про етнічну свідомість, соціальне та культурне життя носіїв мови (П.С. Артем’єва, В.В. Будний, І.В. Давидова, Л.П. Іванова, С.С. Ковальчук, О.В. Кравченко, І.В. Кузьмічова, С.О. Мезін, Т.В. Надутая, Е.Г. Меграбова, О.Р. Ощепков, А.А. Радун, О.В. Тупчій, М. Швідерська та ін.).

Трактування образу в рамках лінгвістики наголошує на його двоплановості. О.М. Мороховський визначає словесний образ як “відрізок мовлення, що містить образну інформацію, значення якої не є еквівалентним значенню окремо взятих елементів цього відрізка” [204, с. 37]. Межі та структура образу можуть бути різноманітними: образ може передаватися одним словом, словосполученням, реченням, понадфразовою єдністю, може займати цілий розділ або навіть охоплювати композицію цілого роману [13, с. 58].

За О.О. Потебнею, образ відтворює явища, об’єктивовані в словесних образах, і “згущує”, концентрує суттєві для автора риси життя задля його оцінного осмислення [226, с. 33].

Наголошуючи на важливості та значенні образів, І.Р. Гальперін пояснює образ як використання мовних засобів, при якому стає можливим чуттєве сприйняття абстрактних понять [72, с. 57].

О. Черевченко підкреслює, що “образ є одним із основних складників концептуальної системи мислення людини, розкриваючи те, як митець розуміє, категоризує і переосмислює світ”. Дослідник також виділяє роль образу у пізнанні дійсності, оскільки він є “результатом особливого (художньо-суб’єктивного) пізнання дійсності, яке базується, з одного боку, на притаманній носіям певної лінгвокультури системі асоціативно-сміслових зв’язків з її загальнолюдськими і національно-специфічними елементами, а з іншого, – характеризується суб’єктивізацією цих елементів” [315, с. 26]. Таким чином, будь-який мовний образ містить індивідуальні складники, які людина інтерпретує самостійно.

Для нашого дослідження ключовим є поняття “образу країни” та особливості його втілення в мовленні. Питання вербалізації образу країни теоретично обґрунтовані в працях О.В. Антіпіної [8], М.О. Бойко [32], Л.П. Іванової [115, 119, 124, 125], О.В. Морозової [203], Є. Тарашевої [371], О.В. Тупчій [287].

О.А. Гравер виділяє кілька основних напрямків дослідження образу країни: дослідження в руслі політичної психології; культурологічні дослідження образу країни; маркетингові та економічні дослідження образу країни, її політичних інститутів; дослідження образу країни в контексті функціонування ЗМІ; соціологічні дослідження образу країни [84, с. 30]. Не можна залишити поза увагою також дослідження образу країни в лінгвістичному аспекті, що виконуються в руслі лінгвоімагології.

Існують різні визначення терміну “образ країни”:

– “образ країни (...) можна визначити як стійкий і диверсифікований географічний образ, основною рисою чи особливістю якого є прагнення до ускладнення структури і посилення ступенів взаємозалежності його основних елементів” [108, с. 227];

– “образ країни – це сукупність емоційних і раціональних уявлень, які витікають із порівняння всіх основних ознак країни, а також власного досвіду і чуток, що впливають на створення певного образу” [214, с. 14];

– “образ країни (...) виступає як певний міжкультурний феномен, як певна проміжна ланка дійсності, підпорядкована розвитку універсальних цінностей і міжкультурних ідентичностей в тій чи іншій країні чи регіоні” [30, с. 5];

– “образ країни як знакова модель, що опосередковує уявлення про національну спільноту та її членів через доступні буденній свідомості поняття та судження” [246, с. 9].

– “образ країни являє собою думку про країну певної групи людей у визначений період, частину загальної картини світу у свідомості людини. Дана думка формується завдяки знанням, отриманим від інших людей чи внаслідок прямого контакту; ці знання виступають як сукупність уявлень про країну в основних сферах її життєдіяльності” [110, с. 12].

В наведених визначеннях з-поміж інтегральних ознак поняття “образ країни” виділяємо:

– стійкість образу;

- здатність до відтворення (моделювання);
- різноплановість уявлень (раціональні та емоційні уявлення);
- системність.

Відповідно до одного з ключових принципів сучасної когнітивної лінгвістики – антропоцентризму, варто звернути увагу і на трактування терміну “образ нації”, в ядрі якого міститься образ людини.

“Образ (нації) – ідеальна, цілісна конструкція, яка здатна сприйматися чуттєво та створена суспільством, котре об’єднане єдністю культури, мови і території, про себе (інших), власні (чужі) типові риси, національний характер, свою (іншу) країну” [76, с. 4].

В імагології розділяють поняття “імагологічний образ”, тобто образ нації як ментально-культурне утворення, та “художній національний образ” як естетичне явище. М.Н. Епштейн характеризує останню категорію як “особливе, властиве лише мистецтву, цілісне, чуттєве утворення, яке перетворює (з позиції автора, жанру, традиції) різноманітні прояви раціонального в реальній політичній, соціальній, економічній, побутовій та іншій діяльності” [324, с. 253]. Імагологічний образ індивідуальний, оскільки створюється автором, проте він неодмінно співвідноситься з актуальним образом нації у певний історичний момент. В цілому імагологічний образ можна вважати частиною художнього, який, в свою чергу залежить від стереотипів культури, які його відображають.

В рамках теорії міжкультурної комунікації образ країни виступає комунікативною одиницею, що є носієм інформації про чужу/іншу культуру. Варто звернути увагу і на опозицію, яка виникає у зв’язку з даним питанням. Термін “чужий” має більш негативне забарвлення, зокрема Л.З. Копелев вважав образ “чужого” таким, що наближається до образу ворога. З первісних часів інші племена вважалися “чужими”, нелюдами, що фактично позбавляло їх людських якостей та характеристик [151].

Поняття “інший” є більш нейтральним та балансує між протилежним (абсолютно чужим) та тотожним (своїм) [1]. Таким чином, дана категорія є

більш вдалою для характеристики та створення образів іноземців, їх країни та культури.

Творець образу Іншого (в рамках даного дослідження – письменник) відбирає ключові, на його погляд, характеристики, що спричиняє “кристалізацію” образу країни та задає настрої реципієнтів (читачів). При створенні образу країни автор в межах свого твору оперує мовними засобами, які не завжди прямо (експліцитно) передають характеристики об’єкта, відповідно, має місце процес інтерференції.

Як зауважує О.С. Кубрякова, даний процес протікає при інтерпретації будь-яких видів тексту та дискурсу, “дозволяє вийти за межі буквального/дослівного значення одиниць, розгледіти (...) за мовними формами більше змісту” [165, с. 411]. Інтерферентний висновок не завжди відповідає правилам формальної логіки та може бути пов’язаний зі здогадками, припущеннями, виходячи з загальних знань адресата. Таким чином, прагматичний вплив, який вербалізований образ країни може здійснити на адресата, залежить від смислів, котрі він зможе виявити. Даній операції, яка є кінцевою ланкою на шляху інтерпретації художнього образу читачем, передують процеси пов’язані з попередніми аспектами:

- мовний аспект (обробка інформації, в даному випадку – вербалізованої);
- концептуальний аспект (ментальний процес, котрий дозволяє виходити за межі буквального значення одиниць мови);
- когнітивний аспект (співвіднесення отриманої інформації з власним досвідом, заповнення прогалін у знаннях).

В якості високочастотних лінгвокогнітивних засобів формування образу країни в художній літературі залучаються метафори, прецедентні феномени, безеквівалентна лексика тощо.

Образ країни в межах художнього твору багато в чому залежить від індивідуальності самого автора, його світогляду, життєвого досвіду, політичних та естетичних вподобань, його індивідуальних смаків. Немалу

роль також відіграє життєве та суспільне оточення автора, тобто коло його читачів, яким, власне, й адресується твір.

Прямий вплив на відображення образу іншої країни мають стереотипи, які живуть у народній свідомості. А.В. Павловська вважає, що “однією з найактуальніших проблем сучасних міжкультурних контактів є проблема аберації бачення іншомовної культури, яка частіше за все формується як проблема стереотипів” [211].

Стереотипи – стандартні, стійкі уявлення про іншу лінгвокультуру (етнос) і її носіїв. Їх називають засобом формування ідентичності (Л.Р. Мойле), культуротворчими феноменами (В.Б. Земсков), суспільно-історичними міфами (В.О. Хорєв), тропами, що існують в інтертексті культури (Дж. Леєрссен). Відповідно до У. Ліппмана, стереотипи – це “впорядковані, схематичні, детерміновані культурою “картинки” світу в голові людини, які економлять її зусилля при сприйнятті складних соціальних об’єктів і захищають його цінності, позиції та права” [174, с. 148]. В стереотипах виражається оцінка, що має емоційне забарвлення та може приписувати нації певні властивості та установки.

Дослідники вважають, що стереотипи є первинними імагологічними формами та можуть слугувати для побудови інших форм – іміджів та образів країн (Г.С. Мельник, А.В. Павловська, Є.І. Рогов, С.Г. Тер-Мінасова).

Б. Мюттер ототожнює стереотипи із забобонами та пропонує основою стереотипу вважати кліше; група кліше утворює забобони, а ті, в свою чергу, формують національний образ.

Разом з тим сучасні дослідження (П.С. Артем’єва, О.Р. Жерновая, О.В. Морозова, С.А. Чеканова) свідчать про недостатність поняття стереотип у зв’язку з проблемою відтворення образу однієї країни в літературі іншої. Зазвичай такий образ вибудовується як ціла система стереотипів сприйняття чужої культури. Дослідники виділяють різнорівневу систему стереотипів у складі образу тієї чи іншої країни, включаючи побутові, антропологічні, філософські, психологічні, соціально-політичні, літературні.

Розглядаючи образ чужої країни, “варто розділяти власне іншомовну культуру як об’єктивну даність і систему автокультурних та іншокультурних інтерпретацій та стереотипів стосовно неї” [97]. Саме тому в процесі дослідження образу чужої країни сформувалась тенденція до заміни поняття *стереотип* поняттям *міф*, що трактується як колективний, національний образ цієї країни, має синтетичну складну будову як систему утворюючих його міфологем (В.С. Єлістратов, О.В. Тупчій). Е. Сміт акцентував зв’язок між цінностями національної культури і давніми цінностями основного етносу, що формує націю. Нація визначається як група людей, що поділяють історичну територію, спільні міфи та історичні спогади, масову, публічну культуру, спільну економіку та загальні права і обов’язки для всіх членів, що визначаються законом.

Ступінь впливу стереотипів на образ країни, що створюється в художньому творі, залежить від автора. Таким чином, в одному випадку мова може йти про вирішальну роль стереотипів у створенні подібного образу, в іншому – про прагнення подолати стереотипи, вступити з ними в полеміку, а іноді – про формування нових стереотипів поряд з уже існуючими тощо.

Зі стереотипом пов’язують поняття культурний паттерн (М. Тодорова). У. Ліппман практично ототожнював дані поняття [174, с. 75], проте якщо розглядати їх як поведінкові реакції (за К. Юнгом), то вони співвідносяться зі стереотипами як дія та думка, при чому поведінкові паттерни входять в область стереотипу.

Поняття образу охоплює такі терміни, котрі допомагають уточнити його та розглядаються як складові частини цієї складної категорії, – *імаготип*, *імагема* та *імаготема*.

Термін імаготип був введений М. Фішером та підкреслює одноманітність та повторюваність образів іншої культури [335]. С. Жон на прикладі відображення образу американця в французьких романах та театральних постановках переконливо продемонстрував, що образи іноземців позбавлені індивідуальності та є досить пізнаваними (типажі) [346].

Категорії імагема та імаготема ввів Ж.-М. Мура для внутрішньої диференціації терміну образ. Відповідно до Дж. Леєрссена, імагема виражає полярні риси стереотипу, а також “характеризується янусовою амбівалентністю та несприйнятливістю власної застарілості” [128, с. 28]. Як приклад, дослідник наводить уявлення про Німеччину, з одного боку, як батьківщину поетів-філософів, а з іншого – як країну тиранічних технократів. Таким чином, основною метою дослідження національних образів Дж. Леєрссен вважає відстеження динаміки імагем та впливу, який дані опозиції на них здійснюють.

Поняття імаготема позначає певний постійно повторюваний мотив, який здатен переходити з одного тексту в інший та дає можливість відслідкувати систему образів, суджень, уявлень та їх місце в житті суспільства.

Отже, образ є вербалізованою ментальною структурою, що містить у собі як загальнолюдські, так і індивідуальні особливості його творця. Мовний образ країни в умовах діалогу культур виступає комунікативною одиницею, надаючи інформацію про особливості культури та народу певної території. Складна структура образу обумовила виникнення категорій (стереотип, імаготип, імагема, імаготема та ін.), які дослідники використовують для внутрішньої диференціації та виявлення механізмів вербалізації даної категорії.

2.2 Етапи і методи дослідження образу країни з позицій лінгвоімагології

На сучасному етапі розвитку людства можна відзначити загальносвітову тенденцію активізації інтересу до теоретичних та прикладних досліджень етнічності та етнічної свідомості. Дана проблематика розроблялась переважно в антропологічних (Н.Г. Скворцов), етнографічних (Ю.В. Бромлей, П.І. Кушнер, С.А. Токарева), етнологічних (Г.С. Лозко,

В.А. Тишков), етнокультурологічних (О.І. Карізька, Ю.Т. Рождественський) та філософських (С.М. Бойко, К.В. Храмова) науках. В лінгвістиці вивчення феномену етнічної свідомості проводиться у зв'язку з дослідженням взаємозв'язку мови та мислення (Л.С. Виготський, М.І. Жинкін, Г.В. Колшанський, О.С. Кубрякова, Дж. Лакофф, О.О. Селіванова, Б.О. Серебреніков, Л.В. Щерба та ін.), мови та свідомості (Н.П. Бутенко, О.І. Горошко, Дж. Гріндер, О.Ф. Загородня, О.О. Залевська, В.В. Красних, С.В. Мартінек, З.Д. Попова, Й.А. Стернін, Н.В. Уфімцева та ін.), мови та культури (М.Ф. Алефіренко, А. Вежбицька, Є.М. Верещагін, С.Г. Воркачов, Л.П. Іванова, В.Г. Костомаров, В.А. Маслова, Г.Г. Слишкін, В.М. Телія та ін.).

Сучасна когнітивна лінгвістика займається пошуком адекватних способів інтерпретації відображення у мовній свідомості індивіда фрагментів навколишньої дійсності (Н.Д. Арутюнова, В.І. Карасик, В.В. Колесов, Г.В. Колшанський, А.В. Корольова, Ю.В. Кравцова, В.А. Маслова, З.Д. Попова, Й.А. Стернін, Р.М. Фрумкіна та ін.). Глобалізація сучасного суспільства та міжкультурна комунікація обумовлюють необхідність виявлення особливостей відображення цих фрагментів у мовній свідомості представників різних етносів у зіставному аспекті (В.П. Агеєва, Т.В. Бісовецька, А. Вежбицька, І.О. Голубовська, О.О. Залевська, В.М. Манакін, У.Б. Марчук, К.І. Мізін, Д.І. Терехова, С.Г. Тер-Мінасова, Л.М. Усик, М.О. Шутова та ін.). Окрема увага приділяється дослідженням образу “чужого” (чужої країни, міста, народу та ін.) (О.Р. Ощепков) в етнічній свідомості народу чи окремих його представників в різні епохи (Ю.Г. Атманова, М. Беллер, М.-Ф. Гійяр, Х. Дізернік, Ж.-М. Карре, Дж. Леерссен, Дж. Мура, Д.-А. Пажо, М. Швідерська, І. Шеврель та ін.). Подібні дослідження проводяться в руслі імагології (від англ. *image* – образ) та суттєво відрізняються у плані базової термінології та підходів до вивчення тексту. Наразі дану науку розглядають як галузь порівняльного літературознавства (М.П. Алексєєв, О.М. Веселовський, Ю.М. Лотман,

Д.С. Наливайко, О.Р. Ощепков, О.В. Папілова та ін.) та як один із нових напрямів лінгвістики – *лінгвоімагологію* (Л.П. Іванова, А.А. Мороз, Н.М. Сиромля, О.В. Тупчій та ін.).

Лінгвоімагологічне дослідження надає змогу представити таке складне явище як образ країни, опираючись на методологічні принципи *антропоцентризму* (Е. Бенвеніст, Б.М. Гаспаров, В. фон Гумбольдт, Ю.М. Караулов, О.С. Кубрякова, Р.І. Павільоніс, О.О. Потєбня, О.О. Селіванова, Б.О. Серебреніков, Ю.С. Степанов, В.М. Телія), *діалогічності* (М.М. Бахтін, Г.І. Богін, М.М. Кожина), *експансіонізму* (Л.С. Виготський, Т.Г. Винокур, М.С. Каган, Ю.М. Лотман), *етноцентризму* (Т. Адорно, Л.Д. Гудков, Л.Г. Почебут, Т.Г. Стефаненко, Е. Фромм), *експланаторності* (С.Г. Воркачов, О.Є. Кібрик, Р.М. Фрумкіна), *когнітивізму* (Н.Д. Арутюнова, А. Вежбицька, Д.Б. Гудков, В.І. Карасик, З.Д. Попова, Й.А. Стернін).

Міждисциплінарний характер лінгвоімагології обумовлює те, що “методами та інструментарієм імагологічного дослідження є методологічні підходи цілого ряду наук філологічного та загально гуманітарного циклу: культурологія, етнопсихологія, антропологія, фольклористика літературознавство, лінгвістика, лінгвостилістика, концептологія, лінгвокультурологія” [285, с. 255].

Обґрунтовуючи метод лінгвоімагології, Л.П. Іванова підкреслює, що він “об’єднує прийоми описового, порівняльного та зіставного аналізу” [120, с. 144], а “зіставна частина передбачає, з одного боку, зіставлення взаємного бачення, а з іншого боку, взаємооцінку представників різних народів, які знаходяться в один і той же час в одному місці” [118, с. 75]. З-поміж матеріалів для лінгвоімагологічного аналізу виділено фольклор, художні тексти, епістолярії, мемуари, публіцистику, тексти ЗМІ.

О.В. Тупчій у дослідженні, присвяченому вивченню образу Англії [287], вводить метод *лінгвоімагологічної інтерпретації тексту*. Ключовою для даного методу є оцінка (за ступенем емоційності,

позитивною/негативною направленістю) та характеристика лексики. Л.П. Іванова стверджує, що прояви авторської оцінки містяться в морфологічних, синтаксичних та стилістичних особливостях текстів [118, с. 76].

Метод лінгвоімагологічної інтерпретації тексту “дозволяє враховувати індивідуально-авторські стилістичні особливості тексту, оскільки за текстом стоїть мовна особистість автора” [287, с. 33]. Беручи до уваги специфіку досліджуваних текстів (опис процесу занурення в чужу культуру), згадані особливості обумовлені специфікою світосприйняття автора, оскільки “будь-яка людина бачить і оцінює інший народ крізь призму своєї культури та звичаїв” [125, с. 86)].

Подібної думки дотримується Т.А. Кожевникова, вона основою для проведення лінгвоімагологічного аналізу дискурсу вважає ознаки оціночності, метафоричності, стилістичної маркованості, стереотипності, поділу на “свій-чужий” та ін. [142, с. 60]. Категорія оціночності реалізується в цілому ряді лінгвістичних прийомів, які “варіюють від прямих експліцитних до прихованих, імпліцитних” [152, с. 24]:

- вживання слів і словосполучень з оціночним значенням, а також з негативними або позитивними конотаціями;

- маніпуляції ідеологічно-модальною лексикою;

- використання різних стилістичних прийомів: порівнянь, метафор, анафор, алюзій тощо.

- особлива синтаксична будова фрази: порядок слів, питання, повторювані синтаксичні конструкції [152, с. 24].

О.В. Зеленін, говорячи про комплексний характер лінгвоімагології, наполягає на “залученні мовних даних із різних джерел” [111, с. 63]. Коли мова йде про оцінку образу чужого, то автор пропонує аналізувати його на рівнях: “1) масового (колективного) сприйняття; 2) групової оцінки; 3) індивідуального відношення” [111, с. 64].

На думку Д.М. Замятіна, методи дослідження образу країни можна розділити на дві групи. До першої групи відносяться традиційні наукові методи, які пов'язані з параметризацією та вимірюванням об'єкта вивчення, статистичні методи, методи моделювання, методи картографування. Друга група охоплює “специфічні прийоми та способи, які використовуються для згущення стрижневого образу та подальшого його розгалуження”, а саме “методи нарощення образно-географічного поля, оконтурювання ядерних образів, зонування та районування образно-географічного поля” [106, с. 107].

Є.Ф. Тарасов з-поміж різноманіття методів дослідження образу країни виділяє:

- вільний асоціативний експеримент, який дозволяє вербалізувати знання, що асоціюються з мовними знаками, за допомогою яких описується образ країни;

- метод семантичного диференціалу (метод дослідження контрольованих асоціацій) та його модифікації;

- метод групування досліджуваних об'єктів, який дозволяє виявити інтегральні уявлення, що об'єднують різні семантичні об'єкти;

- проєктивні методи дослідження майбутнього образу країни [276, с. 69].

Одним із методів опису образу країни є метод моделювання, який передбачає опис основних його структурних елементів. До цих елементів С.В. Балюк відносить:

- уявлення про географічне положення, оскільки країна завжди існує в рамках певної території і не може бути відокремлена від неї: розмір території країни, географічне положення, приналежність до певного геополітичного регіону, географічні об'єкти, кліматичні умови, екологічну ситуацію, представників флори і фауни та ін.;

- відношення до громадян країни;

- елементи, пов'язані з історією країни, – історичні події та історичні міфи [23, с. 10].

Метод моделювання на даний час використовується цілим рядом наук, в тому числі і в лінгвістиці. Ю.В. Кравцова визначає моделювання як “метод вивчення властивостей та структури реального об’єкта на основі сконструйованої моделі цього об’єкта. В методології моделювання закладений значний дослідницький потенціал, хоча, зрозуміло, він не єдине джерело знань про об’єкт” [158, с. 187]. Лінгвістичне моделювання дозволяє розглядати мовні явища як структури, що дає змогу проводити “формалізацію накопичених емпіричних знань про мову та її закономірності і сприяє уточненню відповідних лінгвістичних понять та зв’язків між ними” [158, с. 187].

В переважній більшості випадків моделювання використовується за умов складності чи неможливості вивчення властивостей оригінального об’єкта, таким чином “модель виступає як специфічна форма реалізації абстракції” [158, с. 187].

М.Ю. Тихонович для вивчення образу країни у сфері політичної лінгвістики пропонує застосовувати метафоричне моделювання, в основі якого лежить теорія Лакоффа та Джонсона. “Метафорична картина світу, що існує в дискурсі, являє собою ні що інше, як систему метафоричних полів, властивості котрої подібні до властивостей системи лексико-семантичних полів: вони мають ієрархічну побудову, польову організацію та перетинаються між собою. (..) метафоричне моделювання є одним із елементів технологізації дискурсу, що призводить до конструювання нової будови світу...” [282, с. 77].

Аналіз образу країни виконується і за допомогою кількісного методу, який допомагає кількісно описати частоту мовних одиниць, їх розподіл в тексті та ін. О.М. Сорокіна використовує даний метод при вивченні образу Китаю в мас-медійному дискурсі США [261, с. 98].

П.П. Зверева називає одним з найефективніших методів аналізу образу країни текстологічний аналіз. Він передбачає виявлення різних лексичних, синтаксичних, семантичних і стилістичних прийомів, які автор залучає в ході

створення образу. Проте автор зауважує наявність суб'єктивної оцінки, що виділяється за умов використання даного підходу та як альтернативу пропонує контент-аналіз та сентимент-аналіз, що гарантуватиме більшу об'єктивність даних [110, с. 13].

Контент-аналіз передбачає підрахунок кількості повторюваних слів, які характеризують досліджувані тексти, з метою виявлення та вимірювання різноманітних фактів та тенденцій, відображених у цих текстах. М.Є. Паніна класичним прийомом контент-аналізу вважає категоризацію стереотипів та їх прописаність, що дозволяє “кодувальнику або комп'ютерній програмі автоматично знаходити їх в тексті за ключовими словами” [213, с. 87].

О.В. Морозова дослідження образу країни здійснює шляхом виявлення, аналізу та систематизації семантичних доміант, котрі є його характерними складовими та вербалізуються різними способами. Більш повний аналіз образу уможлиблюється шляхом виявлення та аналізу ідеологем. Мовними засобами їх реалізації можуть бути ключові слова, кліше, стійкі метафори тощо. Автор зауважує, що однорідність / неоднорідність складу ідеологем дозволяє робити висновки про особливості сприйняття країни на світовій арені [203, с. 37].

Сентимент-аналіз – це аналіз тональності тексту. Так, наприклад, при вивченні образу Росії у текстах ЗМІ США П.П. Зверева виявила, що “кількість фрагментів з негативною тональністю значно переважає над кількістю фрагментів з позитивною тональністю” [110, с. 14].

В.К. Костіна, досліджуючи особливості вербалізації образу іншої країни, використовує граматико-семантичний, лексико-семантичний, словотвірний, функціональний, стилістичний та квантитативний аналіз [152, с. 5].

На думку дослідників, описовий метод – це “основний метод дослідження мови, який полягає у виділенні конкретних мовних явищ і їх послідовному описі з точки зору їх структури та/або функціонування” [149, с. 33]. Згідно з М.П. Кочерганом, етапами описового методу є: “1)

спостереження, або виділення одиниць аналізу; 2) узагальнення, на якому відбувається членування (вторинна сегментація) виділених одиниць; 3) інтерпретація, що становить тлумачення фактів і результатів дослідження; 4) класифікація, яка полягає в розподілі сукупності фактів за певними ознаками” [156, с. 360].

Даний метод застосовується у всіх дослідженнях, присвячених лінгвістичному опису образу певної країни.

2.3. Етапи і методи дослідження образу Туреччини як комплексного утворення людської свідомості

Особливості відображення образу “чужої” країни в етнічній свідомості народу досліджували на матеріалі англійської (П.С. Артем’єва, І.В. Давидова, С.С. Ковальчук, Т.В. Надутая), російської (Л.П. Іванова, И.В. Кузьмічова, Е.Г. Меграбова, О.В. Тупчій, М. Швідерська), французької (Л.П. Іванова, О.Р. Ощепков, С.О. Мезін, Д.Д. Цилюрик), німецької (М.О. Бойко, А.І. Єдличко, О.В. Кравченко), китайської (Л. Дайюнь, Н.В. Тен), української (В.В. Будний), польської (А.А. Радун) мов.

У зіставних працях залучалися до аналізу образи наступних країн у діяхронному аспекті: Англії (М.О. Єрофєєв, О.В. Тупчій), Білорусії (К.А. Бікетова), Італії (О.І. Іваницький), Китаю (Л. Депен), Німеччини (Н.В. Буткова, Л.П. Іванова), Росії (М.О. Бойко, А.І. Єдличко, С.О. Мезін), Франції (Л.П. Іванова, А.А. Мороз) та ін.

Зіставні вивчення образів країн проводились із залученням наступних мов: англійська, німецька та французька (Ю.С. Гаркавенко), англійська та російська (О.Є. Коптякова, О.В. Морозова), російська та французька (Н.О. Рудікова).

Безпосередньо образ Туреччини досліджували у зв’язку з процесом його формування у свідомості європейців та, зокрема, росіян, зважаючи на багатовікову історію дипломатичних контактів між країнами. Дослідники

аналізують образ Османської імперії в художній та публіцистичній літературі в періоди російсько-турецьких війн (А.А. Мороз, О.С. Сенявська, Т.О. Філіппова, В.В. Фролов, R. Schiffer, F.A. Bailey, D. Gürpinar) та образ Туреччини в період другої половини ХХ – початку ХХІ століття (Є.А. Ростовцев, І.В. Сидорчук, С.Б. Ульянова, К. Aydin, Ch. Eliot).

Зіставні дослідження в діахронному та синхронному аспектах переконують у тому, що образ Туреччини в свідомості представників іншого етносу не є статичною структурою, він характеризується варіативністю у зв'язку з історичними, політичними та економічними факторами, а також особистістю сприймаючого суб'єкта.

Вибірка текстів для дослідження була сформована згідно з правилами організації вибірки В.І. Перебийніс:

- 1) тексти повинні бути хронологічно обмежені (для нашого дослідження були обрані романи початку ХХІ століття);
- 2) тексти повинні бути жанрово обмежені (вибірка для нашого дослідження становить автобіографічні романи);
- 3) тексти повинні бути тематично обмежені (темою романів, що склали вибірку, є опис досвіду життя в Туреччині);
- 4) тексти мають бути однорідними за авторським стилем. [216, с. 15–16].

Початком роботи стало збирання матеріалу та його систематизація. Укладена картотека, що нараховує 758 прикладів вживання різних мовних одиниць, полегшила процес подальшої роботи з опису образів Туреччини, сформованих у межах обраних художніх творів. Як було згадано раніше, дослідження образу країни буде здійснюватись на основі наступних лінгвістичних категорій: 1) образні парадигми; 2) безеквівалентна лексика; 3) прецедентні феномени, які включають: а) прецедентні імена (антропоніми та топоніми), б) прецедентні артефакти, в) прецедентні обряди/звичаї/ритуали, г) прецедентні символи, д) прецедентні вислови; 4) топоніми як окремо виділений пласт прецедентних феноменів.

Для розкриття етапів відображення образу Туреччини в сучасній російськомовній та англомовній прозі було розроблено комплексну методику, яку виконано в *чотири етапи*.

На *першому етапі* за допомогою методів аналізу та синтезу було сформовано уявлення про образ країни як цілісне утворення людської свідомості та попередньо проаналізовано лінгвістичні категорії, які відображають її у тексті художнього твору. Застосувавши *прийоми термінологічного аналізу*, ми дослідили трактування понять прецедентний феномен, топонім, безеквівалентна лексика та образна парадигма, оскільки вони займають провідне місце у структурі лінгвоімагологічного образу країни, вивченню якого присвячене наше дослідження. Крім того, було застосовано *дедуктивно-індуктивний підхід* для аналізу, синтезу та узагальнення наукових теорій та концепцій з метою встановлення теоретико-методологічних засад дослідження вербалізованих частин образу країни.

Елементи кількісних підрахунків було використано для обчислення частоти функціонування в тексті мовних одиниць, що беруть участь у створенні образу Туреччини.

На *другому етапі* проводилось безпосередньо дослідження лінгвістичних категорій, які відображають образ Туреччини в аналізованих творах. За допомогою прийому *аналізу* нами була з'ясована поетапність та ситуативність трактування висловлень з прецедентними феноменами, виявлена можливість множинності інтерпретацій шляхом виникнення декількох можливих імплікацій. *Лінгвокультурний аналіз* використовувався для виявлення культурно-значущих компонентів значення прецедентних одиниць та безеквівалентної лексики, національно-культурної специфіки досліджуваних текстів. Проведення даного аналізу дозволило з'ясувати культурну семантику досліджуваних одиниць, зіставити їх з іншими лінгвокультурними одиницями (символи та стереотипи). Для виявлення функціонального навантаження та мети вживання прецедентних одиниць та безеквівалентної лексики у художньому дискурсі нами був застосований

лінгвопрагматичний метод, який уможливило вивчення “ролей комунікантів, комунікативно-прагматичних намірів адресанта, міжособистісних стосунків учасників комунікації” [249, с. 24].

Методи *дискурс-аналізу* уможливили виявлення механізмів впливу на формування думки у реципієнтів художнього тексту та з'ясування інтертекстуальних зв'язків тексту. Також дані методи дозволили дослідити співвідношення текстів з екстралінгвістичними чинниками – соціокультурними умовами, в яких їх було створено.

Прийоми *структурно-семантичного та компонентного аналізу* були застосовані для систематизації та класифікації топонімів та безеквівалентної лексики, а також для інтерпретації їх лексико-семантичних та функціонально-прагматичних особливостей.

На *третьому етапі* було виявлено основні функції прецедентних феноменів у художньому дискурсі. Для реконструкції глибинного змісту цих одиниць та з'ясування посилань, які автори в них вміщують, було застосовано *герменевтичний метод*. *Функціональний метод* дозволив визначити роль прецедентних феноменів у контексті творів та їх вплив на адресата. Було здійснено спробу з'ясувати особливості функціонування даних одиниць в обраних текстах. Звернувшись до розробленого П. Грайсом кооперативного принципу комунікації [342, с. 45], ми з'ясували, що в аналізованих текстах автори, вживаючи прецедентні феномени, часто порушують максимум кількості інформації, вдаючись до надмірної або ж до недостатньої інформативності. Надлишкова інформація утворюється в результаті залучення додаткових мовних засобів, які автор використовує для вираження значення та значущості прецедентних феноменів. Разом з тим інформація, наведена у тексті, може виявитися недостатньою, що, в свою чергу, стає перепорою для успішного протікання процесу комунікації.

Для вивчення створених авторами образних парадигм нами була застосована методика Н.В. Павлович, яка дозволила на основі відібраних

образів виділити групу найбільш актуальних для кожного з письменників референтів (зона X) та найбільш продуктивних корелятивів (зона Y).

Контекстуальний аналіз дозволив схарактеризувати змістові, стилістичні, естетичні функції досліджуваних мовних одиниць у мовно-художньому континуумі текстів.

На *четвертому етапі* встановлено закономірності вживання авторами різних лінгвістичних категорій при побудові образу Туреччини. Складено ілюстративні таблиці частотності та тематики аналізованих мовних одиниць. На даному етапі використовувалися *кількісні підрахунки*, що дозволили вивчити відсоткове співвідношення різних типів культурно маркованої лексики у дискурсі творів, виявити найчастотніші способи сугестивного впливу засобами образних парадигм, безеквівалентної лексики та прецедентних феноменів.

На всіх етапах дослідження проводилось *зіставлення* – для встановлення закономірностей та відмінностей залучення мовних одиниць для відображення образу Туреччини в романах Е. Сафарлі та Л. Морроу.

Висновки до розділу 2

В умовах діалогу культур імагологічний образ, який має вербальне вираження, слугує комунікативною одиницею, за якою закріплений певний об'єм інформації про ту чи іншу країну, культуру чи етнос.

Образ країни є складною структурою та включає категорії (стереотип, імаготип, імагема, імаготема та ін.), які сприяють диференціації та виявленню механізмів її вербалізації.

Основними методами, якими користувалися дослідники при дослідженні образу країни, були такі: прийом моделювання – для опису основних структурних елементів образу країни; кількісний метод – для опису частоти мовних одиниць та їх розподілу у тексті; текстологічний аналіз – для виявлення різних лексичних, синтаксичних, семантичних і стилістичних

прийомів, які автор залучає в ході створення образу; контент-аналіз – для виявлення та вимірювання різноманітних фактів та тенденцій, що беруть участь у створенні образу в конкретному тексті; сентимент-аналіз – для виявлення тональності частин тексту, пов'язаних з образом країни; прийоми систематизації – для виявлення однорідності/неоднорідності структурних частин образу; метод лінгвоімагологічної інтерпретації тексту – для з'ясування авторської оцінки, яка проявляється в морфологічних, синтаксичних та стилістичних особливостях; прийоми, які пов'язані з параметризацією та вимірюванням об'єкта вивчення, елементи кількісних підрахунків та ін.

Обрана нами методика аналізу лінгвоімагологічного відображення образу країни є комплексною та базується на наступних методологічних принципах: антропоцентризм, діалогічність, експансіонізм, етноцентризм, експланаторність та принцип когнітивізму.

В рамках описаної методики було виділено чотири етапи. На першому етапі дослідження було сформовано уявлення про образ країни як результат особливого (художньо-суб'єктивного) пізнання дійсності, яке базується, з одного боку, на притаманній носіям певної лінгвокультури системі асоціативно-сміслових зв'язків з її загальнолюдськими і національно-специфічними елементами, а з іншого, – характеризується суб'єктивізацією цих елементів. З-поміж інтегральних ознак поняття образ країни виділено: стійкість образу; здатність до відтворення (моделювання); різноплановість уявлень (раціональні та емоційні уявлення); системність.

На подальших етапах проводилось безпосередньо дослідження лінгвістичних категорій, які відображають образ Туреччини в аналізованих творах та встановлено найбільш релевантні для кожного з досліджуваних авторів мовні одиниці у плані відображення культурної специфіки Туреччини.

На всіх етапах дослідження проводилось зіставлення – для встановлення закономірностей та відмінностей у залученні мовних явищ для відображення образу Туреччини в романах Е. Сафарлі та Л. Морроу.

РОЗДІЛ 3

СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ОБРАЗНОГО ОСМИСЛЕННЯ ДІЙСНОСТІ В РОМАНАХ Е. САФАРЛІ ТА Л. МОРРОУ

3.1 Структурні особливості образних парадигм в досліджуваних творах

В ході аналізу романів виділено ряд метафоричних образів, які були віднесені до однонаправлених та зворотних парадигм та згруповані відповідно до понять, які метафоризуються та виступають референтами:

3.1.1 Метафоризація референтів з концептуальної сфери Людина. Найчисельнішими є образи, що належать до парадигми ЛЮДИНА→ПРИРОДА, де в якості референта виступає людська істота, яка в умовах антропоцентризму є центром сучасних наукових досліджень, а також слова на позначення її психічної сфери, стану або духовних понять. Корелятами в межах даної парадигми можуть виступати об'єкти, явища та феномени природи.

Для створення метафоричного образу людини Е. Сафарлі у якості корелятивів застосовує представників тваринного світу: *Зейнеп, замерзлий щеночек,...* [400, с. 121]; *как неуклюжий щенок* [400, с. 136]; *со мной как котенок* [400, с. 176]. Звернувши увагу на використання зменшувально-пестливих суфіксів *-очек* та *-енок*, робимо висновок про позитивну конотацію даного метафоричного переіменування.

За допомогою ототожнення з твариною Л. Морроу намагається зобразити особливості поведінки, рухів тіла та загальні риси людської зовнішності. При описі рівня схвильованості, наполегливості та захопленості справою одного з головних персонажів автор залучає фразеологізм: *I am like a dog with a bone, unlike Kim who knows when to take a break and give himself some thinking time* [401, с. 34] / *Я наче собака з кісткою, на відміну від Кіма,*

який знає, коли потрібно зробити перерву та дати собі час на роздуми.¹ Дана фраза описує поведінку людини, котра “не бажає зупинитися, доки не завершить щось, особливо якщо це хвилює її” [394, с. 435]. Ця риса розцінюється автором скоріше як негативна, оскільки в тексті протиставляється здатності зупинитися та виділити певний час на роздуми.

Порівняння з собакою залучається і для опису рухів людей: *Their [men's] backs stiffen slightly and their heads come up, a bit like dogs scenting their pray* [401, с. 35] / *Їх спини дещо застигають у напруженні, а голови підіймаються вгору, як у собак, що відчули запах здобичі*. Автор іронічно описує вуличних торговців килимами, що спричинено їх перебільшеним ентузіазмом та палким бажанням заробити. Покупці (в даному випадку іноземці) описуються як здобич в їх очах, що може свідчити про нечесні наміри з боку торговців.

Опис людського обличчя також включає корелят з концептуальної сфери тварина: ... *a tall grizzly faced man sits at an industrial sewing machine...* [401, с. 113] / ... *високий чоловік з обличчям, як у ведмедя грізлі, сидить за промисловою швейною машинкою*. Така характеристика зовнішності робітника ательє є досить негативною, проте яскравою та створює в уяві читача візуальний образ чоловіка з грубими рисами зовнішності.

Люди ототожнюються з тваринами і за допомогою дій, які виконуються відносно них, але зазвичай мають відношення до тварин: ... *Hamid shepherds the four of us into an office on the ground floor...* [401, с. 139] / *Хамід проводить нас чотирьох, наче овець, до офісу на першому поверсі*. Таке порівняння наділяє владою виконавця дії – Хаміда, а інші персонажі характеризуються покірністю, що притаманна вівцям.

Метафоризації зазнає людське мовлення, коли, відповідно до свого емоційного забарвлення та тембру голосу мовця, порівнюється з собачим гавкотом: *Between introductions he barks out orders to the yong men...* [401,

---

¹ Тут і далі переклад наш – Брик М.М.

с. 139] / *Між оголошеннями він вигавкує вказівки молодому чоловіку...; He loudly barks out orders and starts to inspect everyone's paperwork* [401, с. 169] / *Він гучно вигавкує накази та починає перевіряти документи кожного.* Відзначимо, що Л. Морроу таким чином характеризує мовлення адміністративних працівників, з якими головним персонажам дуже часто доводилось стикатись. Негативне враження, спричинене їх байдужістю, а часом і грубістю у відношенні до громадян, автор втілює у метафоричному образі, де відбувається ототожнення з собакою.

Окрім тварин (собака, ведмідь, вівці), у якості корелятивів у романі виступає риба (лосось) та комаха (бджола) (додаток А). Образ риби, що рухається проти течії, з точністю передає відчуття персонажа, котрий пробирається крізь натовп стамбульського ринку, а порівняння з бджолою описують поведінку, емоції людини та те, як вона виглядає. Ключові характеристики (*large / angry*) підсилюються за допомогою прислівника *very*.

Образ комахи застосовується також для опису жіночої зовнішності: *She had tiny stick insect legs* [401, с. 246] / *У неї були крихітні ніжки-палочки, наче в комахи*, де жіночі ноги порівнюються з кінцівками комахи, що наголошує на тендітності персонажа. Жінка та її зовнішній вигляд метафоризуються і за допомогою корелята “птаха”: *A little birdlike old woman* [401, с. 246] / *Маленька схожа на пташку жінка*. Порівняння з пташкою додатково підкреслює характеристику персонажа епітетом *little*. Як бачимо, в наведених прикладах референтами виступають поняття з концептуальної області Людина фізична. Як виняток можна виділити метафоричний образ людської емоції (сумніву), яка наділяється можливістю виконувати рух, характерний для плазунів: *Rather than giving into creeping doubts and licks of negativity we reason that we won't be here forever...*[401, с. 73] / *Щоб не піддатися сумнівам, які підповзали до нас, та нападкам негативу, ми доходимо до висновку, що ми тут не назавжди*. Як результат, сумніви характеризуються негативно, оскільки з-поміж різноманіття значень цього анімалістичного символу виділяється підступність та небезпечність.

В тексті роману “Сладкая соль Босфора” наявні два приклади, де при метафоричному осмисленні людської істоти корелятами виступають фрукт (*В турчанке, словно в кисло-сладком грейпфруте, гармонично уживаются два схожих цитруса* [400, с. 124]) та вода (*Дети – как родниковая вода* [400, с. 248]). В першому прикладі автор наголошує на смакових якостях фрукта, надаючи турецькій жінці абсолютно полярну оцінку, оскільки епітет *кисло-сладкий* корелює і з негативною, і з позитивною оцінкою водночас. Проте, використання епітету *гармонично* остаточно схиляє читача в бік позитивного сприйняття персонажа. Уваги заслуговує і авторський вибір наступного кореляту, адже вода є архетипом і традиційно вважається “джерелом життя та засобом магічного очищення” [388, с. 96]. Цей корелят допомагає відтворити в тексті традиційний образ дитини як символу нового життя, продовжувача роду та втілення чистоти (*tabula rasa*).

Метафоризації піддаються окремі органи, частини людського тіла, а також жести: *сердце расцветает* [400, с. 47], *лицо расцвело в улыбке* [400, с. 236], *прикосновения нежны, словно бордовые волокна шафрана* [400, с. 120]. Спільним корелятом для даної групи образів є рослина, в останньому прикладі автор навіть точно вказує її (шафран). Залучення у якості корелята для даних образів квітки свідчить про позитивну авторську оцінку, адже традиційно квітка є символом “краси, духовної довершеності, природної невинності та молодості” [390, с. 402].

Шкірні покриви людського тіла також ототожнюються з рослинами на основі подібності текстури (*имбирная кожа* [400, с. 61]) та кольору (*щеки краснеют, словно под кожей лица разлился бурачный сок* [400, с. 60]). В першому прикладі ми можемо чітко виділити позитивну оцінку фізичних якостей людини, оскільки зовнішня пробка імбиру є надзвичайно гладенькою та ніжною. Другий метафоричний образ є нейтральним в плані оцінки, проте привертає нашу увагу назвою, яку автор обрав для позначення цієї рослини, тому що на більшій території Росії вона відома як *свёкла*. Назва *буряк* використовується на півдні країни, а також в Україні та Білорусі.

Рідини людського організму (кров та сльози) Е. Сафарлі піддає метафоризації за допомогою корелятивів, що є частинами світу природи: *рана, истекающая гранатовым соком* [400, с. 28], *озерки слез* [400, с. 27], *сотни капель невыплаканных слез прорвутся наружу соленым потоком* [400, с. 55].

Метафоричні образи, залучені для опису людини загалом, а також частин її тіла, можна об'єднати в парадигму ЛЮДИНА→РОСЛИНА, виняток становлять три кореляти з концептуального поля Вода.

В романі “Waiting for the Tulips to Bloom” також знаходимо одиничний приклад порівняння людини з рослиною: *dark olive skin* [401, с. 49] / *темна оливкова шкіра*, де референтом виступає людська зовнішність. Водну стихію Л. Морроу залучає для метафоризації групи людей: *Amongst the swirl of people waiting around ...* [401, с. 77] / *Серед виру людей, які чекають навколо ...* Корелят *swirl* (вир) не лише надає кількісну характеристику натовпу, а відображає його динамічність та потужність. Подібний ефект створюється і в наступному прикладі, де рух натовпу описується дієсловами *to swamp* (залити, затоплювати). *As we emerged from the vans we were swamped by women of all shapes, ages and size, rushing to kiss and hug their old friends* [401, с. 189] / *Як тільки ми вийшли з фургонів, то одразу були затоплені натовпом жінок різної будови тіла, віку та розміру, котрі поспішали поцілувати та обійняти своїх старих подруг;* та прикметником *awash* (затоплений, заповнений): *The roundabout is awash with boys and men* [401, с. 206] / *Об'їзд затоплений натовпом хлопців та чоловіків.*

Окрім цього, письменниця приписує властивості цієї стихії окремій людині: *I was just melting* [401, с. 239] / *Я просто танула*, де корелятом виступає перехід води з одного агрегатного стану в інший та передає відчуття розслабленості, спокою. Ототожнюється з водою і людське мовлення – *Flow of words* [401, с. 92] / *потік слів.*

Найчисельнішою групою образів, що лежать в межах концептуальної області Людина, в романі “Сладкая соль Босфора” є образи людських емоцій. Високою частотністю відзначаються кореляти з груп Водні об'єкти та

Рослини, що беруть участь у побудові метафоричних образів емоцій та станів, а тому можемо виділити наступні малі парадигми:

ЕМОЦІЇ→ВОДНІ ОБ'ЄКТИ. В межах цієї парадигми водний об'єкт використовується для підкреслення “масштабів” емоції, тим самим надаючи образу негативної конотації (*море тоски* [400, с. 36]). В прикладі *волнение плескается в глазах* [400, с. 192] перенесення властивості води на емоцію створює у реципієнта відчуття неспокою, яке традиційно супроводжує хвилювання. В генетивних конструкціях *поток счастья* [400, с. 249] та *волны счастья* [400, с. 203] емоція наділяється динамічністю та потужністю води.

ЕМОЦІЇ→РОСЛИНИ: *пыльца с цветка ее улыбки проникает в меня через дыхательные пути...* [400, с. 77], *лоза тоски* [400, с. 82], *орхидеи радости* [400, с. 202], *расцвела любовь* [400, с. 260]. Дані образи наділені позитивною конотацією, оскільки корелятом в них виступає квітка, яка, як згадувалось раніше, є втіленням всього доброго та світлого. Залучення саме цього кореляту для створення образів емоцій не є випадковим, оскільки “в східних релігіях квіти символізують розквіт духовного життя” [390, с. 402]. В даній парадигмі виділяється образ надії: *надежда сгниет в почве реальности* [400, с. 175]. Відповідно до словника С.О. Кузнєцова, “гнити в землі” означає бути похованим. Таким чином, образ надії має негативну конотацію, оскільки символізує її втрату.

Людська душа метафоризується за допомогою корелятивів, що позначають природні стихії (вода та вогонь), а також об'єкт живої природи (квітка): *душевные реки* [400, с. 55], *душа горела от тоски* [400, с. 45], *душа расцветает, словно орхидеи в середине весны* [400, с. 31]. Метафоричне ототожнення людської душі з річкою бере свій початок зі східної міфології, де ріка розглядалась як джерело божественної енергії та духовності; порівняння з вогнем та наділення душі його властивістю (горіти) виражає силу, з якою її охоплює почуття суму. Образ душі-орхідеї, що розквітає, має, безумовно, позитивну конотацію та символізує її відродження, пробудження, на що вказує і залучена автором пора року.

Концептуальне поле Життя представлено в тексті такими репрезентантами як *судьба, прошлое, будущее, бытие, жизнь* та метафоризуються за допомогою корелятивів, що позначають об'єкти неживої природи (див. додаток Б).

Порівняння майбутнього з туманом створює метафоричний образ незвіданого, невідомого: *будущее – настоящий лондонський туман* [400, с. 190]. Обираючи у якості корелята саме туман британської столиці, Е. Сафарлі надає характеристиці референта більшої інтенсивності та робить образ пізнаваним, тому що саме лондонський туман характеризується особливою густиною та є відомим в усьому світі. О.В. Тупчій виділяє лондонський туман як один з ключових стереотипів англійської культури [287, с. 101].

Таким чином, в романі “Waiting for the Tulips to Bloom” в межах парадигми ЛЮДИНА→ПРИРОДА переважають образи, де референтами виступають поняття з концептуальної області Людина фізична. Порівнюючи фізичні особливості людини з об'єктами та явищами живої та неживої природи, автор здебільшого підкреслює негативні характеристики людини (грубість рис обличчя, неприємний тембр голосу), хоча знаходимо приклади, в яких виділяються і позитивні риси (жіноча тендітність, гарний колір шкіри, гарна усмішка). Виділяємо метафоричний образ натовпу, який порівнюється з водною стихією, що виносить на передній план такі його характеристики як динамічність (постійний рух) та потужність (властивість зносити все на своєму шляху).

Духовна сфера людини також піддається метафоризації, як результат в тексті актуалізуються позитивні (покірність, наполегливість) та негативні (впертість, гнів, сумніви, пригніченість, байдужість) характеристики та емоції людини.

В романі “Сладкая соль Босфора” спостерігаємо єдність концептуальних сфер ЛЮДИНА та ПРИРОДА, що демонструє етнічну

приналежність автора, оскільки в східній філософії людина та природа розглядаються як цілісна система.

Створюючи образ людини, Е. Сафарлі приділяє увагу як фізичній, так і духовній сфері, детально зупиняючись на особливостях зовнішності, емоціях та духовних поняттях, що пов'язані з людиною (життя з урахуванням різних вікових періодів та часових рамок, людська душа, доля та ін.). Корелятами для створення згаданих образів залучаються з областей Жива та Нежива природа.

Метафоричні сполучення, представлені моделлю ЛЮДИНА→КОНКРЕТНА РІЧ, ґрунтуються на поєднанні слів, що позначають об'єкти фізичного світу, які були створені людиною, та понять з концептуального поля Людина, представленого двома складовими Людина фізична та Людина духовна.

В межах даної парадигми референтами в романі “Сладкая соль Босфора” виступають слова на позначення емоцій людини. Такі компоненти представлені лексемами *счастье* – 6 вживань, *обида*, *боль*, *недовольство*, *любовь* – по 3 вживання, а також *отчаяние*, *ностальгия*, *умиротворенность*, *доброжелательность*, *злость*, *зависть* – по одному вживанню (див. додаток А).

Приділяючи значну увагу духовній сфері людської особистості, автор, окрім емоцій, залучає також інші абстрактні поняття. Характерним для даних метафоричних образів є те, що корелятами у них виступають лексеми, які позначають конкретні речі, а тому наступні образи належать до парадигми ПОНЯТТЯ ДУХОВНОЇ СФЕРИ→КОНКРЕТНА РІЧ. Першим виділяємо образ людських думок, в якому Е. Сафарлі підкреслює їх заплутаність/переплетеність, використовуючи кореляти *клубок* та *венок*: *Молчит, бемолвно выкатывая наружу десятки клубков мыслей* [400, с. 31]; *Мысли сплетались в единый венок гармонии* [400, с. 81].

Людську душу автор ототожнює з колодязем на підставі таких асоціацій як глибина, важкодоступність (мається на увазі дно колодязя та

сутність людської душі, почуття, які вона таїть): *Сентиментальность прятала на самом дне колодца души* [400, с. 90]. Окрім власних індивідуально-авторських метафор, Е. Сафарлі використовує і традиційні, які беруть початок з національного фольклору: *Сорок минут авианперелета для нитей души пустяк* [400, с. 75]. Метафора *нити души* не є новою, адже в східній традиції переплетені нитки – символ спільної долі сімейної пари [390, с. 238].

Традиційною є і наступна метафора: *Она верит, но, боюсь, чаша веры скоро высохнет* [400, с. 38]. В християнській культурі чаша є емблемою віри [390, с. 407].

Людські взаємини автор порівнює з процесом будівництва: стосунки – це арматура, а труднощі, які в них виникають, – бетон: *арматура отношений заливается бетоном сложностей* [400, с. 191]. Е. Сафарлі дещо розширив традиційну метафору “будувати стосунки”, привнісши в неї власні деталі. Образ життєвих складнощів, які “укріплюють” відносини, походить з фольклору, згадати хоча б такі вислови як “з’їсти разом пуд солі”, “друг пізнається в біді” тощо.

Е. Сафарлі намагається надати певну логічність та послідовність життю, виділяючи етапи (*Преодоление определенного этапа жизни* [400, с. 281]) та порівнюючи його з розкладом (*вопреки жизненному расписанию* [400, с. 116]). Відзначимо, що даний образ не є традиційним у турецькій (східній) культурі, де люди здебільшого ввіряють своє майбутнє волі Аллаха, про це говорить і сам автор: *На Западе жизнь кажется расписанной на много лет вперед. На Востоке нет конкретного сценария. Не заешь, что ждет за углом* [400, с. 261].

В романі Л. Морроу наявні приклади, де людське життя ототожнюється з тканиною (див. додаток А). Корелят, що позначає певний матеріал, застосовується і при створенні образу людської душі: ... *Turkey will be forever imprinted on my soul* [401, с. 353] / *Туреччина буде назавжди відбитком на моїй душі*.

Символ ткацтва бере початок з древньої міфології та позначає “безперервний процес, в якому прийдешні події – нитки, вплетені в малюнок, що постійно змінюється на незмінній основі” [390, с. 370]. Життя людини (в останньому прикладі її душа) співвідносяться з тканиною, а події, враження та реалії сьогодення, з якими стикається людина, і є тими нитками, що доповнюють мінливий малюнок.

При створенні метафоричного образу життя Л. Морроу залучає також корелят “лотерея” (див. додаток А). Описаний автором образ життя-лотереї є досить оптимістичним, оскільки ілюструє готовність турків цінувати маленькі радощі та гідно приймати невдачі.

Значно меншу увагу в межах парадигми ЛЮДИНА→КОНКРЕТНА РІЧ автори приділяють фізичній сфері. Е. Сафарлі створює лише два приклади метафоричних конструкцій, де елементи тіла людини ототожнюються з речами та наділяються їх властивостями: *привязать красно-бордовыми капиллярами, невидимыми венами* [400, с. 58] – ототожнення з мотузкою та її призначенням (прив’язувати, зв’язувати щось); *осколки разбитого сердца* [400, с. 220] – порівняння зі скляним предметом, який при пошкодженні перетворюється на осколки.

З артефактом Е. Сафарлі порівнює і людську істоту загалом. В якості корелятивів залучається пазл (*собираю разбитый пазл из самого себя* [400, с. 205]) та морське судно (*якоря горячо любимых людей* [400, с. 282]).

Л. Морроу залучає ототожнення людини з артефактами, коли описує риси її характеру чи зовнішність. При описі зовнішності однієї з жінок Л. Морроу порівнює обриси її фігури з холодильником: *One woman is built like fridge but I am impressed when I see her shimmy* [401, с. 198] / *Будова тіла однієї жінки нагадує холодильник, але я вражена тим, як вона рухається в танці*. В наведеному прикладі негативне та образливе порівняння жінки з холодильником згладжується у другій частині речення, де автор говорить про пластичність її рухів.

Об'ємні зачіски, які полюбляють стамбульські жінки, нагадують письменниці шоломи: *They would reappear many hours later with 'natural' bottle blond hair blow-dried into enormous bouffant helmets of mountainious propotions...* [401, с. 42] / *Через багато годин потому вони з'являються знову, їх волосся кольору "натуральний" блонд після укладки феном схоже на величезний начесаний шолом вражаючих пропорцій.* Автор кепкує і з кольору волосся та описує його за допомогою оксюмору. Назва кольору волосся англійською *bottle blond – a type of a hair-dye which creates the appearance of being blond* [399] вживається зневажливо по відношенню до жінок, котрі всупереч природному кольору свого волосся прагнуть бути блондинками, та не може характеризуватися епітетом *natural*, який Л. Морроу виділяє графічно, даючи підказку читачеві. Комізму описаній ситуації додає і стиль зачіски, яка порівнюється з шоломом, та її вражаючі розміри, до яких Л. Морроу привертає увагу, вживаючи поряд епітети *enormous* та *of mountainious propotions*.

Звернемо увагу, що два перші образи різко критикують та висміюють людську зовнішність, і якщо в першому випадку автор намагається "пом'якшити" надану негативну оцінку, то в другому, навпаки, підсилює її.

Розповідаючи про таку рису стамбульських доглядачів будинків як допитливість, автор порівнює їх з газетами: *They are really "newspapers on legs" Turkish people claim them to be* [401, с. 114] / *Вони і справді "газети на ногах", як турки говорять про них.* Незважаючи на надокучливість доглядача, з якою довелось зіткнутись головним героям, Л. Морроу описує його досить позитивно та з гумором.

ЛЮДИНА→КУЛІНАРНИЙ ПРОДУКТ. Для метафоризації понять концептуального поля Людина Е. Сафарлі використовує кореляти, що належать до області Кулінарія. Авторська оцінка понять, що метафоризуються, проявляється в типах залучених референтів та їх характеристик.

За допомогою генетивних конструкцій письменник порівнює людські емоції з певними смаковими добавками (*соус пересоленных обид* [400, с. 78], *цитрусовый сироп восторга* [400, с. 247], *карамельный привкус счастья* [400, с. 118], вказуючи навіть на їх смакові властивості (*пересоленный, цитрусовый, карамельный*), а також використовує харчові продукти для опису зовнішності людини: *глаза цвета зеленого кофе* [400, с. 116]. Звернемо увагу, що позитивні емоції мають приємний “смак” (цитрусовий, карамельний), в той час як образи “пересолені”.

Кулінарні властивості приписуються духовним поняттям, бажанням та здатностям людини. Про позитивну чи негативну конотацію референтів свідчать їх “гастрономічні якості”. Порівняння минулого з солодким соусом (*карамельно-малиновый соус прошлого* [400, с. 33]) свідчить про те, що персонажу приємно його згадувати, приємною є і бесіда (*сладкая беседа* [400, с. 205]) з таким же присмаком. Оскільки корелят “щербет” позначає східний десерт, який теж має солодкий смак, метафоризований з його допомогою образ людських почуттів (*чувства из насыщено-желтого шербета* [400, с. 65]) наділений позитивною оцінкою. В прикладі *засахарившийся порыв жить* [400, с. 78], на відміну від попередніх, епітет *засахарившийся* попри наявність кореня *сахар* скоріше є втіленням негативної оцінки, оскільки цей прикметник описує “обварені в цукрі та підсушені фрукти” [380, с. 344], призначені для довгого зберігання. Врахування цього значення може свідчити про те, що описані життєві пориви так і не принесли персонажу бажаних результатів, перетворившись на статичну, розтягнуту в часі дію. Позитивну оцінку автор надає почуттям, коли порівнює їх зі смаженими каштанами: *чувства горячи, как жаренные каштаны* [400, с. 121]. Традиційно “температура” почуттів свідчить про їх силу. Метафоричне порівняння людських бажань з зіпсованою під час приготування стравною (*подгоревшие желания* [400, с. 78]) вказує на негативну оцінку цього образу, у зв’язку з тим, що бажання не були втілені в

життя, тобто так само, як і зіпсована страва, не виправдали очікувань персонажа.

До даної парадигми відносимо метафоричний образ, за допомогою якого Л. Морроу описує засмагу турків – *honey coloured suntans* [401, с. 123] / *засмага медового кольору*. Порівняння кольору шкіри з кольором меду, який має ніжний золотавий відтінок, створює привабливий образ людської зовнішності.

В текстах зустрічаємо образи, що лежать в рамках зворотної парадигми КОНКРЕТНА РІЧ→ЛЮДИНА. Конкретні речі, що виступають референтами, наділяються суто людськими рисами. Стінам приміщення Е. Сафарлі приписує здатність дихати та позитивно впливати на емоційний стан героя: *стены этой квартиры успокаивают, вдохновляют* [400, с. 8], *дыхание стен* [400, с. 139]. В епітеті “магически-молчаливые” один з прикметників позначає людську здатність дотримуватися мовчання, яка в тексті приписується провулкам: *в магически-молчаливых переулках* [400, с. 5].

Л. Морроу аналогічно наділяє приміщення властивостями живих істот, вказуючи на їх стан: *The room is alive with the muted sounds of different languages* [401, с. 153] / *Кімната жива, свідченням чого є приглушені звуки різних мов*; та почуття, які вони пробуджують у персонажів роману з огляду на свою зовнішню привабливість: *We fall in love with it [apartment] at first sight...* [401, с. 115] / *Ми закохалися в неї [квартиру] з першого погляду*. Окрім цього, описуючи взаємодію з побутовими предметами за допомогою дієслів *to wrestle/to fight*, автор наділяє їх можливістю здійснювати опір: *They wriggle and wrestle the washing machine into position...* [401, с. 161] / *Вони смикають та борються з пральною машиною, встановлюючи її на місце; ... I am really thirsty from fighting with the roller bag* [401, с. 173] / *Я відчула спрагу після боротьби з валізою на колесах*.

Для створення образів, що належать до парадигми ЛЮДИНА↔КОНКРЕТНІ РЕЧІ, у якості референтів автори залучають поняття з концептуальних сфер Людина фізична та Людина духовна.

Основна увага Е. Сафарлі приділяється останній сфері. Підкреслимо, що автор в рамках даної парадигми створює групу оригінальних метафоричних образів, в яких духовна сфера людини ототожнюється з кулінарними продуктами. Сфера Людина духовна представлена в романі Л. Морроу лише двома референтами (життя, людська допитливість), що продиктовано етнічною приналежністю та світоглядними установками автора. Поняття фізичної сфери людини порівнюються з цілком буденними предметами (холодильник, шолом), оригінальним вважаємо образ “засмаги медового кольору”. Серед речей, що піддаються метафоричному осмисленню та набувають людських здатностей, – приміщення та валіза.

В межах парадигми Л Ю Д И Н А ↔ Л Ю Д И Н А ототожнюються поняття, що належать до одного концептуального поля. Більшість прикладів свідчать про те, що ліві елементи парадигми представлені лексемами, що характеризують людину як духовну істоту, а праві – фізичну. Референтами виступають поняття, котрі позначають людські емоції, духовні та абстрактні поняття з концептуального поля Людина. Їх метафоричне осмислення вміщує авторську оцінку, яка в деяких випадках може залишатись нейтральною: *ностальгія шепчет* [400, с. 112], *ностальгія располагається* [400, с. 112], *организм любви* [400, с. 174], *живет грусть* [400, с. 50] або мати позитивне значення. Доля може виражати прихильне ставлення до персонажа (*судьба улыбалась* [400, с. 28]) та мати терапевтичний ефект, заліковуючи життєві рани (*судьба накладывает швы* [400, с. 191]). Піднесений емоційний стан героя передається “гарним настроєм” персоніфікованого образу душі (*начинает петь душа* [400, с. 108]). Тривалість емоції людини Л. Морроу порівнює з її життям: *pleasure was short lived* [401, с. 45] / *задоволення жило не долго*.

В межах даної парадигми автори можуть наділяти лексеми, що належать до концептуального поля Людина та мають нейтральну конотацію, негативною оцінкою, приписуючи поняттям, які вони позначають, пагубні дії та негативні емоції по відношенню до персонажів роману (*настоящее*

нанесло удар [400, с. 41]; *жизнь не любит слабых* [400, с. 90]; *судьба нанесла удар в спину* [400, с. 129]). Подібним чином Е. Сафарлі посилює образи негативних емоцій: *Ночью тоска по частичке обостряется, как язва после острой пицци* [400, с. 177], проте в даному прикладі у якості корелята використовується хвороба.

Негативність такої емоції як роздратування в романі “Waiting for the Tulips to Bloom” підкреслюється її порівнянням з плювком *spits of irritation* [401, с. 74] / *плювки роздратування*. Таке ототожнення може ґрунтуватися на тому, що роздратування проявляється досить різко, бо поєднує в собі злість та нетерплячість [394, с. 802], так само “різким” є і плювок – “видалення мокроти в один прийом” [380, с. 840].

Емоції також описуються як супротивник, з яким доводиться боротися персонажу, що говорить про їх силу: *I wrestle with the emotions* [401, с. 144] / *я борюся з емоціями*.

В антропоморфному образі противника постає також людське життя: *no matter what life throws at him...* [401, с. 81] / *не важливо, чим у нього жбурляє життя*.

В деяких випадках і лівий і правий члени парадигми належать до області понять Людина фізична. Л. Морроу для опису зовнішності та характеру дорослих персонажів залучає порівняння з дітьми (див. додаток А). В наведених прикладах порівняння з дитиною є компліментом, коли мова йде про зовнішність, та підкреслює безпосередність та скромність персонажа при описі його особистих якостей. До подібного порівняння вдається і Е. Сафарлі: *хлопает глазами, как девочка кокетка* [400, с. 43]

Персонажі роману ототожнюються також з людьми відмінного соціального статусу для того, щоб передати їх безпомічність та своєрідну ізольованість від решти людей: *... I stood there feeling like a neglected waif* [401, с. 190] / *Я стояла там, почувуючись як знехтуваний усіма бродяга*; та з представниками певних професій на підставі візуальної схожості (див. додаток А). Якщо в першому прикладі порівняння з поліцейським втілює

здатність персонажа контролювати певну ситуацію, то в другому випадку автор висміює одяг чоловіків та їх спробу виглядати ошатно.

Негативна оцінка людської зовнішності проявляється і у використанні гіперболи: *...prominent teeth, which seemed to jump out at you when she smiled* [401, с. 42] / *...великі зуби, які здавалося от-от стрибнуть на тебе, коли вона усміхалась.*

Зазначаючи метафоричного осмислення, поняття зі сфери Людина фізична наділяються здатністю виконувати дії, характерні для людини та повторювати її життєвий цикл. В парадигмі, де обидва члени належать до сфери Людина фізична, метафоричні образи утворюються шляхом перенесення властивостей людини на окремі частини її тіла або ж ототожнення поведінки персонажа з поведінкою інших індивідів, які відрізняються за віком, статусом чи професією.

3.1.2 Парадигми з референтом з концептуальної сфери Природа. У романі Е. Сафарлі природа набуває антропоморфних рис. Поняття, які метафоризуються та належать до даного концептуального поля, за своєю приналежністю відносяться до двох класів – Жива природа (рослинний та тваринний світ) та Нежива природа (природні об'єкти та феномени).

ТВАРИНА→ЛЮДИНА. З-поміж представників тваринного світу у якості референтів Е. Сафарлі залучає кішок, собаку та дельфінів, наділяючи їх рисами, притаманними людині: тваринам властиві емоції та реакції на певні події чи явища (*их [кошек] не волнует, какой он ...*[400, с. 71], *[Адынлыг] любит весну* [400, с. 49], *[Адынлыг] ликует* [400, с. 140], *[Адынлыг] восхищенно лает* [400, с. 49], *они [дельфины] не в обиде* [400, с. 17], *риси людського характеру (лохматые создания верны ему* [400, с. 71], *сердце сентиментальной кошечки* [400, с. 264], *[Айдынлыг] искренняя, добрая* [400, с. 49], *[дельфины] жизнерадостные, игривые, немного настороженные* [400, с. 17] та ментальні процеси (*[Айдынлыг] понимает*

[400, с. 140], *Айдынлыг, осознавая собственную бесполезность* [400, с. 241], *[Айдынлыг] верящая в чудеса* [400, с. 49]. Антропоморфний характер мають деякі дії, що виконуються тваринами, а також їх характеристики: *Приветливо виляет хвостом, напутственно мяукает. Желает удачи* [400, с. 263]; ... *дельфинята затеяли чехарду недалеко от берега ...* [400, с. 82].

За допомогою понять концептуальної області Людина автор описує і птахів: чайок, голубів, журавлів, пеліканів. Птахи наділяються людськими емоціями, емоційними та фізичними станами (див. додаток А).

Птахам властиві ментальні процеси: *[журавли] не хотят отлетать от Босфора* [400, с. 6], *они [журавли] мечтали добраться до Стамбула...* [400, с. 46], *они [пеликаны] узнают меня* [400, с. 47]. Вони здатні виконувати дії, характерні для людей: *чайки, вальсирующие над синеющим Босфором* [400, с. 6], *чайки Стамбула сопровождают тебя* [400, с. 6], *они [журавли] отдыхали, беседовали с Босфором, рассматривали многочисленных голубей* [400, с. 47].

Окрім самих дій, антропоморфні риси мають і характеристики способу їх виконання (*[журавли] рассматривали многочисленных голубей с легкой завистью во взгляде* [400, с. 47]), що супроводжується характерними для людини емоційними переживаннями.

Варто звернути увагу на спосіб опису звуків птахів, оскільки Е. Сафарлі самі звуки та процеси їх породження позначає за допомогою іменників та дієслів, що належать до концептуального поля Людина (див. додаток А).

Відзначимо також те, що “мова” птахів виділяється графічно за допомогою лапок, що дозволяє розцінювати їх як рівноправних персонажів роману.

Якщо в попередніх прикладах птахи порівнювались з людиною на основі окремих рис, то наступні приклади метафоричної номінації та порівняння уособлюють їх цілковите ототожнення: ... *грациозные пеликаны моментально ретируются, недовольно фыркая. Мол, нас, аристократов,*

такие игры не забавляют... [400, с. 47]; *Стая голубей окружила торговку, словно телохранители всели любимого Сердара Ортаджа* [400, с. 32].

Ототожнюючи пеліканів з аристократами, Е. Сафарлі наділяє образ цих птахів позитивною оцінкою, підкреслюючи при цьому і їх граціозність та витонченість. Порівняння ж метушливих голубів з особистими охоронцями відомого співака створює комічний ефект.

РОСЛИНА→ЛЮДИНА. Цілковите ототожнення представників флори та людини знаходимо у двох прикладах, де дерева та квіти за допомогою метафоричної номінації позначаються за допомогою лексем, що належать до концептуальної області Людина: *луковицы будущих красавиц [тюльпанов]...* [400, с. 47]; *[деревья] лучшие собеседники* [400, с. 244].

Антропоморфізація даних природних об'єктів проявляється і в ототожненні їх існування з людським життям (*[деревья] боялись потерять жизнь* [400, с. 246]; *их [тюльпанов] лишили жизни* [400, с. 89]; набуттям зрілості (*саженцы на глазах выросли* [400, с. 246]). Руйнівні ж дії людини по відношенню до рослин та дерев розцінюються як вбивство, що спричиняє їх смерть (див. додаток А).

Окрім цього, рослинний світ наділяється емоціями (*[деревья] боялись* [400, с. 246]), здатністю їх проявляти (*плач деревьев* [400, с. 246]) та виконувати дії, притаманні людським істотам (*тюльпаны ждут тебя...* [400, с. 59]).

Е. Сафарлі приділяє увагу й фізичній сфері представників флори: виділяє можливість чуттєвого сприйняття навколишньої дійсності (*[деревья] выслушивали* [400, с. 244]) та називає дії, характерні для рослин, за допомогою дієслів, що мають антропоморфні ознаки (*[деревья] кивали листьями* [400, с. 244]). Така особливість є свідченням цілковитого ототожнення природи з людською істотою та того, що художній картині світу автора притаманний антропоморфізм.

Наступною групою природних об'єктів, які зазнають метафоризації в рамках парадигми ПРИРОДА→ЛЮДИНА, є небесні світила.

МІСЯЦЬ→ЛЮДИНА. Антропоморфний образ місяця Е. Сафарлі створює за допомогою метафоричної номінації із залученням лексичних одиниць, що характеризують людину за статусом (*Потому что она [луна] могущественна. Она царица – недосягаемая, властная, сильная* [400, с. 56] та рисами характеру (*Лучше бы подсказал, как загнать злюку [луну] за толстые облака* [400, с. 56]).

Серед інших антропоморфних ознак виділяємо риси характеру (*могущественна, властная, сильная* [400, с. 56], емоційні стани та міміку (*Она везде разная. В Москве немного зловещая, в Тбилиси маленькая, беленькая, как будто улыбающаяся, в Баку отдаленно-очаровательная, в Таиланде – чересчур беспокойная. Стамбульская луна умиротворенная* [400, с. 55]), якими світило наділяється у тексті роману.

Увагу привертає деталь, яка свідчить про людську подобу місяця:

Стамбульская луна легким движением руки правит босфорской водой [286, с. 56].

СОНЦЕ→ЛЮДИНА. Подібно до створеного в романі образу місяця, сонце також наділяється емоціями та можливістю надавати емоційну оцінку оточуючим: *Оно [солнце] ненавидит. Оно осуждает* [400, с. 185]. Разом з тим, антропоморфні ознаки даного природного об'єкта проявляються в можливості проявляти турботу: *... сочно-сахарные арбузы. Растут под опекой палящего солнца...* [400, с. 211]. Вияв турботи є своєрідним, адже епітет *палящий* має негативну конотацію у людській свідомості, але, зважаючи, що мова йде про врожай баштанних культур, небесне світило в даному метафоричному образі оцінюється автором позитивно.

У романі Л. Морроу зустрічаємо метафоричний образ сонячного світла, яке наділяється здатністю встановлювати тактильний контакт: *...there is no direct sunlight touching the room* [400, с. 72] / *... тут немає прямого сонячного світла, яке б торкалося кімнати.*

ЗІРКА→ЛЮДИНА. Зірки у романі Е. Сафарлі наділені суто фізичними рисами людини, про що свідчить виділена автором міміка (*подмигивающие*

нам звезды [400, с. 82]) та характерні рухи тіла (*сделав кувырок в ночном небе* [400, с. 82]).

Для опису погодних умов Е. Сафарлі використовує складні прикметники, які містять дві основи та позначають якість з додатковим відтінком: *Она [осень] не дождливо-плачущая* [400, с. 10]; *погода спокойно-холодная, погода агрессивно-штормовая* [400, с. 13]; *порывы воздуха учтиво-нежные* [400, с. 15]. Вжиті прикметники містять прикметникові основи, що є цілком типовими для опису погоди (*дождливый, холодный, штормовой*), проте основи, що позначають емоційні стани (*плачущий, спокойный, агрессивный*) та риси людського характеру (*учтивый, нежный*), обумовлюють атропоморфність природного явища.

Л. Морроу створює персоніфікований образ погоди, коли характеризує її як *uncooperative* (така, що відмовляється співпрацювати) [400, с. 83]. Доповнює даний образ порівняння погоди з людиною, при якому письменниця вказує стать та місто її походження: *The weather in Istanbul in spring is very changeable and just like Istanbul women according to Turkish lore.* [401, с. 84] / *Погода в Стамбулі дуже мінлива, так само, як і стамбульські жінки відповідно до турецької народної мудрості.*

В романі “Waiting for the Tulips to Bloom” зустрічаємо характеристику, яка надається природі в цілому, за допомогою епітета *vindictive* (мстивий) [401, с. 328] автор наділяє природу здатністю виконувати ціленаправлені дії, що притаманно людині, при чому ці дії мають негативний характер, оскільки персоніфікованим образом природи керує бажання помсти.

В рамках парадигми ПРИРОДА→ЛЮДИНА Л. Морроу вводить лише три образи: сонячного світла, погоди та природи загалом. Низька концентрація подібних образів свідчить про те, що світогляду Л. Морроу не притаманний антропоморфізм.

В романі “Сладкая соль Босфора” образ природи є антропоморфним. Образи даної парадигми, створені Е. Сафарлі (тварини, рослини, місяць, вітер, осінь, погода), пронизують весь текст його роману та є розгорнутими

метафорами. Для створення складних метафоричних образів тварин, об'єктів та явищ природи, письменник не лише приділяє увагу їх фізичній сфері (виділення людських рис зовнішності, наділення абстрактних природних явищ тілесністю, здатністю чуттєвого сприйняття оточуючого середовища), а в деталях описує духовний вимір метафоричних образів, виділяючи їх емоції та душевні стани. Найбільш яскравою ознакою антропоморфізму, яка навіть графічно виділяється в тексті, є наділення тварин, птахів та природних стихій прямою мовою, що дозволяє сприймати дані образи як повноцінних персонажів роману.

Природа метафоризується також в рамках однонапрвленої парадигми ПРИРОДА → КОНКРЕТНА РІЧ, де референтами виступають лексеми літо, осінь, хмари, запахи, сонце, небо. За допомогою генетивних конструкцій Е. Сафарлі надає цілком реальних обрисів порам року: *лимонно-солнечные ткани лета* [400, с. 14], *бледно-коричневые шелка осени* [400, с. 14]. Залучення тонких деталей сприяє створенню яскравих метафоричних образів. Описуючи колір літа, автор використовує не просто жовтий, а в деталях передає його відтінок, залучаючи колір плоду, та характеризує його яскравість за допомогою небесного світила.

“Колір” осені викликає відчуття затишку, що продиктовано традиційним сприйняттям коричневого кольору: “спокійний, затишний колір, який нагадує зігріваюче полум'я каміну” [38, с. 96], а його блідий відтінок надає образу ще більшої м'якості. Цьому сприяє і опис “текстури” пори року, яка передається шляхом залучення ніжного та м'якого шовку.

Образ запаху створюється шляхом візуалізації: *Вдыхаю витающие в воздухе многоцветные ленточки запахов* [400, с. 54]. Автор передає тонкість, ніжність запахів, використовуючи іменник у зменшувально-пестливій формі *ленточки*, їх легкість – епітетом *витающие*, а різноколірність стрічок запахів свідчить про їх різноманіття.

Предикативна синтагма *поцупал мягкие облака* [400, с. 51] вказує на можливість встановлення тактильного контакту з природним об'єктом. До

матеріальних речей прирівнюються сонце і небо за допомогою порівняльного звороту зі словом *кажется*: *солнце кажется обычным светящимся диском* [286, с. 197], *небо кажется протекающей крышей над головой* [400, с. 197]. Сонце також порівнюється із штучним джерелом світла, яке в результаті певних дій здатне припинити виділяти світло: *солнце потухает* [400, с. 242].

В романі Л. Морроу знаходимо один образ, який належить до оберненої парадигми: *When the money dried up he had to do something...* [401, с. 128] / *Коли запас грошей висох, ми були змушені щось робити*. Автор ототожнює гроші з водою, переносячи на них її властивості, що підкреслює важливість грошей в житті людини та їх здатність вичерпуватись.

У досліджуваних текстах наявні образи, лівий та правий члени яких належать до концептуального поля Природа та поділяються на дві групи об'єкти Живої та Неживої природи. В тексті Е. Сафарлі знаходимо приклади, у яких референт та корелят належать до різних груп: *[ветер] вдыхает твой запах, как любопытный щенок-лабрадорчик* [400, с. 16]; *глаза [собаки] ясно прозрачные как вода ручейка* [400, с. 19]; *бледно-коричневый окрас дождя* [400, с. 34]. В межах цих образів вітер наділяється властивостями та ототожнюється з твариною, очі тварини (собаки) набувають властивостей водного об'єкта, а атмосферне явище порівнюється з твариною/птахом, про що свідчить опис із залученням іменника *окрас* – “колір, забарвлення (шерсті тварини, оперення птахів і т.д.)” [380, с. 710].

До даної парадигми можна віднести метафоричне сполучення *воркование берега с морем...* [400, с. 209]. Звернувшись до тлумачного словника, дізнаємось що дієслово *ворковать* має значення “видавати м'які, гортанні звуки (про голубів). 2. жарт., ніжно говорити, розмовляти між собою” [380, с. 150]. Дотримуючись першого варіанту тлумачення, робимо висновок про те, що автор ототожнює берег та море з птахами, надаючи їх відносинам позитивну оцінку.

В наступних прикладах референт та корелят позначають об'єкти та явища неживої природи: *капли-искры* [400, с. 34], *утопаем в темноте* [400,

с. 56], *тополиный пух кажется банальной весенней пылью* [400, с. 197], *light pours in* [401, с. 129] / світло вливається.

3.2 Порівняння специфіки образного осмислення дійсності Е. Сафарлі та Л. Морроу

В результаті аналізу романів “Сладкая соль Босфора” та “Waiting for the Tulips to Bloom” було виявлено, що виділені нами великі парадигми представлені в обох романах, проте вони відрізняються за кількісними характеристиками наявних образів та авторськими оцінками, які їм присвоюються, що відображає особливості світогляду авторів. Окрім великих парадигм, які є зворотними, автори для розкриття одного з їх членів залучають також додаткові кореляти, що в результаті обумовлює виникнення нових малих парадигм, які складаються з неповторних індивідуально-авторських образів. Якщо узагальнити всі референти та кореляти, за допомогою яких відбувається їх метафоричне осмислення, то дійдемо до висновку, що увагу письменників в навколишньому світі привертають переважно людина, природні об’єкти та явища, які метафоризуються за допомогою таких концептів-корелятів: Людина, Об’єкт природи, Явище природи, Конкретна річ, Тварина, Мистецький продукт, Кулінарний продукт, Абстрактне поняття, Надприродне явище.

В наступній таблиці зіставлено концептуальні сфери, до яких належать референти та види корелятів, що застосовуються для їх метафоризації в обох романах, навівши деякі приклади метафоричних сполучень (див. додаток Б).

Кількісний аналіз референтів та корелятів у структурі метафоричних сполучень обраних для аналізу романів засвідчив, що увага письменників насамперед прикута до понять концептуальної сфери Людина. Жвавий інтерес обох авторів спостерігається і до сфери Людина фізична, для метафоризації якої застосовуються кореляти з областей Жива природа (представники тваринного / рослинного), Нежива природа (водний об’єкт),

Конкретна річ, Надприродне. Для опису фізичного стану людини Л. Морроу також залучає кореляти, що є абстрактними поняттями.

Е. Сафарлі приділяє значну увагу духовній сфері людини, створюючи метафоричні образи її життя, характеру, емоцій, станів та ін., де в якості корелятив виступають об'єкти живої та неживої природи, конкретні речі та мистецькі продукти. В романі “Waiting for the Tulips to Bloom” знаходимо одиничні приклади, що належать до даної парадигми, та корелятами в яких виступають водний об'єкт та конкретна річ.

Відзначимо, що письменники утворюють двонаправлену парадигму Людина↔Людина, коли у якості правого та лівого членів використовують поняття, що належать до одного концептуального поля. Так, для метафоризації референтів з областей Людина духовна та Людина фізична Е. Сафарлі залучає поняття кожної з даних сфер, в той час як Л. Морроу надає перевагу лише корелятам з області Людина фізична.

Поняття з концептуального поля Природа в романах також займають позицію референта. Індивідуальній картині світу Е. Сафарлі притаманний загальний антропоморфізм, в умовах якого всім об'єктам та явищам живої і неживої природи приписуються фізичні ознаки та властивості людини, або ж які осмислюються у зв'язку з поняттями її духовної сфери. Для світогляду Л. Морроу антропоморфізм природи не є характерними, про що свідчать нечисленні приклади (всього 2).

Природа в романі “Сладкая соль Босфора” ототожнюється також з конкретними речами та кулінарними продуктами. Наявність метафоричних парадигм, де обидва члени позначають об'єкти та явища природи, обумовлює їх двонаправленість, яка характерна для обох романів.

Цілком закономірним, на наш погляд, є виникнення парадигми, в якій референт представлений абстрактним поняттям, а в ролі корелятив виступають поняття концептуальних сфер Природа, Людина та Конкретна річ, що роблять значення референтів більш зрозумілими та ближчими для адресата.

Аналіз метафоричних сполучень романів “Сладкая соль Босфора” та “Waiting for the Tulips to Bloom” дозволяє виявити механізми, за якими відбувається осмислення дійсності їх авторами. Визначення домінантних парадигм на основі кількісних характеристик метафоричних образів дозволило виділити ключові концепти у художній картині світу кожного з письменників. Так, центральне місце в їх системах цінностей займає людина, проте підвищений інтерес до її духовного світу, який спостерігається у романі Е. Сафарлі, є нехарактерним для Л. Морроу – представниці західної культури, що традиційно направлена ззовні, тоді як для східної характерна заглибленість саме у внутрішній світ людини. Спільним для образної системи обох романів є нерозривність людини та природи, проте і в даному випадку відслідковується відмінність у світосприйнятті авторів. У романі Л. Морроу природа виступає лише корелятом – своєрідним інструментом при створенні метафоричного образу людини, в той час як Е. Сафарлі наділяє природні об’єкти та явища антропоморфними рисами та робить дійовими особами свого роману.

Разом з тим, метафоричні образи, залучені авторами, обумовлюють зближення конкретного і абстрактного, духовного і матеріального, що веде до взаємодії понять з віддалених лексико-семантичних рядів та спонукає читача по-новому дивитися на звичні та усталені речі.

Зіставне дослідження художніх картин світу Е. Сафарлі та Л. Морроу показує, що домінантною особливістю творчості письменників є зближення концептуальних полів ПРИРОДА та ЛЮДИНА. Прикладом цього, з одного боку, є образна реалізація концептів фізичної та духовної сфер людини за допомогою природних концептів-корелятивів, а з іншого, – антропоморфізація окремих частин концептуального поля ПРИРОДА. Останній процес, як вже відзначалось у розділі, характерний лише для творчості Е. Сафарлі як представника східної культури.

Різниця менталітетів виявляється і при виборі референтів з концептуального поля ЛЮДИНА, оскільки в романі Е. Сафарлі, окрім сфери

Людина фізична, метафоризації з більшою частотністю зазнають поняття, пов'язані з її духовним світом.

Незважаючи на різницю менталітетів письменників та деякі розходження у структурі їх картин світу, відзначимо, що нами була виявлена значна кількість і спільних рис. Окрім збігу домінантних концептів, спільними є і області концептів-корелятів, залучених для їх метафоричного осмислення. В обох романах переважають кореляти з областей Природа (жива та нежива) та Людина (фізична та духовна). Дещо рідше автори обирають у якості корелятів конкретні речі, надприродні явища та абстрактні поняття. Оригінальними вважаємо залучені Е. Сафарлі кореляти Мистецький продукт, Кулінарний продукт, ототожнення Л. Морроу бюрократичної тяганини з військовими діями.

Таким чином, зіставний аналіз авторських метафор Е. Сафарлі та Л. Морроу дозволив розширити уявлення про мовну картину світу письменників, а також шляхом визначення домінантних парадигм їх метафоричних образів отримати доступ до їх концептуального рівня як мовних особистостей.

Висновки до розділу 3

На підставі аналізу системи метафоричних образів роману “Сладкая соль Босфора”, робимо висновок, що в центрі художньої картини світу Е. Сафарлі знаходяться Людина та Природа, які існують в гармонії одна з одною та є взаємопов'язаними. Автор ілюструє цей зв'язок, створюючи образи, що належать до найбільшої виділеної нами в ході аналізу роману парадигми ЛЮДИНА↔ПРИРОДА, яка є зворотною та відображає взаємодію елементів обох концептуальних сфер.

Людина в романі перш за все постає як духовна істота, оскільки автор основну увагу приділяє її емоціям, станам та поняттям духовної сфери. Окрім корелятів з концептуальної сфери Природа, Е. Сафарлі ототожнює людину з

предметами матеріального світу, кулінарними продуктами, надприродними істотами та витворами мистецтва. Наявні також образи з парадигми ЛЮДИНА↔ЛЮДИНА, в яких ліві елементи позначають поняття духовної та емоційної сфер, а праві – фізичні ознаки та властивості людини.

Природу Е. Сафарлі наділяє антропоморфними рисами, в результаті чого представники флори, фауни, а також об'єкти та явища неживої природи наділяються тілесністю, мовленням, емоціями, здатністю надавати емоційну оцінку та чуттєво (за допомогою слуху, зору, нюху та дотику) сприймати оточуюче середовище. Природа ототожнюється з конкретними речами та кулінарними продуктами. Наявні також образи, що належать до парадигми ПРИРОДА↔ПРИРОДА, в межах якої правий та лівий елементи можуть належати до різних сфер (жива та нежива природа) або ж до однієї.

В мовній картині світу Л. Морроу ключове місце посідає концептуальна область Людина, оскільки саме референти, які належать до неї, найчастіше зазнають метафоризації та залучаються для створення інших образних парадигм. Характерним є те, що метафоричному осмисленню здебільшого піддається фізична сфера, в той час як духовна сфера людської особистості рідше привертає увагу автора (всього 2 образи). Людина фізична метафоризується за допомогою корелятивів, які представлені тваринами, матеріальними речами та кулінарним продуктом, тобто автор надає перевагу реально існуючим об'єктам, які можна досягнути за допомогою органів чуття. Винятком є образна парадигма Людина→Надприродне, в якій зовнішні риси людини та її поведінка описується з залученням міфічних та казкових істот. Дещо рідше Л. Морроу звертає увагу на духовну сферу людської особистості, що продиктовано етнічною приналежністю письменниці. “Прагнучи до постійного, всебічного пізнання оточуючого світу та Всесвіту, Захід частіше схиляється у бік земного матеріалістичного буття, руйнуючи гармонію, постійність та органічність свого духовного життя, його канони та усталені норми” [296, с. 232]. Для образів з цієї парадигми характерним є те, що вони створюються за допомогою корелятивів зі сфер Людина фізична та Конкретна

річ, що знову підтверджує характерну матеріалістичність авторської картини світу та панування плоті над духом, що характерно для західних культур.

В тексті знаходимо лише чотири образи, де референтами є явища природи, які наділяються антропоморфними рисами. Така низька частотність обумовлена тим, що в західній культурі відносини людини з природою мають на меті активне перетворення останньої та пристосування до людських потреб.

Абстрактні поняття Л. Морроу подає у вигляді матеріальних предметів, а звичним речам (їжа) навпаки – приписує надприродні властивості. Проте такі образи є нечисельними (3 приклади). На особливу увагу заслуговує парадигма, в рамках якої бюрократична тяганина, з якою зустрілися персонажі-іноземці, порівнюється з військовими діями, які символізують боротьбу, бажання досягти поставленої цілі в умовах ворожості та неприязності.

Таким чином, аналіз системи образів роману “Waiting for the Tulips to Bloom” показав, що мовній картині світу автора притаманний антропоцентризм – людина виступає мірилом всього, що її оточує. Відмінною рисою авторського світогляду є матеріалізм, оскільки при створенні метафоричних образів Л. Морроу надає перевагу плоті, що домінує над духом. Природа в романі набуває антропоморфних рис, але подібні образи не є розгорнутими метафорами, тому вона сприймається як відокремлена від людини.

РОЗДІЛ 4

ОСОБЛИВОСТІ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ ОБРАЗУ ЧУЖОЇ КУЛЬТУРИ В РОМАНАХ Е. САФАРЛІ ТА Л. МОРРОУ

4.1 Особливості функціонування іншомовної лексики в досліджуваних текстах

В ході аналізу обраних нами текстів виділена безеквівалентна лексика була віднесена до груп, об'єднаних семантикою “релігія”, “їжа”, “побут”, “суспільні відносини” (додаток В).

4.1.1 Безеквівалентна лексика з семантикою “релігія”. Невід'ємною частиною будь-якої релігії є молитва. В ісламі молитви розрізняються за часовим принципом (ранкові та вечірні). Одна з таких молитов згадується в текстах досліджуваних творів: *It was the time of the ezan calling to the faithful from the mosques, and the friendly cashier was on her knees on one of the large benches, praying* [401, с. 248] / *Був час заклику вірних до езану з мечеті, і дружлюбна касирка стояла на колінах на одній з величезних лав, молячись.*

У перекладі з турецької *ezan* – заклик до молитви. Для тлумачення лексеми Л. Морроу використовує описову перифразу, розкриваючи її значення (*calling to the faithful from the mosques*) та вказуючи на звичну поведінку правовірних під час неї – *was on her knees on one of the large benches, praying*. Опис автором поведінки жінки-мусульманки свідчить про її глибоку релігійність, оскільки, навіть перебуваючи на робочому місці, вона не нехтує молитву.

Автор розповідає про перебіг процедури заклику до молитви та згадує особу (*muezzin*), яка його здійснює, використовуючи аналогічний спосіб семантизації іншомовної лексеми (див. додаток А).

У розповіді про орден Дервішів, автор залучає також турецьку назву даної спільноти: *This religious order or sema has many practices as a part of their rituals* [401, с. 13] / *Цей релігійний орден, чи **sema**, здійснює різноманітні практики як частину своїх ритуалів.*

У реченні надається контекстуальний переклад слова у препозиції, поєднується з іншомовною лексемою за допомогою альтернативного сполучника *or*. Відсутність неосвоєного іменника *sema* не позначилася б на смисловій довершеності даного речення, проте його використання сприяє створенню східного колориту в тексті та знайомить читача з турецькою культурою.

До групи **Релігія** відносимо також екзотизми, які позначають мусульманські святині: *mosque* (*мечеть*) та *minaret* (*мінарет*), що потрапили до англійської завдяки мовам посередникам, підпорядкувавшись її граматичним нормам, про що свідчить наявність форми множини.

Оскільки в романі Л. Морроу зустрічаємо назви та описи мусульманських релігійних свят, варто звернути увагу на лексему *bayram* (свято), яку письменниця використовує в тексті замість англомовного еквіваленту: *One bayram I watched children running around the base of their apartment block ...* [401, с. 211] / *Під час одного байраму я спостерігала за дітьми, які кружляли навколо свого будинку...*

Звернемо увагу на граматичну форму слова в словосполученнях *at the beginning of Kurban Bayramı* (на початку курбан байраму), *during Kurban Bayramı* (протягом курбан байраму) та *the start of Şeker Bayramı* (початок шекер байраму). Прийменники *of* та *during* вимагають вживання іменника в родовому відмінку, що відповідає правилам англійської граматики, і автор вживає іменник *Bayram* в необхідному відмінку, утвореному відповідно до норм турецької мови.

З розповідей письменниці про мусульманські традиції дізнаємось, що під час Рамазану мусульмани приймають їжу двічі на день (*the first of the two meals of the day* / *перший з двох прийомів їжі протягом дня*), та знайомимось

з лексемою *sahur* (тур. “їжа до зорі”). Значення лексеми розкривається у постпозиції описовою перифразою, де вказується час даного прийому їжі (*occurs a few hours before dawn / відбувається за кілька годин до світанку*) та об’єм (*to eat enough at this meal to keep going all day / з’їсти під час цього прийому їжі достатньо, аби протриматися цілий день*).

У романі “Сладкая соль Босфора” безеквівалентна лексика, що входить до даної групи, не супроводжується ні контекстуальним розтлумаченням, ні коментарями у зносках: *азан, муэдзин, минарет, имам, мечеть, мулла, намаз*. Варто відзначити, що всі виділені слова є екзотизмами, які освоїлись російською мовою, про що свідчить наявність відмінкових закінчень – *азан,-а, муэдзин,-а, минарет,-а, имам, -а, мечеть, -и, мулла,-ы, намаз, -а*, зафіксованих у тлумачних словниках та використання їх відмінкових форм автором. Власне, фіксація досліджуваної безеквівалентної лексики в авторитетних тлумачних словниках мов-реципієнтів [379; 380; 382; 394; 396; 397; 398] розглядалась нами як один з критеріїв її освоєння.

Окремо виділяємо релігійні ритуали: *сабах-намаз, ахшам-намаз та орудж*, що семантизуються завдяки коментарям у зносках до тексту. Для перших двох лексем автор надає переклад: *сабах-намаз – утренний намаз (турец.); ахшам-намаз – вечерний намаз (турец.)*.

До слова *орудж* застосовується розгорнутий коментар: *Священный пост у мусульман. Он предусматривает воздержание от приема пищи в дневное время суток в месяце Рамазан как подчинение предписанию Аллаха*. В цьому коментарі автор описує даний релігійний термін досить шанобливо та з благоговінням, на що вказує епітет *священный* та порівняльний зворот *как подчинение предписанию Аллаха*, який виражає покірність мусульман перед релігією. За допомогою виділених прийомів автор передає емоційно-експресивну функцію безеквівалентної одиниці.

Таким чином, основні терміни та поняття ісламу увійшли до словникового складу російської та англійської мов, підпорядкувавшись її граматичним та фонетичним нормам. Більш специфічні поняття можуть

викликати труднощі у розумінні для людей, котрі необізнані з догмами ісламу, саме тому Е. Сафарлі застосовує різні способи їх семантизації.

Л. Морроу виділяє неосвоєну турецьку лексику графічно (курсивом). Також наголосимо, що до словникового складу англійської мови входять найбільш відомі поняття, пов'язані з ісламом, проте коли мова йде про окремі ритуали чи аспекти віросповідання, автор залучає неосвоєні тюркізми, що робить необхідним застосування додаткових коментарів. Л. Морроу найчастіше надає їх у вигляді описової перифрази, також використовується контекстуальний переклад безеквівалентної лексики.

Дана група іншомовної лексики виконує інформаційну функцію та сприяє передачі національно-культурного колориту турецького народу в художніх текстах. Разом з тим виділені слова інкультурують адресата, збагачуючи його знаннями про певні аспекти ісламу, та уможливають його занурення у світ іншої культури.

4.1.2 Безеквівалентна лексика з семантикою “п о б у т”. В романі “Waiting for the Tulips to Bloom” зустрічаємо тюркізми, які використовуються для позначення закладів харчування, розважальних закладів та інших громадських місць.

Звернемо увагу на спосіб семантизації іменника *han*: *Rich men built han which were small inns or caravanseraï, around the edges of the bazaar* [401, с. 6] / Багаті люди будували *хан*, маленькі постійні двори чи каравансараї, навколо базару.

У постопозиції автор надає тлумачення лексеми у вигляді описової перифрази (*small inns*) у поєднанні з наведенням синоніма *caravanseraï* (східний постійний двір (з великим центральним подвір'ям), який обслуговував каравани) [397]), що також є іншомовним словом, яке увійшло до англійської мови та зафіксоване у більшості тлумачних словників.

Наступна лексема позначає один із видів турецьких розважальних закладів: ... *traditional meyhanes* where food comes second to the drinking of

raki and the singing of melancholy songs [401, с. 309] / ... традиційні **мейханес**, де їжа відходить на другий план у порівнянні з розпиванням раки та співом меланхолічних пісень.

У даному прикладі автор надає загальну інформацію про заклад, характеризує його за допомогою прикметника з позитивною конотацією *traditional* та розповідаючи про атмосферу закладу (*drinking of raki, singing of melancholy songs*). Звернемо увагу на те, що в реченні іменник вжито у формі множини, яка утворена відповідно до правил англійської мови.

До громадських місць належить і хамам: *In the Kayseri winters I could go to a Turkish bath or **hamam** on regular basis. () Although the Hunat Hamam dates back to the time of Seljuks, it was very much in use when I was there* [401, с. 233] / *В Кайсері взимку я регулярно могла ходити до турецької лазні, чи **хамаму**. (...) І хоча Хунат Хамам датується часом правління Сельджуків, він мені дуже згодився під час мого перебування там.*

Значення тюркізму *hamam* пояснюється за допомогою описової перифрази (*Turkish bath*), також Л. Морроу вказує на довгу історію цього виду лазні, згадуючи династію Сельджуків (*dates back to the time of Seljuks*), виникнення якої датується XI століттям.

В межах даної групи нами були також виділені турецькі лексеми, які входять до активного словникового складу англійської (*kiosk, bazaar*) і є повністю освоєними, про що свідчить наявність і спосіб утворення форми множини (*kiosks*), підпорядкування фонетичним нормам мови-реципієнта (*тур. bazar – англ. bazaar*).

Таким чином, вводячи турецьку лексику до тексту роману, Л. Морроу використовує описові перифрази, що містять тлумачення іншомовних слів, відомі для англомовного читача оказіональні відповідники, а також вказує тип послуг, які дані заклади надають, описи атмосфери та приблизний час їх виникнення.

Поряд зі звичними інформаційною та колоритотвірною функціями, в межах цієї групи можемо виділити ще емоційно-експресивну, яка виражена у

характеристиці деяких закладів за допомогою епітета *traditional/традиційний*, що сприяє створенню ефекту автентичності та їх культурної значущості.

В романі Е. Сафарлі до даної групи відносимо два слова *базар* та *чайхана*. Лексема *базар* увійшла до словникового складу російської мови з перської (*bazar*), пройшовши граматичне освоєння та втративши свою екзотичність, оскільки, як зауважено у словниковій статті до даного слова, ця назва є поширенішою на півдні Росії у порівнянні з назвою *ринок* [380, с. 55].

Що ж стосується лексеми *чайхана*, незважаючи на її входження до словника російської мови та підпорядкування її граматичним (*чайхана-чайханы*) і фонетичним нормам (*çayhane-чайхана*), вона зберігає екзотичність значення та виконує в тексті колоритотвірну функцію.

До предметів побуту відносимо назву традиційної турецької склянки для чаю – *бардак* [400, с. 60]. Дане слово не зазнало значних фонетичних змін, оскільки увійшло до мови-реципієнта у своєму первинному вигляді, а з точки зору граматики набуло форми множини та здатність утворювати відмінкові форми (*дребезжание бардаков*). Е. Сафарлі також надає тлумачення лексеми у зносках до тексту: *бардак – стакан для чая*.

Л. Морроу неодноразово згадує в тексті цей вид традиційного турецького посуду – *bardak*, проте жодного разу не вживає його назви, натомість використовуючи дескриптивну перифразу *tulip shaped glasses / склянки у формі тюльпана*. Відсутність іншомовного слова поряд з цією перифразою призводить до втрати семи “незвичність”, а відповідно і національного колориту, що криється за назвою даного предмета.

Інший предмет, котрий використовується у побуті, – *кесе* (тур. *kese*). Е. Сафарлі пояснює його призначення та особливості у тексті, оскільки слово є цілком незвичним для російського читача навіть з точки зору граматики (закінчення *-e*): *Ханифе продает лучшие в Стамбуле плетенные вручную мочалки – кесе* [400, с. 79].

Л. Морроу описує його більш детально, включаючи форму (*square, triangular mitts / квадратні, трикутні рукавички* [401, с. 233], матеріал з якого він виготовлений (*knitted from synthetic wool/зв'язані з штучної шерсті*), а для додання яскравості образу вводиться порівняння з іншими об'єктами (*looked a bit like silver fabric sandpaper/трохи були схожі на сріблястий наждачний папір з тканини; looked like misshapen dolls' clothes/виглядали як безформенні одешинки для ляльок*).

Для семантизації безеквівалентних одиниць Л. Морроу залучає оказіональні відповідники англійською мовою, які включаються до описових перифраз.

Використання авторами турецьких назв для позначення, на перший погляд, цілком знайомих предметів, сприяє створенню культурної атмосфери творів та вказує на певні відмінності, які мають ці предмети у порівнянні з нашими звичними уявленнями (особлива склянка для чаю, специфіка процесу виготовлення губок для лазні).

Назви традиційного східного одягу сприяють створенню культурного колориту в романах. Е. Сафарлі не надає тлумачення реаліям, що позначаються лексемами *чаршаб* [400, с. 32] та *тюрбан* [400, с. 78], ця особливість пов'язана з їх входженням до словникового складу російської мови. Зокрема, про підпорядкування слова *чаршаб* правилам мови-реципієнта свідчить як граматична форма даного слова (в тексті автор демонструє наявність форми множини цього іменника), так і фонетичне оформлення слова, оскільки кінцевий губно-зубний звук *ф* (тур. *çarşaf*) замінюється більш характерним для російської мови *б*.

Розмаїття та символічне значення різних предметів жіночого одягу у романі Л. Морроу детально розглянуто у пункті 4.2.1 нашого дослідження. Проте все ж варто звернути увагу на наступну лексему: *All the women were dressed in headscarves and şalvar, traditional pants gathered at the waist with an extremely low and voluminous crotch* [401, с. 189] / *Усі жінки були одягнені у*

хустки та *şalvar*, традиційні штани, зібрані на талії, дуже широкі в стегнах та з заниженою лінією кроку.

Для перекладу даної реалії застосовується дескриптивна перифраза, що містить опис форми даного виду одягу та вказує на його значення (*traditional*). Зауважимо, що Л. Морроу неодноразово згадує даний предмет одягу у тексті роману, проте в більшості випадків використовує не турецьку назву, а дескриптивну перифразу – *baggy pants* (*мішкуваті штани*).

4.1.3 Безеквівалентна лексика з семантикою “їжа”. У тексті зустрічаємо розмаїття традиційних турецьких страв, для позначення яких автор використовує тюркізми, що сприяють створенню східного колориту у тексті роману. Зважаючи на труднощі, які дані лексеми можуть викликати у читачів, Л. Морроу використовує різні способи семантизації. Найбільш широко поряд з транскрибованими тюркізмами, що позначають страви, використовується дескриптивна перифраза. Варто відзначити, що структура такої перифрази варіюється. Так, з метою створення в англомовних читачів найбільш яскравого уявлення про турецьку кухню, автор проводить аналогії з популярними на заході стравами (див. додаток А).

Таким чином, порівнюючи страви східної та західної кухні, автор використовує уточнюючі прикладки з наступними конструкціями:

Turkish version of
similar to + назва відомої на заході страви
a type of Turkish
looks like

Порівняння також подаються в уточнюючих прикладах без наведених конструкцій (див. додаток А). В обох прикладах для того, аби уточнити, про який саме продукт йде мова, автор залучає оказіональні відповідники – *bagels* (бублики) та *rice pudding* (рисовий пудинг).

Подібним прийомом користується і Е. Сафарлі, згадуючи страву-відповідник російської кухні або надаючи дослівний переклад турецької

назви: ...[Мама] *продолжает настаивать: “Завтра на обед приготовлю дюшбару. От мучного поправишься...”* *Восточный вариант русских пельменей* [400, с. 112]; *Готовим хавуч кёфтеси. На русском блюдо называю “морковными котлетами”* [400, с. 47].

В деяких випадках автори вказують вид страви (салат, суп, десерт, випічка) (див. додаток А). Традиційно назви страв містять назви продуктів, що входять до їх складу, так, *батлыджан эзмеси* від тур. *patlican* баклажан та *ezme* м'яти, подрібнювати; *салджалы кёфте* - тур. *salça* томатна паста та *köfte* котлета; *кузу чорпасы* від тур. *kuzi* ягня та *çorba* суп. Е. Сафарлі детально описує процедури їх приготування та інгредієнти, проте згадуючи такі назви як *донер*, *лахмаджун*, *пиде*, автор обмежується короткою характеристикою використовуючи гіперонім – *мучное*.

Л. Морроу надає лише загальну інформацію про страви. Так, з першого прикладу дізнаємось, що *kelle raça* – це суп, який переважно готують під час Рамазану, проте поза увагою залишаються його інгредієнти: *kelle* – голова + *raça* – страва з баранячих ніжок. Другий приклад є більш зрозумілим, адже вказаний основний інгредієнт страви (*rice*), подібна страва європейської кухні (*pudding*) та її вид (*dessert*). Стосовно ж лексеми *lahmacun* – вид турецької піци з м'ясом, то, незважаючи на досить детальний опис способу подачі (*smearred with spicy mince meat, eaten with a generous serve of parsley and a squeeze of lemon*), читачу потрібно бути досить уважним аби зрозуміти, що на увазі мається випічка. Своєрідною підказкою виступає прикметник *crusty* (хрусткий), який застосовується саме для характеристики випічки.

Окрім розгорнутих пояснень та коментарів, в романі “Сладкая соль Босфора” для семантизації лексики даної групи автор використовує і короткі коментарі у зносках, надаючи переклад слова або ж його тлумачення:

Шорпа – суп (турец.);

Аришта – национальное азербайджанское блюдо;

Аскер-балык – так в Турции называют меч-рыбу;

Шекерпаре – турецкое кондитерское изделие;

Слова даної групи сприймаються читачами як чужі, але деякі, використані в романі “Сладкая соль Босфора”, пристосувались до граматичних норм мови-реципієнта, пройшовши граматичне освоєння, про що свідчить наявність відмінкових форм, у яких автор вживає їх у тексті: *донер_ – донера_*, *мусакка_ – мусакку_*, *дюшбара_ – дюшбару_*, *шорпа_ – шорпу_*, *аришта_ – аришту_*, *аскер-балык_ – аскер-балыкы_*. Варто звернути увагу і на фонетичні особливості деяких слів з цієї групи, оскільки, вживаючи назви *кёфтеси* та *кёфте*, Е. Сафарлі прагне передати їх оригінальне звучання та залучає незвичне для російської мови звукосполучення. В слові *батльджан* (тур. *patlican*) автор замінює глухий початковий приголосний звук дзвінким б, який використовується в назві цього овочу (баклажан) російською мовою. Подібний процес спостерігаємо і в наступному прикладі: *чорпасы* – тур. *çorba*. Л. Морроу подає дану лексику мовою оригіналу, виділяючи її графічно та не прагне підпорядкувати фонетичним чи граматичним нормам англійської мови, зберігаючи її автентичність та колорит, що дає підстави відносити її до екзотизмів.

Згадуються у текстах і назви традиційних східних солодошів: *The way gets more and more crowded as I get closer to the start of the street, up by the old **Mısır Çarşısı**, the Egyptian Spice Bazaar where I'd gorged on dried fruit and **lokum**, more commonly known as Turkish Delight, all those years ago* [401, с. 151] / *Шлях стає все більш переповненим, коли я все ближче підходжу до початку вулиці, вгорі поряд з старим **Mısır Çarşısı**, єгипетським ринком спецій, де я жадібно накидаюсь на сушені фрукти та **lokum**, який всі ці роки більш відомий як Турецька насолода.*

Наведена у прикладі лексема *lokum* позначається автором за допомогою імені-еквівалента, що, як ми припускаємо, виникло на основі смакових якостей даного десерту. Імя-еквівалент *Turkish Delight* сприймаємо як схвальну оцінку, адже іменник *delight – something that gives you pleasure or happiness* [394, с. 239] має позитивну конотацію. Окрім натяку на відмінні смакові якості, жодної іншої характеристики даної страви читач не отримує.

Досить детальним є опис десерту *macani*, адже у прикладі Л. Морроу вказує місце його виготовлення (*Manisa*), консистенцію (*sticky substance*), смакові якості (*fruit flavoured*), спосіб подачі (*is served wound around a wooden stick*) та для більш яскравого уявлення наводиться подібна та більш звична для європейських широт страва (*similar to toffee*) (див. додаток А). Подібним за детальністю є опис традиційного турецького морозива, в якому теж вказується місце виробництва (*Kahramanmaraş*), інгредієнти (*goat's milk, a chewy, edible resin called mastic and natural flavourings like blackberries, raspberries, almonds and honey*) та консистенція (*stretchy*) (див. додаток А).

Звернемо увагу на епітети, які застосовуються для характеристики турецьких страв. У двох прикладах зустрічаємо прикметник *divine: slightly stretchy but divine* [401, с. 123] / *трохи тягучий, але божественний; the most divine almond flour pastries...* [401, с. 44] / *найбільш божественна випічка з мигдального борошна.*

Прикметник *divine* – *extremely good or pleasant* [394, с. 430] має позитивну конотацію, що свідчить про схвальну оцінку турецької кухні. Підтвердженням цього є також використання епітета *mouth watering* – 1) *mouth-watering food smells or looks very good*; 2) *very attractive or exciting* [394, с. 977].

*Kim and I would drool over the glass display cases filled with a mouth watering selection of pistachio filled **baklava**, individual pieces of chocolate whipped torte and tray of sweet biscuits* [401, с. 44] / *Кім та я будемо пускати слину над скляними вітринами, які наповнені апетитними підбірками з фісташкової **баклави**, шматочків торта, вкритих шоколадом та таці солодкого печива.*

Наголошуючи на особливості смакових якостей консервованих корнішонів, Л. Морроу використовує епіфору, повторюючи прикметник *hot* (гострий): *They're pickles, they're called turşu. Take one. Oh, they're usually hot, spicy hot...* [401, с. 243] / *Це мариновані огірки, їх називають **turşu**. Візьми один. О, вони зазвичай гострі, дуже гострі...*

Для того щоб познайомити англомовних читачів з турецькими напоями, в якості аналогії наводяться добре знайомі їм приклади. Так, розповідаючи про традиційний турецький *ayran*, Л. Морроу пояснює, що для його виготовлення використовують йогурт (*yoghurt*) (див. додаток А). Окрім цього, в прикладі дізнаємось про довгу історію даного напою, який характеризується за допомогою епітету *traditional*, а також про смакові властивості (*sour*).

В наступному прикладі з контексту розуміємо, що йдеться про алкогольний напій, оскільки *raki* перелічується в одному ряді з пивом та вином. В тексті також описані смакові якості напою (*aniseed – the seed of a plant called anise, used for adding flavor to food and drink* [394, с. 51]), а також наводиться та мотивується його назва-еквівалент (*'lion's milk'*): *There is no official list, but there will be beer, wine and of course raki, the national aniseed drink of Turkey known colloquially as "lion's milk" due to its colour and potency* [401, с. 308] / *Офіційного списку немає, але обов'язковими напоями є пиво, вино та raki, національний анісовий напій Туреччини, відомий як "лев'яче молоко" відповідно до його кольору та міцності.*

Л. Морроу розповідає про інгредієнти (*fermented barley or wheat*), з яких виготовляється напій *boza*, та описує його вигляд, використовуючи порівняння з досить звичною стравою (*looks like a well-blended glass of porridge*) (див. додаток А).

В прикладі також описується спосіб його подачі (*It's served hot and usually sprinkled with roasted chickpeas*), розповідається про користь даного напою (*nutritious, filling and high in vitamin B*) та навіть здатність впливати на статевий потяг (*an aphrodisiac*).

Наступний приклад є менш інформативним, і висновок про те, що *açık çay* – це напій, робимо з контексту: *... she asks us in near perfect English what we would like to drink. She positively glows when we both ask for "Açık çay", and compliments us on our wonderful Turkish... [401, с. 108] / ... вона запитує нас на майже ідеальній англійській, чого ми бажаємо випити. Вона приємно сяє,*

коли ми обоє просимо “*Açık çay*”, та робить комплімент нашій чудовій турецькій.

З тур. *açık* – світлий та *çay* – чай. Незважаючи на наявність відповідника в англійській мові (*tea*), письменниця надає перевагу турецькій лексемі.

Мало відомостей Л. Морроу надає і про наступний напій: *Men with large, beaten, tin-lined copper vats strapped to their backs sold water and sherbet to passerby, providing a welcome respite from the heat and the dust* [401, с. 18] / Чоловіки з величезними битими мідними ємкостями, що прив’язані до їхніх спин, продають перехожим воду та шербет, які надають бажане полегшення після спеки та пилу.

Таким чином, *vat* – *a large container for holding or storing liquids* [394, с. 1655] свідчить про те, що *sherbet* – це рідина, яка, подібно до води, рятує перехожих від спраги в спеку.

В метафоричній конструкції *чутства из насыщено-желтого шербета* [400, с. 65] виділяємо назву ще одного східного десерту, яку, до речі, Е. Сафарлі не супроводжує авторськими коментарями. Варто відзначити, що на Сході шербет сприймається виключно як напій, про це свідчать ідентичні статті у словниках С.І. Ожегова та С.О. Кузнецова “*Восточный фруктовый прохладительный напиток*”. У нашій культурі шербет – це десерт, що має дещо іншу консистенцію. Так, у словнику С.О. Кузнецова: “*Молочная ароматная помадка разных цветов с дроблёными орехами*” [380, с. 1495], а словнику С.І. Ожегова: “*Сладкое кушанье - густая масса из фруктов или из кофе, шоколада и сахара, обычно с орехами*” [383, с. 776]. Таким чином, дане слово розширило своє семантичне значення.

Серед напоїв, згаданих Е. Сафарлі, також *айран* (тюрк. *airan*) [400, с. 32], *йогурт* (англ. *yoghurt* < тур. *yogurt*), *каймак* (тюрк. *kaimak*) [400, с. 127]. Дані слова повністю засвоїлись російською мовою, пройшовши граматичне освоєння, про це свідчить наявність відмінкових форм даних слів, вжитих автором у тексті роману. Графічно виділені назви передаються

за допомогою кирилиці. Проте, незважаючи на своє повне фонетичне та граматичне освоєння мовою-реципієнтом, дані слова залишаються специфічними за своєю тематикою та використанням і здатні виконувати функцію передачі національно-культурного колориту.

Тематична група безеквівалентної лексики, об'єднаної семантикою **Їжа**, кількісно є найбільшою. Зважаючи на високий ступінь екзотичності, Л. Морроу для семантизації лексем з даної групи широко використовує дескриптивні перифрази, що є найбільш інформативним способом введення іншомовних слів у текст художнього твору. В складі дескриптивних перифраз використовуються оказіональні відповідники, що є широковідомими англомовному читачеві та допомагають розкрити значення безеквівалентних одиниць. Дана група турецької лексики сприяє інкультурації читача, його наближенню до чужої культури, інформуванню про її основні риси та особливості.

Л. Морроу надає оцінку стравам та напоям, залучаючи епітети (*favourite, traditional, divine, mouth-watering, sour, tasty, fruit flavoured*) або ім'я-еквівалент (*Turkish Delight*). Таким чином, виражаючи власні враження від їжі чи ставлення, яке побутує у суспільстві, автор викликає в читача відповідні емоції, що сприяють побудові вражень про описувані продукти.

4.1.4 Безеквівалентна лексика з семантикою “суспільні відносини”. Авторами застосовуються турецькі лексеми для позначення родинних зв'язків між персонажами, а також шанобливі та ласкаві звертання. У романі Е. Сафарлі більшість іншомовних слів, що належать до даної групи, представлені за допомогою російської транскрипції: *ханым, оглум, нене, балам, джаным, эфенди (эфендим), аби, петекабла, дедє, ходжам*; хоча зустрічаються і такі, що зберегли графічний образ мови-джерела (*sevgilim, kizim, canim*). Основним методом семантизації у межах даної групи є використання двох типів зносок до тексту. До першого виду відносимо зноски, у яких Е. Сафарлі надає коротке пояснення слова:

Ханым – уважительное обращение к женщине на Востоке; *Нене* – почтительное обращение к бабушкам в Азербайджане; *петекабла* – уважительное обращение к женщине; *деде* – турецкое обращение к дедушкам.

У зносках другого типу автор надає переклад слова, вказуючи на мову-джерело: *Оглум* – сынок (турец.); *Балам* – малыш (азерб.); *Джаным* – душа моя (турец.); *Аби* – брат (турец.); *sevgilim* – любимая (турец.); *kizim* – доченька (турец.); *sanim* – родная (турец.).

Варто звернути увагу на семантизацію слова *эфенди*, яке вживається у двох різних формах: як самостійне слово: *Эфендим, у вас очень красивая супруга. Берегите ее, как Аллах бережет своих ангелов* [400, с. 78]; як слово-прикладка: *Раджаб-эфенди, 72 года. Седые усы, на щеках паутина морщин* [400, с. 88].

У першому випадку автор надає переклад слова *эфендим* – *господин* (проте недослівний, адже афікс *-им* вказує на його приналежність та вимагає вживання поряд з іменником присвійного займенника *мій*, отже переклад має бути *мой господин*), а в другому – коротке пояснення: *эфенди* – *уважительное обращение в Турции*.

Таким чином, переклад слів *оглум*, *sevgilim*, *kizim*, *sanim* також є неповним, оскільки поряд з ними мають вживатись присвійні займенники, що вказують на їх приналежність.

Також виділимо слово *ходжам*, яке автор виділяє графічно: *Хранители уважительно называют меня “ходжам”, хотя я младше по возрасту на целые века* [400, с. 29].

З контексту дізнаємось, що це вид шанобливого звертання (*уважительно называют меня*), проте його значення автор не розкриває. З тур. *hoca* – учитель, наставник, а афікс *-м*, вказує на приналежність слова, що в даному випадку виражається без залучення присвійного займенника (*hocam* – мій учитель).

Л. Морроу традиційно виділяє турецьку лексику графічно та розкриває її значення за допомогою описових перифраз: ... *a very old man wearing the crocheted prayer cap and a beard of a **haci**, a person who has made the pilgrimage to Месса...* [401, с. 89] / ... *дуже старий чоловік у вишитої шапочці для молитов та з бородою як у **haci**, людини, котра здійснила паломництво до Мекки.*

Семантизація наступного тюркізму є досить детальною, оскільки включає вказівку на стилістичну маркованість лексеми (*old style Turkish*), її переклад (*literally means big brother*) та роз'яснення ситуацій, у яких вона вживається (*to address men who are either older, or in a higher social position*) (див. додаток А).

Для роз'яснення значення лексеми *teyze* (тітонька) використовується переклад на англійську мову та вказується її стилістична маркованість (*out of respect*): *Quite often, an older lady who will be called **teyze** or **auntie** out of respect, gets on the bus with her weekly shopping* [401, с. 276] / *Досить часто старша жінка, яку називають **teyze** чи **тітонька**, що виражає повагу, сідає в автобус з покупками на цілий тиждень.*

Л. Морроу використовує турецьку лексему після її англомовного еквіваленту, що сприяє створенню національного колориту в тексті: *The girl was a recent bride, known as a **gelin** in Turkish...* [401, с. 240] / *Дівчина нещодавно була нареченою, турецькою **gelin**...*

В обох текстах поряд з чоловічим іменем зустрічаємо прикладку *бай*, *bay*: *Отец не вмешивается в домашние дела. Эмрах-бай – добытчик. Обеспечивает семье достойную жизнь* [400, с. 123]; *His name is Hakan Bay* [401, с. 215] / *Його ім'я Хакан Бай.*

Раніше дана лексема позначала турецький титул вищих військових та цивільних чинів, середній між ефенді та пашею. Проте на даний час лексема є лише шанобливим звертанням до чоловіка та перекладається як *пан*. Автор не надає пояснень щодо значення даної лексеми чи перекладу, також не виділяє її графічно.

В межах даної групи згадаємо використані автором турецькі назви найвищих титулів: *хан* [400, с. 6], *султан* [400, с. 60], *sultan*, *grand vizier* [с. 31], *pasha* [401, с. 258]. Подані лексеми увійшли до словникового складу російської та англійської мов, оскільки відображають ключові реалії історичного минулого та державного устрою Туреччини, як результат, автор не виділяє їх у тексті та не розкриває їх значення.

Слова, наведені в даній групі, є важливими для ознайомлення адресата з турецькою культурою, оскільки відображають суспільний устрій та відносини. Вказівка на стилістичну маркованість деяких лексем дозволяє робити висновки про образи персонажів, для позначення та звернення до яких вони застосовуються.

Проаналізована група лексики відображає відносини між персонажами та частково передає особливості суспільного та державного устрою Туреччини в її історичному розвитку. Транскрибування турецької лексики засобами російської мови сприяє створенню органічності тексту та надає читачам можливість “почути” іншомовні лексеми. Приклади вживання слів мовою оригіналу відображають етнічну приналежність персонажів роману та передають емоційність їх мовлення.

Сфери використання турецької лексики в романі “Waiting for the Tulips to Bloom” є досить чисельними. На особливу увагу застосовує сфера міжособистісних відносин, оскільки турецькі слова, які Л. Морроу використовує для їх позначення, є носіями національно-культурної інформації, відповідно, розкриття їх значення у тексті є важливим завданням і потребує від автора максимальної інформативності.

Автор широко використовує іншомовну лексику для позначення суспільних відносин між людьми, коментування певних норм поведінки тощо.

Неприпустимість зневажливого ставлення до гостей підкреслюється турецьким прикметником *ayıp* (осоружний, неприпустимий), значення якого розкривається в описовій перифразі: *In Turkey it is ayıp, shameful to neglect*

*your guests... [401, с. і] / В Туреччині **ayıp**, неприпустимо, нехтувати гостями....*

У наступному прикладі автор ілюструє ставлення турків до іноземців, яких турецькою називають *yabancı* (див. додаток А).

Л. Морроу розкриває глибокий зміст даного слова, пояснюючи, що воно може означати не лише людину з іншої країни, представника іншої культури чи національності, а й жителя з іншого турецького села, тобто лексема *yabancı* можна перекласти і як “іноземець”, і як “чужинець”. Дана лексема має негативну конотацію, адже, як видно з прикладу, людина, яку нею характеризують, розцінюється як відмінна від інших, несхожа. Негативна оцінка загострюється, коли в тексті розповідають про торговців на ринку, які навіть винайшли спеціальну цінову політику для покупців-іноземців та пропонують їм значно завищені ціни: *After a few weeks, rather than being annoyed by the special **yabancı** or foreigner prices, he would respond with a laugh and a joke before walking determinedly past their stalls [401, с. 66] / Після кількох тижнів, замість того, щоб бути роздратованим через спеціальні ціни **yabancı** чи ціни для іноземців, він відповідає їм з усмішкою та жартує, коли навмисно проходить повз їхні прилавки.*

Комічний ефект присутній при описі поведінки особливого типу турецьких чоловіків – *maganda* (*good looking, sweet; a person that you would look and go love crazy [399]*): *He is a **maganda**, a type of Turkish man who thinks he is Allah’s gift to woman and won’t take no for an answer [401, с. 312] / Він **maganda**, тип турецьких чоловіків, які думають, що вони є подарунком Аллаха жінкам, і в жодному разі не приймуть у відповідь відмову.*

Для опису поведінки таких чоловіків використовується перифраза – *he is Allah’s gift to woman*, що містить явне перебільшення. До того ж фраза *won’t take no for an answer* натякає на надмірну наполегливість та самовпевненість даного типу чоловіків.

Розглянуті вище турецькі слова виконують функцію етнічної стереотипізації, оскільки надають оцінку діям та поведінці турків як відносно один одного, так і відносно іноземців.

В романі Л. Морроу знаходимо назву виду заняття *eskici*, цим словом в турецькій мові позначають людину, яка займається збором та продажем старих речей. Дослівний переклад цієї лексеми українською “лахмітник” (той, хто скуповує і продає старі зношені речі). Серед інших назв занять та професій в тексті знаходимо *usta* (майстер), *kapici* (досл. воротар, швейцар, у тексті – доглядач будинку), *simitçi* (людина яка продає випічку, що має назву *simit*).

Залучена Л. Морроу безеквівалентна лексика характеризує найрізноманітніші сфери життя турків від релігії та побуту до міжособистісних відносин. Ключовою та беззаперечною функцією даного шару лексики є інформаційна, адже вона експліцитно інформує адресата художнього тексту про ключові особливості описуваної в ньому турецької культури. Дескриптивні перифрази, що є ключовим прийомом семантизації безеквівалентних одиниць, відзначаються інформативністю та змушують реципієнта проводити аналогії зі знайомою йому культурою завдяки залученню оказіональних відповідників. Наповнення роману екзотичною лексикою сприяє зануренню читача в турецьку культуру, в чому реалізується колоритотвірна функція цього виду лексики.

Залучення авторських оцінок турецьких реалій у вигляді епітетів та імен-еквівалентів реалізує емоційно-експресивну функцію безеквівалентної лексики, оскільки завдяки “настановам” автора в уяві реципієнта формуються і образи реалій чужої культури, а отже і ставлення до неї.

Приклади вживання турецької лексики зі сфери Відносини є прикладом виконання функції етнічної стереотипізації, яка полягає у створенні стереотипних уявлень про описувану культуру.

Усі вище згадані функції у своїй взаємодії сприяють інкультурації адресата та збагачують його особистісний досвід знаннями про турецький народ та його культуру.

4.2 Порівняння особливостей використання та функцій безеквівалентної лексики

У ході створення полікультурних текстів автори неодмінно залучають іншомовну лексику – потужне джерело етнокультурної інформації про народ та культуру, які є незнайомими для пересічного читача. З-поміж різних видів іншомовних запозичень провідна ролі у створенні культурного колориту у тексті художнього твору відводиться саме безеквівалентній лексиці, оскільки дані слова завжди містять сему “національне”, сприяють створенню етнічної картини світу, наштовхують читача на розуміння етнокультурної приналежності художнього твору та здатні впливати на його смисл.

Поряд з важливістю введення безеквівалентної лексики у полікультурний художній текст виникають і труднощі, пов’язані з її передачею. Відсутність реалій, які позначаються іншомовними словами, у культурі мови-сприймача та необхідність збереження не лише їх основного змісту, а й конотативної та національно-культурної інформації обумовлює використання авторами різних прийомів введення даної лексики у художній текст.

В ході аналізу фактичного матеріалу нами були виділені такі способи передачі безеквівалентної лексики як описова (дескриптивна) перифраза, словниковий переклад, залучення okazіональних відповідників та гіперонімічне перейменування. Стосовно словникового перекладу відзначимо, що для Е. Сафарлі притаманне його використання поза основним текстом роману, тобто у зносках. Дані прийоми є спільними і для Е. Сафарлі, і для Л. Морроу, хоча й мають різну частотність застосування, яку ми відобразили в наступних діаграмах (див. додаток В).

Використовуючи турецьку лексику, автори в деяких випадках намагаються дотримуватись граматичних норм турецької мови, про що свідчать способи утворення відмінкових форм іменників у романі Л. Морроу та спосіб вираження приналежності іменника, який використовує Е. Сафарлі (без присвійного займенника, а лише за допомогою закінчення). Проте поряд з цими прикладами спостерігаємо спроби авторів підпорядкувати турецькі слова нормам російської (відмінювання турецьких іменників, утворення форм множини) та англійської (утворення форми множини) мов, що є ознаками граматичного освоєння іншомовних слів.

У текстах романів функціонує безеквівалентна лексика, яка є запозиченою мовами обох творів (екзотизми). У романі “Waiting for the Tulips to Bloom” виділені екзотизми належать до тематичних груп Релігія, Громадські місця, Їжа та напої, Побут, Звертання, Одяг. Е. Сафарлі використовує екзотизми в межах тих самих тематичних груп. Наявність більшої кількості екзотизмів у російській мові (31,8 % у порівнянні з 19,8%) обумовлена географічною близькістю країн та більш тісними контактами між ними. Збіг між тематичними групами виділеної лексики обох романів пояснюється тим, що першочергово контакти між країнами будувалися на підставі дипломатичних відносин (Англо-марокканський альянс 1600 р., Лозаннський мирний договір 1923 р. та ін.) та військових конфліктів (Російсько-турецькі війни в XVI-XX ст., Кіпрський конфлікт 1914 р., Мосульська криза 1918-1926 рр. та ін.), тому в “поле зору” одразу потрапляли реалії, що відображали державний устрій, релігію, зовнішній вигляд представників “чужої” країни та її гастрономічну культуру, таким чином створювався образ, який фіксувався в мові та, власне, і є предметом сучасних досліджень в руслі лінгвоімагології.

В таблиці (див. додаток В) ми навели усі безеквівалентні одиниці, які були виділені нами в ході аналізу романів “Сладкая соль Босфора” та “Waiting for the Tulips to Bloom”. Як і в процесі аналізу, вони віднесені до певних тематичних груп, також в таблиці дана лексика зберігає графічний

образ, який автори надають їй у своїх романах (виділення за допомогою лапок чи курсиву).

Як своєрідний спосіб відокремлення безеквівалентної лексики від екзотизмів Л. Морроу використовує графічне виділення (курсив), хоча в деяких прикладах можемо спостерігати певні винятки (ітам). Е. Сафарлі виділяє іншомовну лексику графічно (за допомогою лапок) лише у кількох випадках (“*кремалы кузу*”, “*узярлик*”, “*ходжам*”), що не носить системного характеру.

До складу безеквівалентної лексики в романі “Сладкая соль Босфора”, окрім турецьких слів, входять також азербайджанські лексеми, які позначають родинні зв’язки (*балам, нене*) та поняття з семантикою “кулінарія” (*абгора, альбухара, ахта зогало, наршараб, польаб*). Дана особливість обумовлена етнічною приналежністю автора.

Серед функцій, які іншомовна лексика виконує у текстах досліджуваних творів, виділяємо текстові та соціальні. До текстових функцій, обумовлених його жанровими особливостями, належать: інформаційна, яка полягає в інтродукції нових понять чужої культури, колоритотвірна сприяє створенню ефекту достовірності розповіді, емоційно-експресивна функція безеквівалентної лексики реалізується у вираженні ставлення адресанта до описуваних ним подій, що мимоволі нашоухує адресата на подібні емоції. У досліджуваних романах іншомовні лексичні одиниці у контексті глобалізаційних процесів та міжкультурної комунікації виконують й соціальні функції, до яких належать функції інкультурації та етнічної стереотипізації. Всі функції взаємопов’язані, вони перетинаються і взаємодіють під впливом низки чинників – від комунікативно-текстових до соціокультурних і суспільних.

4.3 Аналіз прецедентних феноменів та їх ролі в досліджуваних текстах

4.3.1 Прецедентні артефакти. Відзначимо, що ставлення до знань, які певна культура вкладає у зміст того чи іншого артефакту, здатне з часом змінюватись. Зміни може зазнавати і розуміння його змісту, особливо коли мова йде про розуміння з боку представників іншої культури. В текстах романів Е. Сафарлі та Л. Морроу зустрічаємо звернення до артефактів мусульманської культури, що в переважній більшості випадків не обмежуються їх простою згадкою чи описом, а супроводжуються розкриттям їх ролі у сучасній культурі Туреччини, оцінок та уявлень, викликаних ними у європейців.

Прецедентними артефактами турецької культури, які найчастіше зустрічаються в тексті, є елементи традиційного одягу жінок. Найбільш яскраво у свідомості людини з європейським світоглядом постають образи мусульманок в одязі, який повністю покриває їх тіла та обличчя. Подібною думки дотримується і Ліза Морроу: *Of all the styles possible, the most recognized symbol of religious conviction and the one that is always associated with women's oppression in Western analysis is the full body **chador*** [401, с. 261] / *З усіх можливих, найбільш упізнаваним символом релігійних переконань та таким, що на заході неодмінно асоціюється з утиском жінок, є **чадра**, яка повністю приховує тіло.*

При введенні даного прецедентного артефакту в текст письменниця одразу вказує на традиційні негативні асоціації, які він викликає у європейців (*women's oppression/утиск жінок*), проте у наступному ж уривку Л. Морроу намагається повідомити читачам, що даний артефакт та його символіка не мають жодного відношення саме до турецької культури (див. додаток А).

Автор не заперечує того, що деякі турецькі жінки все ж носять традиційний мусульманський одяг – чаршаб. Проте, використовуючи даний артефакт, Ліза Морроу шляхом його порівняння з чадрою намагається

попередити виникнення негативного ставлення з боку читача та характеризує його як такий, що “не має такого ж негативного підтексту, як чадра” / “doesn’t have the same negative connotations” [401, с. 261]. Письменниця знову вказує на матеріальний стан жінок, котрі носять чаршаб, а також на їх походження (див. додаток А).

Ельчін Сафарлі також згадує цей артефакт, коли розповідає про стереотипні судження стосовно способу життя жінок у Туреччині: *Существует стереотип, что турчанки до сих пор облачаются в чаршабы, не притрагиваются к бровям до замужества, молятся с утра до вечера, не признавая цивилизацию* [400, с. 32].

У романі “Солодка сіль Босфору” даний елемент гардеробу розглядається як свідчення надмірної релігійності та ізольованості. Проте, коли мова йде про Туреччину, автор переконує читачів у тому, що це лише стереотип та наводить поряд інші хибні уявлення європейців.

Л. Морроу також згадує найпоширеніші елементи традиційного одягу – хустка та пардесю (тур. плащ). Як і попередні розглянуті нами артефакти, вони пов’язуються з утиском жінок. Автор настановлює читача на думку, що носіння хустки не є даниною релігії – її популярність має зовсім інші причини. Одна з них – політичні погляди, яких дотримуються жінки (див. додаток А). Інша причина носіння хустки – слідування моді. Ліза Морроу досить детально описує образи дівчат, для яких носіння хустки – це спосіб підкреслити та продемонструвати свою привабливість та любов до популярного модного бренду. Проте, даний артефакт не втратив свого початкового значення, автор розповідає, що на вулицях Стамбулу досить легко виокремити дівчат, для яких релігія є поштовхом навіть до маскуванню ознак своєї жіночності (див. додаток А). Поряд з релігійними та політичними переконаннями Ліза Морроу виокремлює такі банальні причини носіння хустки як бідність та провінційне походження жінки. Більшість жінок, приїхавши до Стамбулу з невеличких сіл, мешкають у будинках, де немає гарячої води, а тому, щоб волосся довше залишалось чистим, вони

покривають голову хусткою. Проте, туристи, необізнані з реаліями життя в турецькому місті, традиційно вбачають у цьому артефакті негативний підтекст. Насправді ж, як зазначає сам автор, для таких жінок носіння хустки є просто звичкою або своєрідним нагадуванням про рідні краї: ... *in the city she often continues to wear a headscarf because it is familiar and comforting in unfamiliar and sometimes threatening environment* [401, с. 257] / У великому місті вона часто продовжує носити хустку, тому що це є звичним та втішає її у незвичному та часом небезпечному середовищі.

Даний артефакт може бути також ознакою “професії”: *Other women living in towns and cities work as house cleaners and adopt the same headscarf styles as those worn by women who have recently moved to Istanbul from a small village* [401, с. 258] / Інші жінки, які живуть у містечках та великих містах, працюють прибиральницями та носять хустки так само як ті, котрі переїхали до Стамбулу нещодавно з маленького села. Можемо припустити, що у зв’язку зі специфікою роботи прибиральниці, хустка використовується для захисту волосся від бруду, а також, як зазначає Л. Морроу, для того, щоб приховати мокре волосся після душу в кінці важкого робочого дня. Автор пояснює, що виходити на вулицю з мокрим волоссям є неприпустимим, оскільки це може бути свідченням статевого контакту, після якого, згідно з приписами ісламу, люди мають омивати своє тіло та волосся.

Таким чином, в романі “Waiting for the Tulips to Bloom” досить детально описуються елементи одягу мусульманок. Автор розповідає про стереотипи, що з ними пов’язані та побутують серед людей із західним світоглядом, та в більшості випадків спростовує їх. Натомість в тексті розкриваються глибинні смисли, які лежать в основі прихильного ставлення жінок до традиційних елементів одягу. Л. Морроу вдається в подробиці, коли мова йде про носіння хустки в Туреччині та наводить цілий ряд причин від суто побутових до політичних.

Як було вже згадано, у свідомості європейців однією з ознак, якою наділені предмети жіночого одягу, є релігійність, для чоловіків таким

атрибутом є чотки (в обіході деяких релігій: шнурок з нанизаними на нього кульками або вузликами для відліку прочитаних молитов чи відданих поклонів тими, хто молиться [380, с. 1478]. Ліза Морроу використовує даний артефакт при описі одного з персонажів роману: *A Rolex watch dangles heavily from one wrist, while he unworriedly flicks the beads of **tespi** with the other* [401, с. 134] / *Годинник Ролекс важко звисає з одного зап'ястя, поки він безтурботно розмахує бісером чоток на іншому.*

До даної лексеми автор не надає жодних пояснень, лише з контексту можемо здогадатись, що *tespi* – це об'єкт, що складається з намистин (англ. *beads*). Також Ліза Морроу не ілюструє сакрального змісту, що стоїть за цим артефактом, прирівнюючи його до суто матеріальної речі – годинника, шляхом опису їх паралельного розташування та того, як з ними поводитьься персонаж.

Розповідаючи про віру в забобони та амулети, Е. Сафарлі описує один з обрядових артефактів (див. додаток А). Переклавши назву цього амулету з турецької мови, дізнаємось про його призначення, таким чином, тур. *nazar* – погляд, “дурне око”, а тур. *boncuk* – буси. Незважаючи на те, що головний герой називає себе “жертвою забобонів”, він все ж вірить у силу амулету (*Мой назар-бонджук, к счастью, цел*) та планує продовжити цю традицію та передати його власним дітям.

Отже, можемо зробити висновок, що елементи одягу, за допомогою яких турецькі жінки покривають своє тіло та голову, є універсально-прецедентними артефактами, оскільки їх значення відоме і поза мусульманською культурою. Проте, і Ельчін Сафарлі, і Ліза Морроу наполягають на їх національно-прецедентному трактуванні, за яким стоять різні уявлення. Ельчін Сафарлі судження про роль традиційного жіночого одягу (чаршаб) називає стереотипом. Ліза Морроу намагається надати читачам детальну інформацію про різні види одягу та, зупиняючись саме на тих, які поширенні в Туреччині (чаршаб, хустка, пардесю), описує види тканин, з яких вони виготовляються, їх колір, оздоблення та фасон, що в

свою чергу є свідченням матеріального статусу жінки, її походження та мети, з якою вона носить подібний одяг (як відданість релігії, вияв політичних поглядів, данина моді чи у побутових цілях).

Введення такого артефакту, як чотки, не супроводжується в тексті жодними коментарями та фактично прирівнюється до звичайного аксесуару (годинник). Цілком ймовірно, що автор прагнув вказати, що персонаж не є релігійною особою, підтвердження цього неодноразово зустрічаємо в тексті (чоловік займався шахрайством, продаючи об'єкт нерухомості головним героєм). Натомість амулет від зурочення та віра головного героя в його силу є ознакою його етнічної приналежності та шанування східних традицій.

4.3.2 Прецедентні символи. Символ та значення, які за ним стоять, входять до свідомості людини, за допомогою пережитих раніше фізичних відчуттів. Символ здатен надати вказівку на етнокультурну приналежність людини, а тому має вагому роль саме в полікультурних текстах. “Символ – в мові та мовленнєвих творах: притча, знак (слово, художній образ), який втілює в собі ідею певного явища і в той же час (на відміну від алегорії) зберігає своє пряме значення” [191, с. 409–410].

В романі Л. Морроу у якості символу виступає фітонім – *lale* – тюльпан [401, с. 458]. Згадуючи даний фітонім у тексті, автор вказує, що ці квіти походять саме з Туреччини: *Lale, or tulips as they are known in English, originated in Turkey...*[400, с. 317] / *Лале, чи тюльпани нашою мовою, походять з Туреччини...*

Символізм цієї квітки полягає у тому, що у свій час вона репрезентувала епоху правління одного з султанів (*the Tulip Era*) (див. додаток А).

Окрім цього, тюльпан був символом правлячої династії Османів. Зважаючи на час їх цвітіння, тюльпани можуть символізувати прихід весни. Ліза Морроу розповідає про масштабні фестивалі, присвячені цим квітам, описуючи різноманіття їх кольорів (*white/білий, yellow/жовтий, salmon*

pink/рожевий) та символічне значення, яке вони мають (*the festival marks the official start to spring/фестиваль знаменує початок весни*). Зауважимо, що даний символ фігурує в назві самого роману “Waiting for the Tulips to Bloom. Adrift in Istanbul” та однієї з його глав “When the Tulips Start to Bloom”. В згаданій главі відбувається розв’язка усієї сюжетної лінії роману, оскільки головні герої нарешті знаходять вирішення усіх проблем – побутових, бюрократичних та проблем зі здоров’ям, з якими їм довелося зіткнутись у Стамбулі. Таким чином, очікування цвітіння тюльпанів, про яке йдеться у назві, є надзвичайно стислим переказом сюжету цілого роману, адже це очікування символізує усю боротьбу, старання та сподівання головних героїв, з якими вони йшли до заповітної мети – комфортного та спокійного життя в обраному ними місті – Стамбулі.

Е. Сафарлі також використовує в романі даний символ. Етапи вирощування тюльпанів символізують зміну пір року та душевних станів героя: *В Стамбуле тюльпаны сажают ближе к концу осени. Пока почва не промерзла. Когда я покидал Стамбул, сажать тюльпаны только начинали. (...) В последний раз в Стамбуле сажали тюльпаны, когда я прощался с плачущей тетушкой Нилюфер... [400, с. 43].* Багаторазове повторення словосполучення “сажать тюльпаны” в даному уривку створює відчуття напруги та наділяє відповідною атмосферою події (розлука зі Стамбулом, прощання з дорогою людиною) та явищам (прихід осені), для яких дане словосполучення слугує темпоральним показником.

Натомість цвітіння тюльпанів для автора стало символом повернення до дорогого йому міста, символом душевної рівноваги: *Я уезжал, не веря в возможность скорейшего возвращения. Не верил, что вернусь к приходу теплой поры. Весенней поры, когда расцветают тюльпаны, с ними вместе и мое сердце... [400, с. 44].*

В якості символу весни Ельчін Сафарлі залучає і запах цих квітів: *Весь долгий путь из Африки они [журавли] мечтали добраться до Стамбула, чтобы принести в его волшебное пространство первый весенний ветерок.*

Нежно-голубой ветерок, наполненный ароматом расцветающих тюльпанов...
[400, с. 46].

У романі “Солодка сінь Босфору” тюльпан також символізує конкретну людину в житті головного героя, оскільки назва квітки є ім’ям його бабусі Лале (тур. тюльпан): *...Ее звали Лале. В переводе с турецкого «тюльпан». Моя бабушка, мамина мама* [400, с. 45], для якої ці квіти мають сакральне значення: *К примеру, цветы обожала больше всего на свете. Особенно тюльпаны. Больно получают столь прекрасные создания мертвыми. Когда дарят сорванные тюльпаны, будто удар в спину наносят. Значит, ради моего дня рождения их лишили жизни?..* [400, с. 45].

Роблячи висновки, зазначимо, що Ліза Морроу посилається на прецедентну ситуацію з історії Туреччини (правління Мурада III) та відзначає, що дана квітка була символом процвітання країни. Закономірним є те, що головні герої її роману також асоціюють цвітіння тюльпанів з власним благополуччям в Туреччині. Ідентичною символікою цвітіння тюльпанів наділяє і Ельчін Сафарлі, пов’язуючи даний процес з поверненням до Стамбулу та досягненням внутрішнього спокою. Будучи універсально-прецедентним феноменом, який асоціюється з Туреччиною, тюльпан в обох текстах стає автопрецедентом та символізує стамбульський етап життя їх персонажів.

4.3.3 Прецедентні імена та назви. Серед прецедентних імен, які асоціюються з Туреччиною, – назва могутньої династії Османів (the Ottomans). Антропонім *Ottoman* використовується в цілому ряді словосполучень для позначення історичної доби (*Ottoman era/Османська ера*, *Ottoman past/Османське минуле*), держави (*Ottoman Empire/Османська імперія*, *Ottoman pashas/Османські паши*), стилів мистецтва (*Ottoman architecture/architectural style/Османська архітектура/архітектурний стиль*, *Ottoman poetry/Османська поезія*) та приналежності до династії (*Ottoman families/Османські сім’ї*).

Залучаючи імена правителів, що належали до цієї династії, автори окреслюють темпоральні рамки та вказують на події, що пов'язані з їх правлінням (див. додаток А).

У романі Ельчіна Сафарлі султан Баязид I та його перемоги згадуються в оповіді про властивості чудодійного еліксиру: *Кстати, им ежедневно омывал лицо османский султан Баязид I. Благодаря эликсиру Баязиду с войском удалось захватить Сербию, Болгарию, Македонию, Фессалию. Лишь однажды, перед сражением с Тимуром при Анкаре, он забыл умыться, за что дорого заплатился...* [400, с. 66].

Автори використовують в тексті імена багатьох відомих турецьких політиків ХХ століття. Ім'я першого президента Туреччини пов'язується з позитивними змінами, які відбулись у житті турецьких жінок завдяки його політиці. Провівши в країні цілий ряд проєвропейських змін, цей державний діяч по праву отримав прізвище Ататюрк, тобто “батько турків”. Один з пресонажів роману називає його також “батьком імперії”. З образом Ататюрка ототожнюється і ще один політик більш сучасної доби – Сулейман Демірель: *Восхищался Демирелем. Уважал политические принципы. “Один из лучших президентов. Больше думал о народе, чем о себе. Вижу в нем силу великого Ататюрка”* [400, с. 117].

Інші державні діячі сучасності згадуються у романі Лізи Морроу – *Bülent Ecevit, Turgut Özal, Abdullah Öcalan, Tayyip Erdoğan*. Автор вказує на посади, займані цими людьми, та політичні сили, представниками яких вони були (див. додаток А). Окрім турецьких політиків, в тексті згадується і ім'я колишнього президента Іраку – Саддама Хусейна у зв'язку з подією, яка сколихнула життя курдів: *With the start of the Gulf War the next decade saw not only Turkish Kurds fleeing their villages in the east of Turkey, but also Iraqi Kurds trying to escape Saddam Hussein's chemical bombs* [401, с. 6] / *З початком Війни у затоці та протягом наступного десятиліття не лише турецькі курди масово покидали свої села на сході Туреччини, а й курди Іраку намагалися втекти від хімічних бомб Саддама Хусейна.*

Завдяки використанню імен державних діячів автору вдається створити відповідну культурно-історичну атмосферу. Використання антропонімів відносить адресата до певного періоду турецької історії, що зумовлено здатністю даного лексичного прошарку акумулювати значний смисловий потенціал.

Е. Сафарлі залучає імена та образи відомих актрис для того, аби наочно зобразити зовнішність жіночих персонажів твору. Для досягнення даної мети автор використовує прийом порівняння (див. додаток А).

Автор характеризує персонажів і за допомогою їх протиставлення відомим актрисам: *У нее не было внешности Белуччи, Джоли, Андерсон. Совсем другая. Естественная, такая... своя. Никакой вычурности, помпезности, эгоизма. Нет, не простушка. Просто великолепный человек с силой в глазах, светлой душой, фиалковыми глазами* [400, с. 75].

Л. Морроу використовує подвійне порівняння з відомим актором Чарлі Чапліном та німецьким політиком Адольфом Гітлером для опису такого елемента чоловічої зовнішності як вуса: *The moustaches came in many and varied styles, far more than I had seen before. Some were pencil thin, a few were like the one worn by Charlie Chaplin playing Hitler...* [401, с. 2] / *Вуса були абсолютно різних форм, такого різноманіття я досі не бачила. Деякі були тоненькі, ніби намальовані олівцем, кілька були схожі на ті, які носив Чарлі Чаплін, коли грав Гітлера...* Порівняння персонажів з відомими актрисами та акторами дозволяє створювати яскраві образи в уяві адресата, концентруючи його увагу на особливостях їх міміки, окремих рисах зовнішності чи надаючи їх повні “портрети”.

Е. Сафарлі використовує з різними стилістичними цілями імена письменників та поетів як Сходу, так і Заходу, як сучасних, так і класиків світової літератури. На сторінках роману “Солодка сіль Босфору” зустрічаємо імена письменників та твори, що традиційно асоціюються зі Сходом та його традиціями: *Решат Нурі Гюнтекін, Нізамі Гянгеві, цикл казок “Тисячі та однієї ночі”*. У наступних рядках автор ілюструє, що дані

письменники та їх твори слугували джерелом знань та уявлень про Схід для персонажів-вихідців із слов'янського світу (див. додаток А). З-поміж сучасних авторів Сходу в романі згадується ім'я турецького письменника, лауреата Нобелівської премії Орхана Памука. Ельчін Сафарлі посилається на описи Стамбулу, які письменник надає в своєму творі: *Гуляю по древнім улицям. В руках томик Памука с автографом. Подкрепляю прочитанное увиденным* [400, с. 6].

Ліза Морроу, говорячи про особливе почуття (*melancholy mixed with longing/меланхолія змішана з пристрасним бажанням*), спонукає читача звернутись до його опису, здійсненого Орханом Памуком, також згадуючи при цьому ім'я турецького письменника: ... *the particular melancholy mixed with longing that the famous Turkish author Orhan Pamuk writes about* [401, с. 353] / *Особлива меланхолія змішана з пристрасним бажанням, про яку пише відомий турецький письменник Орхан Памук.*

Для Е. Сафарлі обізнаність в творчості певної групи авторів є також показником освіченості: *Джалал-деде не читал Достоевского, Бальзака, Твена. Не был интеллектуальным, начитанным. В нем бурлила житейская мудрость, которую не вычитаешь откуда-либо. Бесценные знания* [400, с. 117].

Автор наводить досить об'ємний список із сучасних культових письменників, зокрема він згадує бразильського письменника П. Коельо, аргентинця Х. Кортасара, французького романіста Т. Бенаквіста, чеського прозаїка М. Кундери, японського письменника Х. Муракамі та фінську письменницю Т. Янсон. На сторінках роману висловлюється ставлення до цих авторів, оцінюються їхні твори за допомогою думок та реплік персонажів. Так, твір Х. Муракамі “Кафка на пляжі” (тур. *Kafka Sahilde*) головний герой вважає “*книгою з грандіозною енергетикою при зовнішній простоті*” [400, с. 108]; Т. Янсон називає “*великою письменницею*”, в яку персонаж “*закохується після першої ж книги*” [400, с. 136]. Не сторониться автор і негативних коментарів, так, один з персонажів Е. Сафарлі називає

Пауло Коельо “*слюнявым врунишкой*” [400, с. 91] через недостовірність описаних ним переживань героїні роману “Одинадцять хвилин”. Коментує автор і творчість класиків: Гете у тексті один з персонажів називає “*своім гуру*” [400, с. 53], рядки Омара Хайяма здатні “*наповнити душу теплом*” [400, с. 13], роман В. Вулф “Між актами” – “*складний*” [400, с. 54], а Харукі Муракамі “*поистине колдун*” [400, с. 224].

Варто звернути увагу, що Е. Сафарлі традиційно використовує прийом метонімії, позначаючи літературний твір іменем автора: *прочесть Гюнтекина, томик Памука, читають Омара Хайяма, читають Достоевского, перечитывают Хемингуэя та ін.*

Поряд з іменами відомих письменників та сценаристів автор використовує алюзії на відомі літературні твори та фільми для створення яскравих художніх образів при описі:

– місьць

Описуючи стамбульський базар, Е. Сафарлі згадує твір П. Зюскінда “Парфумер”, котрий, як відомо, розпочинається описом базару у Парижі, таким чином пробуджуючи в уяві читача яскраві образи: *Если верить слухам, здесь сам Зюскинд вдохновился на написание “Парфюмера”, когда нечаянно раздавил ногой завалившийся помидор. Кисловатый сок прогнившего овоща фонтаном брызнул на стекла очков знаменитого прозаика. Сюжет будущего бестселлера окончательно сформировался...* [400, с. 77].

Розповідаючи про інтер’єр, Л. Морроу характеризує його як “*Agatha Christie type décor*”, що означає схожість з інтер’єрами, описаними у творах письменниці. Традиційно інтер’єри А. Крісті виконані у вікторіанському стилі: *We check in to a slightly run-down establishment where we have stayed before, with its Agatha Christie type décor, modern bathrooms and views to die for* [401, с. 34] / *Ми поселяємось у закладі, де вже зупинялись раніше, децю вбогий, оформлений у стилі творів Агати Крісті, з сучасними ванними кімнатами та видами з вікна, які варті того, щоб за них померти.*

– життєвих ситуацій

Головний персонаж роману Е. Сафарлі порівнює свою історію кохання з сюжетом сценарію відомого фільму, вказуючи його назву та ім'я сценаристки. Зауважимо, що назва фільму в тексті подається турецькою мовою, що викликає у читачів труднощі у розумінні, проте у зносках до тексту надається переклад – “Трудности перевода”: *Госпожа Коппола будто чувствовала с нами в унисон. Создала сценарий фильма “Bir komlşabilse...”, произвольно списав его из пыльной книги нашей истории. [...] История любви, написанная Копполой в Манхэттене, повторилась в Стамбуле. Повторилась с незначительными изменениями...* [400, с. 75]. Використання варваризму для позначення назви фільму є свідченням того, що автор володіє турецькою мовою.

У романі “Waiting for the Tulips to Bloom. Adrift in Istanbul” для опису напруги у будівлі міграційної служби застосовується порівняння з атмосферою у творі Дж. Орвела: *The initial welcoming committee combined with the building exterior brings to mind George Orwell’s “big brother” but I take a deep breath and tell myself not to over-react* [401, с. 152] / *Люди, які вітають тебе на вході в будівлю, у поєднання з її екстер'єром одразу наштовхують на думку про “великого брата” Джорджа Орвела, проте я роблю глибокий вдих і кажу собі не приймати все надто близько до серця.*

Таким чином, імена відомих письменників з більшою частотністю використовуються у романі “Сладкая соль Босфора”, де ознайомленість персонажів з їх творчістю є свідченням їх літературних вподобань, рівня освіченості та віку. Творчість письменників Сходу є також джерелом знань та уявлень про східну культуру. Ельчін Сафарлі в репліках персонажів надає схвальні чи негативні відгуки різним письменникам та їх творчості. Згадка імен відомих авторів у романі Лізи Морроу супроводжується посиланнями на конкретні ситуації з їх творчості, що допомагає провести паралелі та яскравіше зобразити описувані події. Відзначимо, що обидва автори згадують ім'я сучасного турецького письменника Орхана Памука,

посилаючись на окремі епізоди його творчості, що є свідченням того, що даний письменник є знаковою фігурою для сучасної турецької літератури.

Ім'я відомого художника залучається при розповіді про талант персонажа на ім'я Гюльбен, коли, використовуючи прийом антономазії, автор називає дівчину “Гогеном в юбке” [400, с. 116].

Окрім антропонімів, які є іменами реальних людей, до прецедентних також відносимо ім'я Бога та його пророка в ісламі, а також імена літературних героїв.

Теоніми можна розглядати як культурно-мовні знаки, в яких закодована світоглядно та соціально значуща інформація, що відображає факти конкретної етнічної культури. Теоніми мають яскраво виражені асоціації в системі авторської картини світу та можуть виступати в якості одиниць оціночного поля.

Аллах для мусульман є винятковою фігурою, адже відповідно до канонів ісламу лише з його волі відбуваються усі зміни в житті людини. В романі Лізи Морроу яскравим свідченням цього є наступний приклад: *People put their faith in Allah so they hope for the best, act without thinking and know that when the next earthquake comes there won't be much they can do to ensure their survival* [401, с. iii] / *Люди надіються на Аллаха та сподіваються на краще, вчиняють не думаючи та знають, що коли станеться наступний землетрус, то вони не зможуть зробити майже нічого, що змогло б зберегти їм життя.* З прикладу слідує, що виключається будь-яка здатність людини керувати своїми вчинками.

В романі “Сладкая соль Босфора” вживання імені Аллаха в репліках персонажів ілюструє вплив, який релігія має на життя людей (див. додаток А). Люди вірять в його силу, остерігаються гніву та покладаються на милість.

Говорячи про іслам, не можна не згадати ім'я засновника однієї з найдавніших світових релігій – пророка Мухаммеда (Мохаммеда). Дане ім'я походить від араб. *mohammed* < *muhammad* та в буквальному перекладі означає “достойний похвали”. Мухаммед шанувався мусульманами як

посланець Аллаха, він був главою першої мусульманської теократичної держави в Медині, існує ще один варіант вимови даного імені “Магомет” [389, с. 576]. Е. Сафарлі використовує ім’я пророка, коли розповідає про священний колір в ісламі: *Сена одевается исключительно в зеленую одежду. Зеленая куртка с молочно-фиолетовой подкладкой, зеленые брюки с бархатистыми мокасинами. Тени глаз – темно-зеленые, «...цвет ислама. Пророк Мухаммед любил этот оттенок...* [400, с. 41].

Л. Морроу поряд з ім’ям пророка згадає ще й архангела Гавриїла, коли розповідає про історію одного релігійного свята: *...when the Prophet Mohammed is purported to have received the first revelation of the Koran from the Angel Gabriel...* [401, с. 338] / *... в час, коли пророк Мохаммед, ймовірно, отримав перше одкровення Корану від Ангела Гавриїла...*

До даної групи також відносимо найменування злого духа у мусульманській міфології – шайтан (від тюрк. *şaitan*, від ар. *şajtan*) [379, с. 805], котрий традиційно протиставляється Аллаху. У зносках до тексту автор Е. Сафарлі перекладає це слово як “сатана” та вказує на джерело його походження – арабську мову.

Теонімічна лексика є важливим компонентом художнього тексту, оскільки вона є сукупністю уявлень того чи іншого народу про Бога та релігію. Як результат, використання автором теонімів дозволяє відобразити основні ідеї релігійної свідомості персонажів, адже в них міститься інформація про роль Всевишнього у житті народу.

Як зазначалося раніше, до прецедентних відносимо і імена персонажів творів світової літератури. Л. Морроу використовує міфоантропоніми та міфотопонім з твору англійського письменника Льюїса Керола “Аліса в Країні див” для опису життєвих ситуацій та зовнішності персонажів свого роману. Крихітне приміщення, у якому розміщувався бар, та незвично малого розміру меблі, героїня порівнює з Країною див, а себе з Алісою: *I could only just stand upright in the small space, and it was like being Alice and we*

were now in Wonderland [401, с. 15] / *Повністю випростатись я могла лише в одному куточку, я відчула себе Алісою, а всі ми ніби були в Країні див.*

Самовдоволенна посмішка одного з персонажів Л. Морроу ототожнюється з усмішкою Чиширського кота з вже згаданого твору: *Ferhat, the developer, looks on with his Cheshire cat smile as Kim and I bicker back and forth with each other* [401, с. 140] / *Ферхат, забудовник, спостерігає з усмішкою Чиширського кота за тим, як ми з Кімом сперечаємось.*

Описуючи власну поведінку у меблевому магазині при виборі ліжка, головний персонаж порівнює себе з принцесою на горошині та використовує міфоантропонім із казки Г.К. Андерсена: *I have lain on bed after bed after bed, and now feel like the princess plagued by the pea* [401, с. 147] / *Я лягала на одне ліжко за іншим і тепер почувуюсь ніби принцеса, якій заважає горошина.*

Ельчін Сафарлі вводить у текст цілий список імен казкових персонажів для того, щоб відобразити світогляд персонажа на ім'я Гюльбен (див. додаток А) та порівнює її з героїнею на ім'я Мага з книги “Гра в класики” Х. Кортасара: *Сегодня ночью, иншаллах, дочитаю “Игру в классики”. Осталось 74 страницы. Мага чем-то похожа на меня. Но я боюсь той любви, которая захватила ее... Она беспощадна»* [400, с. 18]; *Ты лучше “кортасаровской” Маги...* [400, с. 19].

Залучення алюзії, яка втілюється у згадці персонажа з іншого літературного твору, робить значний внесок у побудову образу Гюльбен, адже читач, знайомий з “Грою в класики”, мимоволі починає наділяти героїню рисами Маги, яка, з одного боку, є втіленням життєлюбства, терпіння, жіночності і вірності, а з іншого – підкоряється лише внутрішнім імпульсам.

При створенні метафоричного образу місяця Е. Сафарлі залучає ім'я персонажа з опери В.А. Моцарта “Чарівна флейта” та називає небесне світило “царицею ночі”.

Міфоантропоніми використовуються автором для створення художнього образу героя шляхом його порівняння з відомим літературним

персонажем (Мага), а також для розкриття його характеру, світогляду шляхом презентації його вподобань в літературі. Останній приклад може свідчити і про вік персонажа.

Свідченням впливу російської культури на мовну особистість Е. Сафарлі є використання в тексті роману назв традиційних міфічних істот. Символом метафоричного образу дитинства є жар-птиця: *Ее часто вижу... С жар-птицей дружим с детства* [400, с. 35]; *Я хочу верить в то, что она [жар-птица] не разочаровалась. Я хочу верить в то, что она сейчас преданно сидит на твоём плече, шепча в ухо колыбельную из утраченного детства...* [400, с. 40].

Відповідно до тлумачного словника С.І. Ожегова та Н.Ю. Шведової, жар-птиця – “в російських казках: птах незвичайної краси з яскраво сяючим пір’ям” [383, с. 190]. Цей казковий персонаж є одним з традиційних образів російського фольклору – невід’ємної частини культури народу. Це стосується і назви такого міфічного створіння як домовик – “в слов’янській міфології: казкове створіння, яке живе в будинку, злий чи добрий дух оселі” [383, с. 174].

Прислушиваюсь к чавканью прожорливого домового в камине гостиной [400, с. 138].

Відзначимо вибір автором саме російського варіанту назви даної істоти, незважаючи на наявність відповідних персонажів у східній міфології, якими можуть вважатися, наприклад, джини.

Найчисельнішими серед прецедентних назв є назви свят. Найважливішим святом для мусульман традиційно є *Рамазан (Рамадан)* (тур., перс. *ramazan* < араб. *ramadan*), що являє собою сорокаденний суворий піст. Назва посту походить від назви дев’ятого місяця мусульманського місячного календаря [379, с. 593]. Е. Сафарлі вживає дану назву лише двічі – у зносках до тексту, розкриваючи значення традиційного для мусульман посту, та в тексті, коли розповідає про приїзд гостей до одного з героїв

роману. Зауважимо, що для позначення даного свята використовується тюркізм, незважаючи на наявний в російській мові відповідник – *Рамадан*.

Л. Морроу надає інформацію стосовно темпоральних особливостей проведення свята, а у препозиції розкривається його суть – *the Muslim religious obligation to fast for a month* [401, с. 334] / *Мусульманська релігійна забор'язаність дотримуватись посту протягом місяця*.

Згадується ще одне свято, яке відзначається в межах священного місяця Рамазан (див. додаток А). Для пояснення турецької лексеми *Kadir Gecesi* Ліза Морроу надає її переклад англійською, звертається до історії виникнення свята, згадуючи основні релігійні постаті ісламу – пророка Мохамеда, ангела Гавриїла (Джибраїла) та священну книгу Коран, а також звичаї (*All the mosques are full until dawn*) та надії, які люди покладають на дане свято (*the devout believe that on this special night their prayers will be answered*).

У наступному прикладі лексема іншомовного походження виділяється у тексті курсивом та має пояснення у вигляді кальки з додаванням прикметника *Muslim*, що вказує на релігію, з якої бере початок описане свято.

...at the beginning of Kurban Bayrami, the Turkish name for the Muslim Sacrifice Festival...[401, с. 48] / *На початку Курбан Байрамі, турецька назва для мусульманського фестивалю жертвоприношень...*

Автор розкриває суть даного мусульманського свята (див. додаток А), вживаючи назви двох мусульманських свят, автор вказує на їх темпоральну послідовність (*It is now nearly two months since the fasting month of Ramazan*). Л. Морроу наводить назву свята, яка відома у арабському світі, наближаючи нас до мусульманської культури, а також звертається до часу виникнення (*this tradition dates back centuries*) та його історії, проводячи аналогії з християнською біблійною оповіддю (*the Muslim version of the Christian history of Abraham*), що є більш знайомою для читачів з європейським світоглядом.

Деталі ритуалів свята *Kurban Bayram* розкриваються і на інших сторінках роману: *During Kurban Bayrami, when an animal is sacrificed as a religious offering to Allah the cow or a sheep is marked with henna* [401, с. 187] /

Під час Курбан Байраму, тварину, яку приносять в жертву у якості дару Аллаху, позначають хною.

Використовуючи назву найбільшого мусульманського свята, автор знову вказує на час проведення іншого: *...the start of Şeker Bayramı, the holiday to celebrate the end of the fasting month Ramazan [401, с. 157] / ... початок Шекер Байраму, свята, яке відзначається наприкінці священного місяця Рамазан.*

Стосовно назви *Şeker Bayramı* (*şeker* цукор, солодкий + *bayram* свято), то в реченні не розкривається його зміст (див. додаток А), а лише вказується темпоральна складова. Більш детальну інформацію отримуємо з наступного прикладу, де надається переклад назви свята (*the Sugar Festival*), пояснюється його суть за допомогою перифрази *an orgy of chocolate consumption* та виділяються традиції, що з ним пов'язані (*family visits family and close family friends*).

У романі “Сладкая соль Босфора” також згадується свято солодоців (*şeker* (цукор, цукерки) та *bayram* (свято) та сумний час для персонажа на ім'я Ширін, котра має проблеми з надлишковою вагою: *... Чем меньше остается дней до Шекер-Байрам, тем сильнее обостряется ее депрессия. Когда город души отмечает ежегодный праздник сладостей, не выходит из дому [400, с. 47].*

Використання назв турецьких свят сприяє створенню культурного фону художнього твору, оскільки назви супроводжуються описом процесу святкування та історією виникнення даних заходів. Також, як і будь-які інші хрононіми, назви свят мають функціональну семантику, тобто можуть надавати різну часову індикацію подіям і слугують засобами часової категоризації (хронологізації) у тексті твору.

Розглянута група прецедентних феноменів є досить різноманітною, оскільки включає імена відомих історичних та політичних діячів, імена релігійних постатей (теоніми), письменників, митців, імена літературних персонажів (міфоантропоніми), казкових героїв, назви літературних творів та

назви свят. Подібна різноплановість дозволяє адресату всебічно ознайомитися з чужою культурою, а також демонструє обізнаність авторів у відповідних сферах.

4.3.4 Прецедентні обряди/ритуали/звичаї. В обох романах описана обрядовість, яка передуює весіллю. У мусульманському світі чи не найяскравішим зі шлюбних обрядів й до сьогодні залишається “обряд хни”, або дослівно з турецької “ніч хни” тур. *kına gecesi* (тур. *kına* від ар. *hinna* – східний кущ, з якого виготовляють жовто-червону фарбу; фарба, отримана з листя даної рослини [379, с. 787]).

Л. Морроу розкриває зміст цього традиційного дівич-вечора, використовуючи дослівний переклад реалії та її тлумачення у постпозиції: *On my way out I stop to congratulate her and she invites me to her kına gecesi* [401, с. 187] / *На виході я зупиняюсь, щоб привітати її, і вона запрошує мене на свою кіна геджесі ; The kına gecesi, or henna night, is the night Turkish women get together before wedding to celebrate and commemorate the upcoming nuptials* [401, с. 187] / *Кіна геджесі, чи ніч хни, це ніч, коли турецькі жінки збираються разом, щоб відсвяткувати майбутнє весілля.*

Після роз'яснення суті обряду автор надає пояснення і стосовно речовини *kına*, якою цей обряд проводиться, шляхом перекладу лексеми (*henna*), вказуючи на її колір (*red*), консистенцію (*thick paste*), призначення (*to decorate hands and feet or to color hair*) та символічне значення (*represents sacrifice in Turkey*).

Даний обряд у романі “Waiting for the Tulips to Bloom” описаний доволі детально, адже головна героїня брала у ньому участь особисто, а тому читачі знайомляться з атмосферою свята, традиційними обрядовими діями, традиційним одягом та обрядовою поведінкою нареченої.

Е. Сафарлі також розкриває основний зміст обряду та надає переклад його турецької назви у зносках *Ночь хны (турец.)*.

Кстати, очень интересны обряды перед свадебным торжеством. Самый колоритный из них «кына геджеси», в ходе которого в один из вечеров собираются женщины обеих сторон, и руки, пятки и волосы невесты, а также присутствующих незамужних девиц смазывают хной. По поверью, хна окрашивает судьбу девушки в цвет счастья... [400, с. 132].

Наступний звичай, описаний Е. Сафарлі, також відноситься до весільної обрядовості: *Первым долгом мать жениха вместе с близкими семье женщинами идут на смотрины в дом девушки. С целью обычного знакомства. После этого мать с отцом вновь отправляются к будущим родственникам. На “дюнюрлюк”. В этот день стороны, закрепив взаимное согласие шербетом, договариваются о датах обручения, свадьбы [400, с. 132].*

Варто звернути увагу, що, вживаючи у тексті турецьке слово “дюнюрлюк” (від тур. *düniür* сват, сваха), автор не використовує наявне у російській мові слово-відповідник, а лише наводить його у коментарі “сватание”.

До обрядів, що передують весіллю, віднесемо і підготовку скрині з посагом для нареченої *çeyiz: The work to fill a daughter’s glory box or çeyiz is monumental, and this tradition is still kept in villages where there is never enough money to buy things [401, с. 191] / Наповнення доньчиної скрині з посагом чи чейиз – це колосальна робота, і цієї традиції й досі дотримуються в селах, де у людей ніколи немає достатньо грошей, щоб купити все необхідне.*

У даному реченні підкреслюється складність та трудомісткість процесу наповнення скрині за допомогою прикметника *monumental (used for emphasizing how much effort something takes [394, с. 970])*, а вказівка на те, що дана традиція підтримується лише у селах (*this tradition is still kept in villages*) свідчить про її застарілість.

Е. Сафарлі детально розповідає про обряд, через який, ще будучи хлопчиком, проходить кожен мусульманський чоловік – обрізання (тур. *sünnet*): *...Познакомился с Максом в первых числах сентября прошлого года.*

На церемонии обрезания – суннете – семилетнего сына нашего общего друга [400, с. 156].

Автор залучає спогади головного героя про дану процедуру (*Посещать такие мероприятия неприятно. Воспоминания из собственного детства захлестывают, когда так же пришлось терпеть боль этого обязательного для каждого мусульманина таинства*), наголошуючи на її болючості та розповідаючи про відчуття хлопчиків. Також Е. Сафарлі описує традиційну поведінку гостей, які приходять вітати хлопчика (*Но если пригласили, идти нужно обязательно, захватив с собою подарки, полагающиеся “виновнику торжества”*), традиційний одяг (*Его одевают в шикарный костюм с лентой через плечо. На ленте — арабское изречение “машалла”*), послідовність самої процедури обрізання (*В подобном одеянии мальчугана везут к суннетчи – специалисту, совершающему болезненно-мимолетную процедуру обрезания...*) та значення, яке вона має в житті кожного мусульманина (*такое испытание призвано вооружить будущего мужчину необходимой стойкостью. Уже тогда мальчик должен быть мужественным, не бояться боли...*).

Описуючи святкування Шекер Байрам, Л. Морроу згадує про обряд *temenna*, що є невід’ємною його частиною: *Even the youngest of children perform temenna by bowing low to kiss the hands of their elders and then touching them to their foreheads as a sign of respect... [401, с. 340] / Навіть наймолодші діти виконують обряд таменна, вклоняючись низько, щоб поцілувати руки старших членів родини та прикласти до свого чола як вияв поваги.*

З тексту дізнаємось про те, що обряд здійснюється дітьми в знак поваги до старших родичів та про його послідовність.

Прецедентні обряди використовуються авторами для того, аби вказати на етнічну приналежність персонажів та привнести до тексту східний колорит. Детальні описи весільної обрядовості свідчать про її значний етнокультурний потенціал в сюжетній лінії романів.

Зважаючи на те, що в досліджуваних творах описується занурення героїв у незнайому для них культуру, головні персонажі досить часто зустрічаються з ситуаціями, які вимагають від них поведінки, відмінної від прийнятої в їх рідних культурах. Подібні ситуації пов'язані з особливостями сімейного життя та укладення шлюбу в Туреччині. Головна героїня роману “Waiting for the Tulips to Bloom”, спілкуючись з жінками з турецької провінції, розповідає про їх щире здивування, коли вони дізнались, що вона довгий час перебуває у шлюбі попри те, що не має дітей: *Given the importance of children in Turkish marriages, the disbelief and amazement I saw on the women's faces was only to be expected. After all, I didn't have children yet my husband stayed with me* [401, с. 241] / *Зважаючи на важливість наявності дітей в турецьких сім'ях, невіра та здивування, які з'явилися на обличчях жінок, були цілком очікуваними. І все ж, незважаючи на те, що я й досі не маю дітей, мій чоловік залишається зі мною.*

Л. Морроу розповідає і про цілком відмінне трактування фрази “друга дружина” в ісламському світі (див. додаток А).

Незважаючи на обізнаність Е. Сафарлі з мусульманськими звичаями, автор все ж висловлює в тексті твору невдоволення тим, що шлюби укладаються за домовленістю батьків: *Женат на милой девушке из турецкой провинции. За него сделала выбор мама. За ним оставалось дать согласие. (...) Слушаю его, пытаюсь понять психологию рядового турецкого мужчины. В какой-то мере она мне близка – оба мусульмане. Одного не могу понять. Неужели Махсун, видный парень с отличным образованием, юмором, не мог жениться по любви* [400, с. 178].

Також автор наголошує на особливостях поведінки молодих людей до укладення шлюбу: *В турецких семьях ненавидят назойливость с претензией на культуру. Тем более по восточным традициям парень не должен появляться в доме девушки, пока их родители не познакомятся...* [400, с. 145].

Серед інших прецедентних ситуацій у романі “Waiting for the Tulips to Bloom” виділяємо культ чистоти, якого дотримуються у турецьких оселях та

який викликає в головній героїні жах (див. додаток А). Разом з цим вона зауважує, що в більшості випадків такі надмірні старання є просто зайвими.

Ще однією ситуацією, яку описує Л. Морроу, є чаювання, що супроводжується пустими балачками та має місце перед будь-якими діловими зустрічами (див. додаток А). Чаювання в Туреччині є традиційним виявом гостинності та поваги, проте для автора з європейським світоглядом даний звичай здається недоречним, коли мова йде про нагальні справи та далеко не одну склянку чаю: ... *we have all downed several glasses and refused offers of more...* [401, с. 87] / *Ми усі випили по кілька склянок і відмовились від тих, які нам пропонували ще...*

Описані реакції головних персонажів на турецькі звичаї є яскравими маркерами культурних розбіжностей, оскільки, виникаючи в повсякденному спілкуванні з незнайомою для них культурою, виявляють ключові особливості обох світоглядів. Разом з тим, підкреслимо, що автори у власних коментарях та репліках персонажів намагаються “згладити гострі кути”, пояснюючи те, чим продиктована та чи інша поведінка турків, що запобігає виникненню непорозуміння та осуду з боку читачів.

4.3.5 Прецедентні вислови. При передачі мовлення персонажів автори використовують вислови релігійного характеру, прислів'я та ін. Найчисельнішими є вислови релігійного змісту, що вводяться до тексту з метою відображення світогляду персонажів та їх етнічної приналежності, проте способи їх презентації в текстах є досить різними.

У романі “Waiting for the Tulips to Bloom” вирази “*Inşallah*”, “*Allahu Ekber*”, “*Bismillah ir-Rahman ir-Rahim*”, “*Allah Akbar*” подаються турецькою мовою. Л. Морроу не надає ні перекладу, ні пояснення подібних висловів, що ускладнює їх розуміння читачем, котрий не знає турецької мови.

Своєрідним способом семантизації можна вважати намагання автора в загальному окреслити ситуацію, в якій вони доречні. Так, з контексту розуміємо, що перший вислів вживається стосовно планів на майбутнє

(*Inşallah* – дай Бог, Бог даст, если угодно Аллаху). Це підтверджується прикладом, де, у постпозиції до вислову, автор надає його переклад англійською мовою, використовуючи дієслово у майбутньому часі: *The owner's refusal to sell to us is because he thinks "Inşallah", Allah will provide. Someone, presumably Turkish, will come along and buy the apartment and instantly solve all his financial problems* [401, с. 119] / *Відмова власника продавати нам житло продиктована тим, що "Inşallah", Аллах допоможе, і хтось, імовірно турок, трапиться йому, купить квартиру і миттєво вирішить усі його фінансові проблеми.*

Другий вислів, лунаючи з мінаретів, є частиною молитви (*Allahu Ekber* – слава Аллаху), це ж саме стосується і останнього, який характеризується автором як *"the first words of any prayer"* (*Bismillah ir-Rahman ir-Rahim* – в ім'я Аллаха милостивого і милосердного).

Е. Сафарлі використовує вислови "машалла", "бисмаллах", "иншаллах" та вводить їх в текст, транскрибуючи російською мовою та надаючи переклад у зносках – *Да хранит Бог! (араб.)* та *Во имя Аллаха (араб.), Даст Бог.* При цьому два перших приклади виділяються в тексті графічно за допомогою лапок. Вислів *Allaha bu hoş gitmez!* вводится в текст мовою оригіналу та супроводжується дослівним перекладом у зносках (*Будет негодно Аллаху*).

З-поміж інших прецедентних висловів нами були виділені традиційні фрази для висловлення співчуття, привітання тощо. Л. Морроу надає наступну фразу турецькою мовою та за допомогою контексту розкриває її приблизне значення, пояснюючи, що головна героїня почула її, коли співрозмовник дізнався про смерть її матері: *On hearing of my mother's death he clasps my hands and utters the traditional phrase "Başınız sağolsun"* [401, с. 51] / *Почувши про смерть моєї матері, він плескає мене по руках і промовляє традиційну фразу "Başınız sağolsun".*

Подібна фраза зустрічається і в романі "Сладкая соль Босфора" – *кечмыш олсун.* Про значення вислову дізнаємось з коментаря: "турки

промовляють його з ціллю заспокоїти людину, охоплену горем”. Крім цього, автор вводить фрази, що є виявом ввічливості – *халял олсун* (На здоров’є (турец.) [400, с. 183]) та *салам* (привітствую [400, с. 230]), надаючи їм графічний образ російської мови та переклад у зносках.

Окрім висловів, які є прецедентними для турецької культури, Е. Сафарлі, використовує і ті, що відображають знання російського фольклору. Зокрема, в роман вводиться частина відомої російської приказки “*Любопытной Варваре на базаре нос оторвали*” у якості жартівливого прізвиська для допитливого домашнього улюбленця: *Мы познакомились 9 дней назад. Во время утренней прогулки с Айдынлыг. Она, любопытная Варвара, подбежала к Хасану, виляя хвостом* [400, с. 72].

Вплив російської культури на мовну особистість автора простежується і у використанні ним фразеологізмів: *Судьба – как ветер. Заносит то в одну степь, то в другую* [400, с. 243].

Перефразовуючи стійке словосполучення “не в ту степь”, яке виникло на основі сцени з комедії “Весілля в Малинівці”, автор все ж зберігає його значення “не в тому напрямку, невірною дорогою” [383, с. 667].

Прецедентні вислови, використані в обраних для аналізу романах, вказують на етнічну приналежність персонажів та, зважаючи на те, що більшість з наведених прикладів носять релігійний характер, є свідченням значного впливу релігії на життя людей в Туреччині. За допомогою звернення до турецького фольклору Ельчін Сафарлі вказує на мудрість героїні, яка користується прислів’ями у повсякденному житті, а залучення висловів, що є прецедентними для російської культури, є проявом рис культурно-мовної особистості автора. Використання наведених висловів мовою оригіналу створює етнічний колорит у тексті роману. Труднощі у розумінні, що можуть виникнути, Л. Морроу намагається усунути за допомогою детальних описів ситуацій, в яких вони вживаються.

4.4 Порівняння особливостей використання прецедентних феноменів у досліджуваних текстах

Прецедентні феномени є яскравими одиницями інформації в художньому тексті, оскільки збагачені не лише естетичною, але й національно-культурною складовою.

За прецедентним феноменом завжди стоїть певне уявлення, загальне та обов'язкове для всіх носіїв того чи іншого національно-культурного менталітету, відповідно, за цим же прецедентним феноменом для представника іншої культури можуть критися абсолютно відмінні уявлення, що повинен враховувати автор художнього твору.

В досліджуваних романах Е. Сафарлі та Л. Морроу моделюється діалог культур, в якому важливу роль відіграють використані авторами та персонажами прецедентні феномени. Їх аналіз засвідчив, що письменники можуть використовувати різні типи прецедентних феноменів, ґрунтуючись на власній етнокультурній приналежності, або як спеціальний прийом, розкриваючи етнокультурну приналежність свого персонажа. При цьому автори в переважній більшості випадків вказують на джерело прецедентного феномену, оскільки адресат (читач) не завжди здатен зрозуміти, що це прецедентний феномен нерідної для нього культури або, навіть розуміючи, може не знати всього того сенсу та колориту, який за ним стоїть. Часом письменник несвідомо використовує ПФ в потоці творчого мислення, не акцентуючи на них уваги, що свідчить про їх поступове входження до його індивідуальної картини світу.

В романах “Сладкая соль Босфора” та “Waiting for the Tulips to Bloom” апеляція до даних одиниць супроводжується також додатковим тлумаченням та коментарями, оскільки в іншому випадку ця одиниця може залишитись нерозпізнаною та не викликати в читача жодних етнокультурних асоціацій.

Письменники використовують прецедентні феномени не лише як спеціальний художній прийом, що вказує на етнокультурну приналежність

своїх персонажів: прецедентні феномени в полікультурному художньому тексті впливають на життя персонажів, визначають їх рішення, моделюють відносини з іншими персонажами та показують ставлення до чужої культури.

Загальна кількість використаних авторами ПФ не є досить значною (99 та 67) у порівнянні з обсягом їх творів, проте вони слугують важливим джерелом національно-етнічного колориту.

При аналізі використання авторами полікультурних текстів ПФ у співвідношенні з їх джерелом, загальна кількість ПФ в тексті приймалася нами за 100 % та розраховувались частки використання того чи іншого виду ПФ у відсотках.

Здійснений аналіз показав, що прецедентні феномени у творах слугують одним з основних джерел турецького колориту, а також створюють етнічну характеристику самих авторів та їх персонажів.

З наведених таблиць (додаток Г) бачимо, що і Е. Сафарлі і Л. Морроу при описі турецької культури активно користуються не лише її ПФ, а також і універсально-прецедентними феноменами. Е. Сафарлі також залучає ПФ російської культури (5%), яка, за його словами, є для нього рідною, та азербайджанської (2%). У романі Л. Морроу звернень до ПФ рідної для автора культури (австралійської) ми не знаходимо. До соціумно-прецедентних в обох романах належать феномени, відомі представникам основної релігії в Туреччині – ісламу.

В романі Е. Сафарлі “Сладкая соль Босфора” 63% від загальної кількості вживання ПФ становлять прецедентні імена, а також по 13% прецедентні назви та прецедентні вислови. Подібна ситуація склалася і в романі Л. Морроу: частка вживання прецедентних імен становить 16%, прецедентних назв – 7%, прецедентних подій – 9%.

Спільною рисою у вживанні даних видів ПФ для обох авторів є те, що серед прецедентних імен в романах “Сладкая соль Босфора” та “Waiting for the Tulips to Bloom” переважають універсально-прецедентні (68,2% та 45,8% відповідно). Основну частку прецедентних назв становлять назви соціумно-

прецедентних феноменів, переважно це назви турецьких свят, що характерно для обох текстів.

В досліджуваних текстах спостерігається різниця у використанні ПФ рідної для авторів культури. В романі Е. Сафарлі частка ПФ російської та азербайджанської культур становить 7% від їх загальної кількості, в той час як Л. Морроу взагалі не використовує ПФ культури Австралії. Виняток становлять географічні назви, які будуть розглянуті в наступному пункті нашого дослідження.

4.5 Роль топонімікону художнього твору у відображенні його культурної специфіки

4.5.1 Ойконіми Туреччини. В обох творах топонімом переднього плану є Стамбул, оскільки саме в цьому місці відбувається їх дія. Автори поступово перетворюють його у символ за допомогою повторів, варіації іменувань, описових конструкцій та метафоризації.

Л. Морроу вживає топонім у назві твору “Waiting for the Tulips to Bloom: Adrift in Istanbul”, ототожнюючи місто з водною стихією – *adrift* (floating on the water without being tied to anything or controlled by anyone [394, с. 21] – за течією. Словосполучення *adrift in Istanbul* відображає події, що відбулися з персонажами роману: з одного боку, вони здобули бажану свободу, проте з іншого – їх постійно турбує відсутність контролю над власним життям та невпевненість у завтрашньому дні, що метафоризується за допомогою процесу дрейфування.

Для позначення міста автор використовує перифрази, засновані на історичному минулому Стамбулу. Вторинна номінація “*the country’s heart*” [401, с. 32] ґрунтується на історичному минулому міста: будучи першою столицею держави, Стамбул і до сьогодні сприймається як колыска історії Туреччини та важливий пункт політичного та культурного життя країни. На цю особливість вказує і перифраза *a world of refined gentility* (світ вишуканої

аристократичності) [401, с. 33], адже саме Стамбул є рідним містом для нащадків османських візирів та пашів.

However Istanbul is much more than a city of monuments to the past, as depicted in the tourist brochures. It is a city of people [401, с. v] / Щоправда, Стамбул – це значно більше, ніж місто пам'яток минулому, як вказано в туристичних брошурах. Це місто людей.

Перифраза *a city of monuments to the past* [401, с. v] / місто пам'яток минулому пов'язана з багатовіковою історією міста, що зберігається у його пам'ятках. Наступна – *a city of people* [401, с. v] / місто людей відображає багатолюдність стамбульських вулиць. Образ Стамбулу доповнюється за допомогою епітетів, що виражені прикметниками з позитивною конотацією: *cosmopolitan* [401, с. iv] / багатонаціональний (showing the influence of many different countries and cultures [394, с. 333]) та *dynamic* [401, с. iv] / динамічний (very lively and enthusiastic, with a lot of energy and determination [394, с. 462]); та ще однієї перифрастичної заміни – *metropolis* [401, с. iv] / мегаполіс (a big city, especially considered as somewhere that is very busy and exciting [394, с. 945]).

Як результат, перед нами постає позитивний образ багатонаціонального та багатолюдного міста, що характеризується жвавістю, динамічністю та енергійністю.

Незважаючи на мультикультурний склад стамбульського населення, автор наголошує на затишності та гостинності міста, застосовуючи перифразу – *home/дім, домівка: Istanbul is where they all come, where they meet up with and try to co-exist with the existing Istanbul population and the earlier groups of Anatolian migrants who now all call Istanbul home* [401, с. 347] / Стамбул – це місце, куди вони всі приїжджають, де вони зустрічаються та намагаються співіснувати з корінними стамбульцями та групами мігрантів з Анатолії, усі вони називають Стамбул своїм домом.

Для позначення Стамбулу також використовується топонім *Месса* (священне місто, в якому народився пророк Мухамед) у переносному значенні:

The Istanbul I live in is the Mecca of all that is good and bad about Turkey and this is the result of the particular mix of people who live here [401, с. v] / *Стамбул, в якому я живу, це Мекка всього доброго та поганого, що є в Туреччині, і це результат особливої суміші людей, які тут мешкають.*

Відповідно до етимологічного словника, *Месса* – *any place one holds supremely sacred* [397] / *місце, яке хтось сприймає як надзвичайно священне.* Таким чином, називаючи Стамбул Меккою, автор розглядає його як вмістилище чогось священного, непорушного та незмінного, а саме, як випливає з наведеного прикладу, місце концентрації усього позитивного та негативного, що є в Туреччині.

Характеризуючи Стамбул, Л. Морроу навіть застосовує для його опису особливий тип населеного пункту: *That is not the case here because despite the enormous mass of people, I've come to realise Istanbul is really just a series of interconnected villages* [401, с. 347] / *Це не є проблемою тут, адже, незважаючи на величезну масу людей, я усвідомила, що Стамбул – це просто ряд взаємопов'язаних сіл.*

Лексема *village* – *a very small town in the countryside* [394, с. 1662] / *село* позначає значно менший за розмірами населений пункт, ніж Стамбул. Твердження автора про те, що турецька столиця – це цілий ряд сіл, ще раз вказує на полікультурність міста, адже навіть для найменшого населеного пункту характерні власні традиції та звичаї, а також на те, що попри свою багатолюдність Стамбул, та його жителі помічають кожного (див. додаток А).

В тексті зустрічаємо натяки на неоднорідність міста. Автор зауважує, що поряд з туристичним існує звичайний Стамбул. Туристичному місту, яке у прикладі описується як *brightly painted, well ordered* [401, с. 262] / *яскраво розфарбоване, впорядковане* протиставляється звичайне чи англійською

ordinary [401, с. 262] – *normal or average, and not unusual or special* [394, с. 1055].

Л. Морроу звертає увагу читача й на той факт, що Стамбул поділяється на європейську та азіатську частини. Такий поділ зумовлений географічним фактором, оскільки місто лежить на берегах протоки Босфор.

Незважаючи на наведені в тексті численні особливості, що вирізняють Стамбул з-поміж інших міст, автор дає зрозуміти, що це звичайний мегаполіс з типовими проблемами: *Mondays it's like any city in the world, where everyone is rushing to get to work and the afternoon exodus towards home seems to last for days* [401, с. 273] / *Понеділки тут такі, як і в будь-якому іншому місті в світі, де кожен поспішає дістатися на роботу, а масовий післяобідній від'їзд додому, здається, триває днями.*

Турецька столиця у романі “Waiting for the Tulips to Bloom” є не лише основним місцем розгортання описаних подій, а й дійовою особою, про що свідчить персоніфікований образ, створений Л. Морроу (див. додаток А). Місто виступає активним суб'єктом дії та здатне впливати на емоційний стан героїв роману. Така особливість спонукає читача розглядати його як живу істоту.

Досить несподіваним є спектр епітетів, застосованих для його характеристики: *However this sometimes chaotic, often schizophrenic but always charming city has an intangible quality* [401, с. vi] / *Проте це іноді хаотичне, шизофренічне, але завжди привабливе місто має якусь невловиму рису...*

Прикметники, якими виражені перших два епітети, мають негативну конотацію. Так, *chaotic/хаотичний* - *happening in a confused way and without any order or organization* [394, с. 238] та *schizophrenic/шизофренічний* - *frequently and suddenly changing your opinions and attitudes* [394, с. 1328]. Характеристика *charming/привабливий* – *very attractive and pleasant* [394, с. 241], що має позитивну конотацію, посилюється завдяки інтенсифікатору *always*, в той час як характеристики з негативною конотацією автор намагається послабити за допомогою прислівників *sometimes* та *often*, що у

порівнянні з прислівником *always* вказують на меншу частотність повторення.

Звернемо увагу і на граматичну конструкцію розглянутого речення, в якому однорідні члени утворюють ряд епітетів, в межах котрого епітет з позитивною конотацією протиставляється попереднім двом за допомогою сполучника *but*, що в свою чергу створює ефект несподіванки та актуалізує його.

До персоніфікації образу Стамбулу вдається і Е. Сафарлі. Турецьке місто наділяється характеристиками, що притаманні виключно людським істотам, серед таких – характер:

...Ноябрьский Стамбул меня пугает. (...) В месяц Скорпиона город души становится таким же устрашающе-непредсказуемым, как этот знак зодиака. Привычно теплая оболочка Стамбула покрывается кристальным инеем. Переменчивый ветер бросается им в замерзшее лицо. Приезжих такой Стамбул пугает. Наводит панику, безмолвно угрожает, гонит подальше от себя [400, с. 6].

Автор ототожнює Стамбул з живою істотою, для якої характерні зміни настрою (*устрашающе-непредсказуем*) та продиктована ними поведінка, відношення до оточуючих (*Наводит панику, безмолвно угрожает, гонит подальше от себя*).

В тексті знаходимо підтвердження, що різкі зміни настрою притаманні місту не лише восени (у місяць Скорпіона), а й взимку, отже автор негативно оцінює таку непостійність:

Для них зимний Стамбул — человек настроения с хронической депрессией. Сегодня — настроение отличное, через час — беспричинно отвратительное. Вместо легкой улыбки горько-соленые слезы, дрожащие руки... [400, с. 6].

Непостійність міста автор підкреслює, порівнюючи його з двома братами-близнюками:

Зимний Стамбул совсем не похож на летний. Это как два брата-близнеца — внешность одинаковая, характеры разные... Зимой Стамбул становится недовольным, ворчливым, осерчавшим. Когда он зол, но при этом молчит — погода спокойно-холодная. Когда он зол, но при этом выражает злость — погода агрессивно-штормовая [400, с. 6].

Варто відзначити також і той факт, що застосовуючи прийом порівняння для розкриття “характеру” Стамбулу, автор в якості об’єкта порівняння використовує не лише живих істот, а й певні абстрактні поняття. Говорячи про дволикість міста, Е. Сафарлі порівнює Стамбул з лотереєю “в якій або ж зовсім не щастить, або якщо щастить, то вже досить серйозно” [400, с. 40]. Також автор попереджає, що місто має “казкову декорацію, за якою причаїлось жорстоке закулісне життя” [400, с. 40], проводячи таким чином аналогії з театром.

У романі Стамбул має людську подобу, так само, як у людини, можна розгледіти його одяг, відчутти запах, розпізнати тембр голосу:

Я люблю этот город, когда он облачен в лимонно-солнечные ткани лета, в бледно-коричневые шелка осени. В эти сезоны волшебство Стамбула обостряется — он пахнет фруктовыми цукатами, ванильным бисквитом, рыбным шашлыком... [400, с. 7].

У наступному прикладі Е. Сафарлі описує зовнішність Стамбулу, залучаючи при цьому природу (медузи, rybки, бриз), їжу (пахлава в медовом сиропе) та напій (турецьке кофе).

У него глубокие синие очи с живописным дном, где живут манерные медузы, рыбки с блуждающими серо-зелеными глазами. У него бархатистый голос — приторно-свежий, как морозный бриз зимнего Босфора, мужественно-крепкий, как турецкое кофе, манящий, как свежее испеченная пахлава в медовом сиропе [400, с. 9].

Поетичності образу надає специфічна лексика піднесеного стилю (*очи*), епітети, які виражають контраст з буденністю (*живописным, манерные*), описують незвичність, особливість образу (*бархатистый голос, манящий*) та

які представлені складними прикметниками, які поєднують характеристики цілковито відмінних якостей: *приторно-свежий* (смак + аромат), *мужественно-крепкий* (риса характеру + концентрація / смак напою).

Олюднений образ міста доповнює і вказівка на родинні зв'язки з головним персонажем: *Стамбул ведь мой брат-близнец. С таким же количеством лабиринтов в душе, с таким же восточным гулом, с таким же запахом моря в порах имбирной кожи...* [400, с. 34].

Називаючи турецьке місто своїм братом, автор наводить читача на думку про спорідненість азербайджанської та турецької культур. З даного прикладу також слідує, що місто має душу, також в черговий раз підкреслюється його людська зовнішність (*в порах имбирной кожи*).

Для позначення Стамбулу Е. Сафарлі використовує кілька варіантів найменувань. В художньому мовленні нерідко спостерігається явище, коли для позначення одного об'єкта залучаються різні номінації – монолексемні, бінарні, композити (багатокомпонентні структури). В лінгвістичній літературі дане явище називається по-різному: багатоіменність (Н.В. Подольська), полінімія або імена-еквіваленти (Р.У. Таїч), перифрастичні заміни власних назв (С.Я. Макарова) [169, с. 34].

Породження таких номінацій, як правило, обумовлене асоціаціями позалінгвістичного характеру (історичними, політичними, літературними, характеристикою певних якостей, соціальною та часовою оцінкою). Як результат, такі назви є стилістично значущими, оскільки окрім своєї основної – номінативної функції, можуть виконувати інформативну та образну, виражаючи відношення автора до описуваного, розкриваючи певний авторський світогляд.

Серед наявних імен-еквівалентів, які вживаються по відношенню до столиці Туреччини, найпоширенішим за частотністю вживання є *город души* (49 прикладів). В даному випадку полінімія заснована на переживаннях, які це місто викликає у героя. Подібна мотивація зумовлює і наступну назву, оскільки Стамбул героїня бачила лише в снах, а в реальності жила в іншому

місті: *Бабушка Лале называла Стамбул “городом снов”, Баку — “городом реальности”* [400, с. 53].

Нічний Стамбул автор порівнює з фруктом, який ділиться на дві різні частини, таким чином перифрастична заміна ґрунтується на подібності властивостей двох об’єктів: *С наступлением ночи для своих жителей Стамбул делится на две, совершенно отличные друг от друга дольки* [400, с. 29].

Контрасти нічного Стамбулу виділяються за допомогою стилістичних засобів. Засобом онома-topії передається шум стамбульських дискотек: *Для кого-то превращается в эпицентр барабанного ритма, мерцающего неоновомого света, загорелых тел, движущихся в желто-бордовом тумане дискотек.* Опис іншої “дольки” міста наповнений відчуттям спокою та затишку, яке досягається завдяки епітетам *теплым, укромное*, переіменуванні з залученням зменшувально-пестливої форми іменника *местечко*, та виділення слова *убежище* за допомогою анадиплосису: *Для кого-то становится теплым убежищем. Убежищем, похожим на укромное местечко в одной из больших скал Мраморного моря* [400, с. 29].

В тексті знаходимо одне з імен Стамбулу, що було обумовлене асоціаціями історичного характеру: *Слишком недоступно-огромным казался Константинополь...* [400, с. 166].

У 330 році Костянтин Великий, заснувавши на місці колишнього Візантія нову столицю імперії, дав їй назву Новий Рим (лат. *Nova Roma*), проте її швидко витіснила назва Константинополь (лат. *Konstantinopolis*). Так місто називали всю візантійську та османську добу.

Інші ойконіми супроводжуються в тексті додатковою інформацією, що наближає читача до місць розгортання подій, знайомить з культурою Туреччини та її звичаями. Відомості про населені пункти у текстах Е. Сафарлі та Л. Морроу вводять наступним чином:

– уточнення типу населеного пункту та надання інформації про його географічне положення. Інформація про

населені пункти подається у вигляді прикладки, що уточнює додаток, виражений топонімом, та надає відомості про тип населеного пункту (*городок / деревня городского типа / village / town*) та його географічне положення, яке автор вказує, використовуючи як назву географічної області (*Восточная часть Турции/ in the Anatolian heartland/в серці Анатолії, in the central region of the country/в центральному регіоні країни, along the coast/вздовж узбережжя*), так і просторове розміщення раніше згаданих у тексті населених пунктів (*на юго-востоке Стамбула / a few kilometres away from Göreme/у кількох кілометрах від Гьореме*) (див. додаток А).

– о п и с

Е. Сафарлі надає інформацію про місто Мардін у зносках: *Мардин – древний город Турции на скальном уступе, с которого открывается вид на Месопотамскую равнину.*

При згадці міст Л. Морроу залучає детальні описи та характеристики, що включають:

– відомості про природні умови

Kaş has the high mountains and sparse covering of undersized scrub... [401, с. 1] / У Каші багато гір, а рівнини рідко вкриті низькорослими чагарниками.

– національний склад населення

The next small town along the coast, called Kalkan, is bursting at the seams with British nationals who have bought villas there and now live in Turkey year round [401, с. 124] / Наступне маленьке містечко на узбережжі під назвою Калкан переповнене британцями, які придбали там вілли та тепер живуть в Туреччині круглий рік.

Для опису населених пунктів використовуються епітети, що виражені прикметниками як з позитивною, так і з негативною конотацією: *сонный, курортный, beautiful, provincial, conservative* та ін.

Коли мова йде про географічне положення об'єкта, Л. Морроу надає дану інформацію, залучаючи інші топоніми та вказуючи регіон, в якому розташовується місто (*on the Mediterranean coast of Turkey*), його географічне

положення стосовно іншого об'єкта (*west of Antalya*), відстань (*60 kilometres*) між населеними пунктами (персонаж знаходиться у Стамбулі) чи їх сусідство (*near the famous city of Ephesus*).

Поряд з назвами населених пунктів у романі “Waiting for the Tulips to Bloom” зустрічаємо коментарі, що виражають ставлення до них автора чи персонажів (див. додаток А).

Варто відзначити, що в кожному з наведених прикладів Л. Морроу позитивно відгукується про турецькі міста, в яких їй довелось побувати. Якщо в першому прикладі місто характеризується позитивно лише з авторської точки зору, то в наступних двох позитивна оцінка Л. Морроу протиставляється негативним судженням персонажів. Так, коли оточуючі дізнаються про те, що героїня жила у місті Кайсері вони *react with horror / реагують з жахом (a very strong feeling of shock, fear or disgust caused by something extremely unpleasant [394, с. 731])*, героїня ж даний період свого життя описує за допомогою дієслова з позитивною конотацією *to like*. Подібна ситуація склалася і при згадці курортного міста Мармаріс, яке характеризується за допомогою контекстуальних антонімів *tacky / обшарпаний (used about something that looks cheap and of poor quality or something that shows bad taste [394, с. 151])* та *magical / магічний (full of a mysterious quality that is enjoyable or attractive [394, с. 908])*.

Замість звичних географічних назв Л. Морроу залучає перифрази, що ґрунтуються на: географічному положенні об'єкта (*Cappadocian village / кападокійське село (Göreme) [401, с. і]*), його історичному минулому (*the city of Byzantium / Візантій (Istanbul) [401, с. 76]*), найменуванні в інших мовах (*Kastellorizo (Meis in Greek / назва Меїсу грецькою) [401, с. 124]*).

Таким чином, онімом переднього плану в обох романах є Стамбул, який зображується з залученням значної кількості переіменувань та кількох розгорнутих метафоричних образів, що надають місту антропоморфних рис. Автори у ході розвитку сюжету неодноразово наголошують на неоднорідності міста у різних аспектах. Значення топоніму Стамбул в ході

розгортання сюжетів романів отримує нові семи: ‘водний об’єкт’, ‘серце країни’, ‘колиска історії’, ‘домівка’, ‘Мекка’, ‘велике село’, ‘жива істота’, ‘людина’, ‘брат’, ‘прихисток’.

Серед інших назв населених пунктів – назви міст, містечок та сіл Туреччини, введення в текст яких супроводжується авторськими коментарями стосовно їх типу, географічного положення, природних умов, особливостей населення. Поширеними є авторські оцінки населених пунктів, які представлені в тексті переважно епітетами (*сонный, quaint, beautiful, provincial, conservative, tacky, magical*).

4.5.2 Гідроніми Туреччини. Тексти містять гідролексеми, різні за способом утворення і за семантикою утворюючих основ, що дозволяє виділити різноманітні екстралінгвістичні реакції респондента: виділяємо бінарні найменування – *Golden Horn/Золотий рог* (назва обумовлена формою та значенням даного шляху), *Sea of Marmara/Мраморное море, Black Sea* (назви походять від природніх особливостей територій) та монологічні – *Bosphorus/Босфор, речка Тигр* та *озеро Еймиргёлю*.

В романі Е. Сафарлі назва протоки Босфор є не лише топонімом переднього плану, а й позначає дійову особу. Антропоморфний образ Босфору створюється із залученням корелятивів, що належать до концептуальних полів Людина фізична та Людина духовна. Найбільш загальним свідченням того, що протока сприймається як людська істота, є застосування головним персонажем роману метафоричної номінації *мой романтичний друг* [400, с. 56]. Свідченням ототожнення Босфору та людини у фізичному плані є дієслова, що позначають дії, які виконуються людиною. Так, протока наділяється жестами (*кивает* [400, с. 8]) та рухами (*вытирает* [400, с. 222]). Антропоморфні властивості приписуються водній стихії і за допомогою дієслів стану (*ждет* [400, с. 56], *дремал* [400, с. 82], *готов прийти* [400, с. 11] та емоційного відношення (*не прощаєт* [400, с. 11], *любит* [400, с. 11], *ненавидит* [400, с. 24], *бесится* [400, с. 44], *боится* [400,

с. 56], *дуется* [400, с. 56], *возмущается* [400, с. 56], *не терплю* [400, с. 56], *верит* [400, с. 170], *злится* [400, с. 56]. Емоційний стан Босфору передається також за допомогою фразеологізму *рвет и мечет* [400, с. 11]. Кількісна перевага дієслів емоційного ставлення є свідченням прагнення автора максимально “олюднити” Босфор, чому сприяють і прикметники, за допомогою яких автор описує риси його характеру: *верный, чувственный, постоянный* [400, с. 11], *одинок* [400, с. 24], *добрый, щедрый, романтический* [400, с. 48], *самодостаточен* [400, с. 56], *отважен, мудрый* [400, с. 170].

Таким чином, наведені приклади свідчать, що Босфор є емоційним персонажем з позитивним характером.

Емоційна сфера “персонажа” описується і за допомогою словосполучення: *с нетерпением ждет* [400, с. 56].

Е. Сафарлі також акцентує увагу на зовнішніх ознаках Босфору, надаючи їм оцінку: *Босфор добрый, щедрый, красивый ...* [400, с. 4].

Набуття Босфором людської подоби дозволяє автору виділити такі ознаки як частини тіла та міміку (див. додаток А).

Порівняльна метафорична конструкція *хмурясь, как обиженный ребенок* дозволяє створити яскравий антропоморфний образ в уяві читача, адже допоміжний суб’єкт порівняння (дитина) дозволяє виявити зовнішні ознаки, вік та настрій, що приписуються стихії в даний момент.

Як уже було згадано, Босфор має антропоморфну здатність розмовляти. В тексті зустрічаємо приклади “мовлення” протоки, що виділяються графічно (див. додаток А).

В мовленні Босфору виділяємо повтори, парцеляцію, паралельні синтаксичні конструкції, що надають йому емоційності, виражають переживання героя.

З прикладу бачимо, що мовлення персонажа є емоційно забарвленим (*возмущается* [400, с. 56]). Свідченням цього є і наступні приклади: *ругань Босфора* [400, с. 56], *недовольное пыхтение Босфора* [400, с. 24].

Іменник *пыхтение*, який відображає особливості мовлення не є свідченням його ототожнення конкретно з людською істотою, адже він може характеризувати також звуки представників тваринного світу.

Звернемо увагу і на те, що даний гідронім фігурує в назві самого роману, де йому приписуються особливі властивості. Використання автором словосполучення *сладкая соль Босфора* можна пояснити, звернувшись до природних особливостей згаданого водного об'єкта. Справа в тому, що в Босфорі є дві течії – розпріснена верхня течія з Чорного моря в Мармурове та солоня нижня – з Мармурового моря в Чорне. Таким чином, верхні пласти босфорської води несолоні. Для прикметника несолоний синонімами є *прісний* – позбавлений характерного смаку внаслідок відсутності або незначної кількості солі [380, с. 966]) та *солодкий*. Аби як найяскравіше підкреслити природну своєрідність босфорських вод, Е. Сафарлі обирає останній прикметник, що в сполученні з іменником *сіль* утворює оксюморон.

Автор описує також характер Мармурового моря, протиставляючи його Босфору: *...Наше море отличается от Босфора. Оно может год быть совершенно спокойным. И вдруг без причины начинает бушевать. Нейтрального состояния у Мраморного нет* [400, с. 23]. Протиріччя у темпераменті моря зображуються за допомогою прийому антитези, в якому автор протиставляє два стани – *быть совершенно спокойным* та *бушевать*. Варто звернути увагу і на використання еліптичного імені *Мраморное*, що утворилося шляхом субстантивації прикметника, який входить до бінарного наіменування.

В більшості випадків Е. Сафарлі обмежується лише згадкою назв водних об'єктів. Яскравим винятком слугують метафоричні образи Босфору та Мармурового моря. Босфор не лише є одним із топонімів переднього плану, а дійовою особою в романі, свідченням чого є його розгорнутий антропоморфний образ.

В романі “Waiting for the Tulips to Bloom” протока Босфор виконує суто прагматичну функцію – виступає певною розмежувальною лінією, про що

свідчить використання даного гідроніма в словосполученнях *across the Bosphorus* [401, с. 32] / через Босфор (*across – from one side to the other* [394, с. 14]) та *a Bosphorus crossing* [401, с. 82] / перетин Босфору (*crossing – a journey by boat across a river or sea* [394, с. 54]). Про розмежувальну функцію протоки свідчить і використання частин, на які поділяється місто – *the other side of the Bosphorus* [401, с. 73] / інший бік Босфору, *the European side of the Bosphorus* [401, с. 318] / європейський бік Босфору.

Bosphorus в романі Л. Морроу можна вважати гідронімом переднього плану, які виконують роль розмежувальної лінії для міста Стамбул та використовуються для позначення просторових переміщень персонажів роману та розміщення внутрішньоміських об'єктів.

4.5.3 Топоніми інших країн. Поряд з географічними назвами об'єктів, що розміщуються на території Туреччини, в романах функціонують топоніми інших країн. Е. Сафарлі створює метафоричний образ рідного міста Баку на основі порівняння з мусульманською жінкою: *Баку — город верный. Такой же искренне-верный, как мусульманская женщина. Баку терпит многое во имя верности. Даже простит предательство одного из своих. Лишь бы это был Свой...* [400, с. 32].

В даному прикладі автор надає схвальну оцінку мусульманській жінці та переносить її на місто.

Прихильне ставлення до міста та його роль у власному житті Е. Сафарлі виражає за допомогою вторинних номінацій, які присвоює Баку – *частичка судьбы* [400, с. 3], *родина* [400, с. 32], *город реальности* [400, с. 53].

Залучаються і назви внутрішньо міських об'єктів Баку – *Девичья башня* [400, с. 5], *район Беш-мертебе* [400, с. 14].

Назва населеного пункту сільської місцевості (комонім) супроводжується коментарем у тексті, що уточнює його географічне положення: *Сильная женщина-Скорпион с турецкими корнями, прожившая больше половины жизни на окраине Баку. В трехкомнатном доме с зелеными*

дверями. В Шуваланах — небольшом живописном поселке под самым солнцем, на берегу Каспия... [400, с. 45].

Для позначення Каспійського моря автор використовує традиційне еліптичне ім'я – *Каспий* [400, с. 45]. Можливо, вибір саме такої форми імені обумовлений прагненням письменника максимально ототожнити його з Босфором (якому в тексті приділена значна увага), надати обом об'єктам однакову значущість, роблячи подібними граматичні форми їх назв (моноксемна назва чоловічого роду).

Інші географічні назви в романі “Сладкая соль Босфора” можуть бути згруповані за своєю територіальною приналежністю наступним чином: Росія (*Москва* [400, с. 91], *Питер* [с. 55], *Самара* [с. 104], *Волгоград* [с. 81]), Грузія (*Тбилиси* [с. 64]), Німеччина (*Кёльн* [с. 51]), Велика Британія (*Лондон* [с. 42], *Челси* [с. 92]), Франція (*Париж* [с. 77]), Чехія (*Прага* [с. 125]), США (*Флорида* [с. 126], *Манхеттен* [с. 75], *Бронкс* [с. 93]), Україна (*Київ* [с. 90]), Китай (*Урумчи* [с. 111]). В більшості випадків дані топоніми слугують для позначення просторових переміщень персонажів, місця їх перебування, країни чи міста, з якого вони походять.

Інша мета використання топонімів даної групи – це протиставлення або проведення паралелей між звичаями, культурою чи подіями у даних містах чи країнах та на Сході (див. додаток А).

Один з урбанонімів Нью-Йорку автор використовує для опису кримінального району Стамбулу: *Самый криминальный квартал города души, называемый многими местным “Бронксом”, много лет сотрясает умиротворенный ритм портового города* [400, с. 93]. Нью-Йоркський Бронкс, набувши популярності у сюжетах закордонних фільмів, завжди викликає асоціації з високим рівнем злочинності, тому використання даної тополекси надає яскравості та негативну оцінку образу одного зі стамбульських районів.

Топонімікон роману Е. Сафарлі разом із суто зовнішнім ефектом створення просторової орієнтації твору, виконує і значно суттєвіші функції.

Поряд з енциклопедичними довідками автор широко використовує власні коментарі, залучає різноманітні асоціації, що є складовими оцінки географічних об'єктів. На особливу увагу заслуговують персоніфіковані образи топонімів переднього плану. Увага автора до цих об'єктів вказує на їх значущість у просторі художнього твору, а особливості побудови їх образів є виявом специфічних рис його мовної картини світу.

У романі “Waiting for the Tulips to Bloom” серед “нетурецьких” топонімів найчисельнішими за кількістю вживання є Австралія (39 разів) та місто Сідней (13 разів), що є країною та містом, з якого походять головні персонажі. Для позначення просторових переміщень героїв роману згадується також Швейцарія, Іспанія, Португалія, Болгарія, а також міста: Венеція, Париж, Лондон.

Звернемо увагу на аналогії, які проводить автор, використовуючи конструкцію *to remind of*. За допомогою подібних порівнянь автор сприяє формуванню уявлень про Туреччину та Стамбул на основі знайомих європейцям образів.

... we moved on to Spain. We liked Spain, but we liked Portugal more, and when we finally returned home, we both agreed we liked it because it reminded us of Turkey [401, с. 22] / ...далі ми поїхали до Іспанії. Нам сподобалась Іспанія, але Португалія більше, а коли ми нарешті повернулись додому, то обоє погодились – це через те, що вона нагадувала нам Туреччину; Another day we travel further up the same street to an area of Istanbul that reminds me of Paris [401, с. 320] / Наступного дня ми подорожуємо далі цією вулицею до району Стамбулу, який нагадує мені Париж.

Урбаноніми відомих столиць вводяться для створення яскравих образів міських об'єктів Стамбулу. Описуючи резиденцію представника Папи Римського в Стамбулі, Л. Морроу порівнює її з Ватиканом у Римі: *Up the same street was Istanbul's own Vatican City, a large yellow and white building surrounded by high walls, barbed wire and security cameras, where a representative of the Pope resided [401, с. 47] / Взгорі цієї вулиці був власний*

стамбульський Ватикан, величезна жовто-біла будівля, оточена високими стінами, колючим дротом та камерами спостереження, де перебували представники Папи.

З іронією автор описує використання урбаноніму *Єлїсейські поля* для позначення реконструйованого району (див. додаток А). Спочатку автор використовує урбанонім мовою оригіналу – французькою, а далі в тексті надає його переклад та розкриває символіку, яку дана назва носила в міфології (частина потойбічного світу, де перебувають душі блаженних і праведників). Саме через свою міфологічну символіку дана назва сприймається автором як іронічна та використовується для найменування проекту відновлення району, що означатиме занепад його історичного минулого.

Щоб описати переповнену транспортом вулицю *Minibus Street*, Л. Морроу порівнює її з Харбор-Брїдж, що є шляхом автомобільного, пішохідного, велосипедного та навіть залізничного сполучення у Сїдней та, відповідно, відзначається високим рівнем шуму: *It [Minibus Street] is like the on/off ramps of the Sydney Harbour Bridge in peak hour...* [401, с. 105] / *Ця вулиця схожа на сїднейський Харбор Брїдж в годину пік...*

Порівняння саме з урбанонімом Австралїї не є випадковим, адже автор надає яскравості образу з чужоземної культури за допомогою іншої, що є їй добре знайомою та близькою. Таке порівняння також може сприяти перцепції реалїй турецького життя англомовними читачами.

Отже, “географія” романів Е. Сафарлі Л. Морроу обумовлена темою, ідеєю, смислом контексту та виконує функцію побудови художнього цілого. Створюючи, на перший погляд, суто зовнішні ефекти, топоніми функціонують у відповідності до поставлених цілей, сприяючи утворенню сюжету, асоціацій-паралелей та контрастів. Закладена в топонімах інформація сприймається читачами в емоційному, асоціативному, енциклопедичному та географічному планах, що є характерною особливістю використання даного прошарку лексики.

4.6 Порівняння топонімічного простору романів Е. Сафарлі та Л. Морроу

Топонімікон досліджуваних романів впливає на ідейно-тематичний зміст творів, систему образів, сприяє розумінню авторських концепцій художніх творів, що проявляється в локалізації місця дії та зв'язку топонімічного малюнку з персонажами. Топоніми в романах Е. Сафарлі та Л. Морроу беруть участь у побудові контрастних опозицій та паралелей, також окремі з них персоніфікуються.

Серед топонімів переднього плану найбільш вживаною є назва міста, в якому відбувається дія обох романів, – Стамбул. Е. Сафарлі створює складний персоніфікований образ даного міста та перетворює його на дійову особу, наділяючи здатністю впливати на персонажів роману та їх емоційний стан. Проте дана особливість більшою мірою втілюється в романі “Сладкая соль Босфора”, де Стамбул наділяється людським характером, емоціями, зовнішністю та навіть родинними зв'язками з головним персонажем. Вторинні номінації міста, що зустрічаються в тексті та ґрунтуються на екстралінгвістичних асоціаціях, дозволяють зробити висновки про ставлення до нього персонажів та наблизитись до його історичного минулого. Як і в романі “Waiting for the Tulips to Bloom”, Е. Сафарлі звертає увагу на неоднорідність Стамбулу, проте, на відміну від Л. Морроу, яка приймає до уваги географічні дані чи міський екстер'єр, він говорить про атмосферу міста в нічний час.

Автори залучають перифрастичні заміни, що відображають багатовікову історію Стамбулу, важливу роль, яку місто відігравало в певну історичну добу, його багатонаціональність та значення в житті турецького народу та окремих персонажів роману. Л. Морроу привертає увагу читача до неоднорідності Стамбулу, виділяючи його азіатську та європейську частини та проводячи контраст між туристичними та звичайними районами.

В обох текстах автори приділяють значну увагу гідроніму Босфор. Якщо в романі Л. Морроу даний топонім виконує розмежувальну функцію, коли мова йде про різні частини Стамбулу, то Е. Сафарлі створює детальний персоніфікований образ протоки Босфор, застосовуючи широкий спектр епітетів для позначення рис його характеру, а також наділяючи його людськими жестами та емоційними станами.

Просторові переміщення персонажів автори розкривають за допомогою численних ойконімів (назв населених пунктів). Письменники не обмежуються лише згадками даної групи топонімів, а прагнуть надати додаткову інформацію про них з метою ознайомлення читачів з турецькою культурою, історією та кліматичними умовами. Як результат, в текстах подаються відомості, що включають типи населених пунктів, їх географічне положення, опис природних умов та національного складу їх населення. Для наіменування населених пунктів Л. Морроу також застосовує перифрастичні заміни, що ґрунтуються на їх географічному положенні, історичному минулому чи назві в інших мовах.

З метою достовірного відтворення місця подій роману Е. Сафарлі та Л. Морроу залучають значну кількість внутрішньоміських об'єктів Стамбулу. Найчисельнішими є назви районів міста та вулиць з описами їх атмосфери. Л. Морроу уточнює типи вулиць, надає короткі характеристики населенню, що тут проживає, відомості про розміщення відносно інших внутрішньоміських об'єктів та описи архітектурних споруд.

Поряд з назвами історичних пам'яток Стамбулу автори вказують їх тип, розташування, надають історичні довідки. Якщо в романі Л. Морроу дана інформація подається в тексті, то Е. Сафарлі з цією метою використовує зноски.

Менш чисельними, але значущими для відтворення простору романів є використані авторами назви стамбульських площ, бульварів, вищих навчальних закладів, галерей, мостів, станцій та лікарень.

Поряд з топонімами Туреччини в обох романах функціонують топоніми інших країн, які позначають просторові переміщення персонажів, їх походження, а також використовуються для протиставлення топонімам Туреччини, проведення паралелей між їх культурою, звичаями чи подіями.

Використання розглянутого пласту лексики свідчить про прагнення авторів до точного відтворення простору, в якому відбувається дія романів. Особливості введення та функціонування топонімікону у романах “Сладкая соль Босфора” та “Waiting for the Tulips to Bloom” дозволяє частково проливати світло на історію розвитку окремих областей та культурних об’єктів Туреччини, їх природньо-географічні особливості та культурно-історичні традиції.

Висновки до розділу 4

Залучена безеквівалентна лексика характеризує найрізноманітніші сфери життя турків від релігії та побуту до міжособистісних та ділових відносин. Ключовою та беззаперечною функцією даного шару лексики є інформаційна, адже вона експліцитно інформує адресата художнього тексту про ключові особливості описуваної в ньому турецької культури. Дескриптивні перифрази, що є ключовим прийомом семантизації безеквівалентних одиниць, відзначаються інформативністю та спонукають реципієнта проводити аналогії зі знайомою йому культурою завдяки залученню оказіональних відповідників. Наповнення романів екзотичною лексикою сприяє зануренню читача в турецьку культуру, в чому реалізується колоритотвірна функція цього виду лексики.

Залучення авторських оцінок турецьких реалій у вигляді епітетів та імен-еквівалентів реалізує емоційно-експресивну функцію безеквівалентної лексики, оскільки завдяки “настановам” автора в уяві реципієнта формуються і образи реалій чужої культури, а отже і ставлення до неї.

Аналіз прецедентних феноменів засвідчив, що письменники можуть використовувати різні типи даних одиниць, ґрунтуючись на власній етнокультурній приналежності, або як спеціальний прийом, розкриваючи етнокультурні риси свого персонажа. При цьому автори в переважній більшості випадків вказують на джерело прецедентного феномену, оскільки адресат (читач) не завжди здатен зрозуміти, що це прецедентний феномен нерідної для нього культури або, навіть розуміючи, може не знати всього того сенсу та колориту, який за ним стоїть. Часом письменник несвідомо використовує прецедентні феномени в потоці творчого мислення, не акцентуючи на них уваги, що свідчить про їх поступове входження в його індивідуальну картину світу.

В полікультурному тексті апеляція до прецедентних феноменів супроводжується також додатковим тлумаченням та коментарями, оскільки в іншому випадку вони можуть залишитись нерозпізнаним та не викликати в читача жодних етнокультурних асоціацій.

Письменники використовують прецедентні феномени не лише як спеціальний художній прийом, що вказує на етнокультурну приналежність своїх персонажів: дані одиниці в полікультурному художньому тексті впливають на життя персонажів, визначають їх рішення, моделюють відносини з іншими персонажами та демонструють ставлення до чужої культури.

“Географія” романів обумовлена темою, ідеєю, смислом контексту та виконує функцію створення художнього цілого. Привносячи, на перший погляд, суто зовнішні ефекти, топоніми функціонують у відповідності до поставлених цілей, сприяючи утворенню сюжету, асоціацій-паралелей та контрастів. Закладена в топонімах інформація сприймається читачами в емоційному, асоціативному, енциклопедичному та географічному планах, що є характерною особливістю використання даного прошарку лексики.

Залучені авторами топоніми є вагомим джерелом інформації про культурну специфіку художніх творів, частиною образу Туреччини як

одиниці зі складною структурою, а також ознакою національної приналежності самих письменників.

Поряд з суто прагматичною функцією інформування читача про місце розгортання подій твору чи про переміщення його персонажів деякі топоніми надають доступ до когнітивної сфери мовної особистості автора. Дана особливість притаманна топонімам переднього плану, які перетворюються у персоніфіковані образи та стають повноцінними персонажами роману. Увага автора (Е. Сафарлі) до цих об'єктів вказує на їх значущість у просторі художнього твору, а особливості побудови їх образів є виявом специфічних рис його мовної картини світу.

ВИСНОВКИ

Дослідження проведено в руслі лінгвоімагології як нового напрямку мовознавства. Цей напрямок пов'язаний з теорією міжкультурної комунікації, лінгвокультурологією та досліджує образ однієї країни та народу в мовній свідомості іншого. Об'єктом лінгвоімагології є вербалізація цього образу. Ціллю даної науки є аналіз образу країни та народу в мовній свідомості іншого народу. Метою нашого дослідження є зіставний аналіз особливостей вербалізації образу Туреччини Е. Сафарлі та Л. Морроу у лінгвоімагологічному аспекті, який обумовлюється тематикою їх творів.

Теоретичними засадами дисертації є наступні положення: 1) лінгвоімагологічний образ – індивідуальне ментально-культурне утворення, що втілює уявлення про певну країну та її культуру, уміщує як загальнолюдські, так і індивідуальні особливості автора, виражається засобами мови, може супроводжуватись авторською оцінкою, емоційно впливає на адресата; 2) процес реценції та оцінки іншої культури характеризує і сам суб'єкт, що сприймає (в межах нашого дослідження – автор художнього твору), відображаючи його національну свідомість та систему цінностей; 3) автора кожного із романів потрактовано як культурно-мовну особистість, яка має певний етно- і соціокультурний статус, мовний та культурний інформаційний запас, здатність його адекватного застосування, що є свідченням відповідного рівня володіння мовою та культурою.

У результаті застосування комплексної методики аналізу вербального вираження лінгвоімагологічного образу Туреччини в свідомості представників російської та англійської лінгвокультур встановлено низку спільних та відмінних рис в образному осмисленні навколишньої дійсності, ставленні до традицій і культури іншої країни, особливостях її трактування, що сформувались у різних етносів в умовах відповідних історичних та географічних обставин.

Суб'єктивність категорії “образ” обумовлює відмінності у її вербальному вираженні, що слугує джерелом для вивчення репрезентації

образу певної країни та її народу у мовній свідомості письменників. У дисертації у зіставному аспекті розглянуто особливості мовної реалізації образу Туреччини в романах Ельчіна Сафарлі “Сладкая соль Босфора” (2008) та Лізи Морроу “Waiting for the Tulips to Bloom. Adrift in Istanbul” (2015). Автори, представники різних культур, описують “чужу” для них турецьку культуру.

Вербалізація образу Туреччини в романах зреалізована одиницями вербально-семантичного, когнітивного та прагматичного рівнів (модель мовної особистості Ю. М. Караулова).

Передача етнокультурної специфічності образу країни була здійснена за допомогою наступних лінгвістичних категорій: 1) образні парадигми; 2) безеквівалентна лексика; 3) прецедентні феномени, які включають: а) прецедентні артефакти, б) прецедентні імената назви (антропоніми та топоніми), в) прецедентні обряди/звичаї/ритуали, г) прецедентні символи, д) прецедентні вислови. Особливий акцент у нашому дослідженні ставиться на особистості авторів обраних для аналізу творів, оскільки надана оцінка часто характеризує того, ким вона надається.

Визнання метафори одним із найбільш значущих засобів репрезентації ментальних операцій дозволяє розглядати її як форму узагальненого відображення і пізнання дійсності, що являє собою органічну єдність чуттєво-споглядних та раціонально-абстрактних форм пізнання. Суб’єктивність метафоричного образу дає можливість розкрити індивідуальні та загальноприйняті асоціації, багатогранно представити художній образ автора, визначити його світоглядні константи.

Центральне місце в образному осмисленні дійсності Е. Сафарлі займає Людина та Природа. Елементи обох концептуальних сфер є взаємопов’язаними та взаємодіють між собою, що ілюструє найбільша зворотна парадигма ЛЮДИНА↔ПРИРОДА. Людина постає як духовна істота, автор акцентує на її емоціях, станах, поняттях духовної сфери. Окрім корелятивів із концептуальної сфери ПРИРОДА, Е. Сафарлі ототожнює людину

з предметами матеріального світу, кулінарними виробами, надприродними істотами та витворами мистецтва. Природа має антропоморфні риси, в результаті чого представники флори, фауни, а також об'єкти та явища неживої природи наділені тілесністю, мовленням, емоціями, здатністю надавати емоційну оцінку та чуттєво (за допомогою слуху, зору, нюху та дотику) сприймати навколишнє середовище.

У мовній картині світу Л. Морроу зазнають метафоризації найчастіше референти з концептуальної сфери ЛЮДИНА. Метафоричному осмисленню переважно піддано фізичну сферу, в той час як духовна сфера людської особистості привертає увагу автора зрідка (лише 2 образи). Людина фізична метафоризується за допомогою корелятивів, представлених тваринами, матеріальними речами та кулінарними продуктами. Автор надає перевагу реальним об'єктам, які можна досягнути за допомогою органів чуття. Значно рідше Л. Морроу звертає увагу на духовну сферу людської особистості, це умотивовано належністю письменниці до матеріалістичної культури. Образи цієї парадигми створено за допомогою корелятивів зі сфер ЛЮДИНА ФІЗИЧНА та КОНКРЕТНИЙ ПРЕДМЕТ, що підтверджує матеріалістичність авторської картини світу та ідею панування плоті над духом, характерну для західних культур.

Специфіка світоглядних орієнтирів представників російської та англійської лінгвокультур виявляється в концептах, які найчастіше зазнають метафоризації. Центральне місце в системах цінностей авторів займають ЛЮДИНА та ПРИРОДА, які перебувають у тісному зв'язку. Для Е. Сафарлі характерна посилена увага до духовної сфери людини, що підтверджено метафоризацією понять *душа, жизнь, судьба, надежда, любовь, тоска, зависть, злость, радость, волнение, счастье, одиночество*. Представниця англійської лінгвокультури – Л. Морроу зосереджена переважно на фізичній сфері людини, загострюючи при цьому увагу на негативних рисах та демонструючи свою належність до західної культури, що традиційно є зовнішньо орієнтованою.

Е. Сафарлі перетворює природні об'єкти та явища на дійових осіб, наділяючи їх антропоморфними рисами з наступних груп: 'людська подоба', 'міміка', 'жести', 'голос', 'ментальні процеси' та 'емоційні стани'. У романі Л. Морроу природа виступає лише корелятом – своєрідним інструментом у створенні метафоричного образу, підкреслюючи переважно негативні характеристики референта, про що свідчать епітети *angry, biting, vindictive*.

Відсутність реалій, які позначені іншомовними словами, у культурі мови-реципієнта та необхідність збереження не лише їх основного змісту, а й конотативної та національно-культурної інформації обумовлює використання авторами різних прийомів введення цієї лексики у художній текст.

У результаті аналізу фактичного матеріалу встановлено такі способи передачі безеквівалентної лексики: описова (дескриптивна) перифраза, словниковий переклад, залучення okazіональних відповідників та гіперонімічне перейменування.

Використовуючи турецьку лексику, автори в окремих випадках намагаються дотримуватись граматичних норм цієї мови (утворення відмінкових форм іменників у романі Л. Морроу та спосіб вираження присвійності іменника, використаний Е. Сафарлі). Водночас зафіксовано спроби авторів підпорядкувати турецькі слова нормам російської (відмінювання турецьких іменників, утворення форм множини) та англійської (утворення форм множини) мов, що є свідченням граматичного освоєння іншомовних слів.

У текстах романів функціонує безеквівалентна лексика (екзотизми). Тематично вона презентована такими групами: Релігія, Громадські місця, Їжа та напої, Побут, Звертання, Одяг. Семантична тотожність груп екзотизмів обох романів умотивована тим, що першочергово контакти між країнами стосувалися дипломатичних відносин та військових конфліктів, тому актуальними були реалії, що відображали державний устрій, релігію, зовнішній вигляд представників "чужої" країни, її гастрономічну культуру.

Так формувався образ, який фіксувався в мові, саме він і є предметом сучасних досліджень лінгвоімагології.

Встановлено, що основними функціями іншомовної лексики в досліджуваних творах є текстові та соціальні. До текстових функцій, обумовлених його жанровими особливостями, належать: інформаційна – інтродукція нових понять чужої культури, колоритотвірна – створення ефекту достовірності розповіді, емоційно-експресивна функція безеквівалентної лексики реалізована вираженням ставлення автора до описуваних ним подій, що мимоволі наштовхує адресата на подібні емоції. Іншомовні лексичні одиниці досліджуваних текстів в аспекті глобалізаційних процесів та міжкультурної комунікації виконують соціальні функції інкультурації та етнічної стереотипізації.

Аналіз прецедентних феноменів засвідчив, що письменники можуть використовувати різні типи цих культурно маркованих лексем з огляду на власну етнокультурну належність або як спеціальний прийом, розкриваючи етнічність свого персонажа. Із художніх текстів відібрано прецедентні артефакти, прецедентні символи, прецедентні імена та назви, прецедентні обряди / ритуали / звичаї, прецедентні вислови. Установлено відмінності текстового оточення прецедентних феноменів відповідно до джерела їх походження: універсально-прецедентні феномени функціонують у тексті самостійно та не потребують залучення додаткових коментарів; соціумно-прецедентні (переважно пов'язані з ісламом) та національно-прецедентні феномени супроводжено коментарями, які розкривають: 1) їх зміст / форму; 2) суспільно-культурне значення; 3) характер оцінки (позитивна / негативна), що їм надає особисто автор або його персонаж. Зафіксовано зміну типу прецедентного феномену, продиктовану його трактуванням у різних культурах. Зокрема обидва автори послуговуються національним прецедентним трактуванням універсально-прецедентного артефакту *чаршаб* / *carşaf*, залучаючи конотації цього одягу в турецькій мові та спростовуючи західні стереотипи.

Частка використаних соціумно-прецедентних феноменів (рос. 23,8% / англ. 13,4%), що належать до сфери ісламу, вказує на усвідомлення авторами важливості релігії у житті турків та намагання донести цей факт до читачів. Використання національно-прецедентних феноменів акцентує увагу реципієнта на ключових поняттях, явищах та процесах описуваної культури (традиції, суспільні відносини, мистецтво, політика тощо). Поширеними з-поміж цього лексичного прошарку є авторські оцінки, що налаштовують на позитивне сприйняття Туреччини.

Значна питома вага топонімів Туреччини в досліджуваних текстах обумовлює залучення додаткових коментарів, що вміщують інформацію про: 1) тип географічного об'єкта (місто, містечко, село, внутрішньоміський об'єкт); 2) географічне розташування об'єкта (регіон країни, наближеність / віддаленість від іншого об'єкта); 3) кліматичні умови 4) історичні довідки (історія, час заснування); 5) характеристики населення (матеріальний стан, національність); 6) особливості архітектури. Авторські оцінки географічних об'єктів представлені в тексті епітетами *сонный, шумный, тихий, одинокий, обворожительный, quaint, beautiful, provincial, conservative, tacky, magical* та ін.

Поряд із топонімами Туреччини в обох романах ужито топоніми інших країн, які позначають просторові переміщення персонажів, їх походження, а також використовуються для протиставлення та проведення паралелей між різними культурами, звичаями чи подіями.

Виявлено тенденцію метафоризації топонімів переднього плану – Стамбул та Босфор в обох романах. Е. Сафарлі створює складний персоніфікований образ турецького міста, перетворює його на дійову особу, наділяючи здатністю впливати на персонажів роману та їх емоційний стан. Стамбул у тексті має людський характер, емоції, зовнішність, навіть родинні зв'язки з головним персонажем. Вторинні номінації міста (*Константинополь, убежище, город реальности*) ґрунтуються на екстралінгвістичних асоціаціях, утілюють особливості ставлення до нього

персонажів. Л. Морроу створює метафоричний образ Стамбула, ототожнюючи його з водною стихією (*adrift in Istanbul*). Широкий є спектр епітетів, що характеризують топонім: *cosmopolitan, dynamic, brightly painted, charming, well ordered, chaotic, schizophrenic* тощо. Характеристики з негативною конотацією автор намагається послабити за допомогою прислівників *sometimes* та *often*, що порівняно з прислівником *always* вказують на меншу частотність повторення. У процесі розгортання сюжету роману топонім збагачується новими семами: ‘водний об’єкт’, ‘серце країни’, ‘колиска історії’, ‘домівка’, ‘Мекка’, ‘велике село’.

Антропоморфний образ Босфору створено із використанням корелятивів, що належать до концептуальних полів ЛЮДИНА ФІЗИЧНА та ЛЮДИНА ДУХОВНА. Е. Сафарлі подає загальну характеристику зовнішності метафоризованого образу, окреслює його міміку, жести, здатність говорити. Палітру емоцій та станів протоки автор передає за допомогою дієслів: *любит, ненавидит, бесится, боится, дуется, возмущается, не терпит, верит, злится*. Психологічний портрет персоніфікованого образу доповнено епітетами *верный, чувственный, постоянный, одинок, добрый, щедрый, романтический, самодостаточен, отважен, мудрый*. У романі “Waiting for the Tulips to Bloom: Adrift in Istanbul” протока Босфор виконує суто прагматичну функцію – виступає певною розмежувальною лінією, про що свідчить використання цього гідроніма в словосполученнях *across the Bosphorus* та *a Bosphorus crossing*. Про розмежувальну функцію протоки свідчить і уживання назв частин Стамбула – *the other side of the Bosphorus, the European side of the Bosphorus*.

Аналіз розгорнутих метафоричних образів топонімів переднього плану (Стамбул та Босфор) пов’язаний з процесами когнітивної сфери мовної особистості автора.

В сучасному світі особливе значення мають взаємовідносини країн та народів, їх взаємодія. Для цього необхідним є вивчення втілення образу однієї країни та народу в мовній свідомості жителів іншої країни.

Порівняльний аналіз подібного характеру вважаємо більш ефективним та таким, що уможлиблює та спрощує пошук способів порозуміння між культурами та народами. В даному дослідженні був висвітлений один із аспектів лінгвоімагології – вербалізація образу чужої країни та її культури крізь призму етнічності індивіда.

Перспективи подальших досліджень убачаємо в можливості вивчення індивідуальних та колективних уявлень про образи інших країн, мови і культури яких вивчають в Україні, міст, що мають світове значення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Аббасова Н.Т. Опыт инаковости Другого в философии Э. Левинаса. *Вестник Самарского государственного университета*. Самара, 2007. № 5 (1). С. 32–67.
2. Аврамова В. Лингвокультурология. Шумен : Университетское издательство “Епископ Константин Переславски”, 2007. 244 с.
3. Автеньева Л.А. Корреляция предметнологического и назывного значения антономазии в оригинале и переводе. *Актуальные вопросы русской ономастики*. Киев, 1988. С. 69–77.
4. Алексеев М.П. Русско-английские литературные связи (XVIII век – первая половина XIX века). Москва : Наука, 1982. 860 с.
5. Алексеева М.Л. Реалии как вербальное выражение специфических черт национальных культур. *Научный ежегодник ИФиП УрО РАН*. Екатеринбург, 2007. №7. С. 338–345.
6. Алефиренко Н.Ф. Современные проблемы науки о языке. 2-е изд. Москва : Флинта, 2009. 416 с.
7. Алещенко Е.И. Этноязыковая картина мира в текстах русского фольклора: на материале народной сказки : дисс. ... д-ра филол. наук : 10.02.01. Волгоград, 2008. 432 с.
8. Антипина О.В. Метафорический образ политической России начала XXI века на материале англоязычных сайтов: дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.04. Иркутск, 2009. 221 с.
9. Античные теории языка и стиля / под ред. О.М. Фрейденберг. Спб. : Алетейя, 1996. 363 с.
10. Апресян Ю.Д. Дейксис в лексике и грамматике и наивная модель мира. *Семиотика и информатика*. Москва, 1986. Вып. 28. С. 5–18.
11. Апресян Ю.Д. Образ человека по данным языка: попытка системного описания. *Вопросы языкознания*. 1995. № 1. С. 37–67.

12. Арзамасцева И.В. Практические основы перевода по немецкому языку : учебное пособие к семинарским занятиям для студентов специальности “Теоретическая и прикладная лингвистика”. Ульяновск : УЛГТУ, 2012. 130 с.
13. Арнольд И.В. Стилистика. Современный английский язык. Учебник для вузов. 5-е изд., испр. и доп. Москва : Флинта, 2002. 384 с.
14. Артемьева П.С. Прецедентные феномены как выразительное средство: диалог культур в художественном тексте: дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.19. Саратов, 2016. 163 с.
15. Арутюнова Н.Д. Образ, метафора, символ в контексте жизни и культуры. *Филологические исследования памяти академика Георгия Владимировича Степанова* / отв. ред. Д.С. Лихачев. Москва : Наука, 1990. С. 71–88.
16. Арутюнова Н.Д. Язык и мир человека. 2-е изд., испр. Москва : Языки русской культуры, 1999. 896 с.
17. Архипенко Л.М. Іншомовні лексичні запозичення в українській мові: етапи і ступені адаптації (на матеріалі англіцизмів у пресі кінця ХХ – початку ХХІ ст.): дис. ... канд.філол.наук : 10.02.01. Харків : Харківський держ.ун-т ім. В.Н. Каразіна, 2005. 314с.
18. Аскольдов С.А. Концепт и слово. *Русская словесность: От теории словесности к структуре текста*: Антология / Под общ. ред. В.П. Нерознака. Москва : Academia, 1997. С. 267–279.
19. Бабенко Л.Г. Когнитивная структура текста (модель анализа). Русский язык на рубеже тысячелетий: в 3-х т. Т. 1. *Актуальные проблемы лингвистической теории и практики и преподавания русского языка и культуры речи*. СПб., 2001. С. 24–35.
20. Бабенко Л.Г., Казарин Ю.В. Лингвистический анализ художественного текста. Теория и практика. Москва : Флинта, 2006. 496 с.
21. Байбурин А.К. Ритуал в традиционной культуре. СПб.: Наука, 1993. 203 с.

22. Балашова Л.В. Метафора в диахронии (на материале русского языка XI —XX вв.). Саратов : СГУ им. Н.Г. Чернышевского, 1998. 216 с.
23. Балюк С.В. Комуникативні механізми формування образу іноземної країни: автореф. дис. ... канд. соціол. наук : 22.00.04. Харків, 2010. 27 с.
24. Бархударов Л.С. Язык и перевод (Вопросы общей и частной теории перевода). Москва : Международные отношения, 1975. 240 с.
25. Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества. Москва : Искусство, 1986. 445 с.
26. Бацевич Ф.С., Космеда Т.А. Очерки по функциональной лексикологии. Л. : “Світ”, 1997. 397 с.
27. Башук А.И. Ключевые концепты поэтической картины мира Н. Гумилёва в метафорическом осмыслении : дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.02. Киев : НПУ им. М.П. Драгоманова, 2002. 204 с.
28. Белехова Л.И. Образное пространство американской поэзии: лингвокогнитивный аспект : автореф. дисс. ... д-ра филол. наук. Киев, 2002.
29. Бенвенист Э. Общая лингвистика / ред., вступ. ст. и коммент. Ю.С. Степанова. Москва : УРСС, 2002. 448 с.
30. Беспалов С.В. Механизмы формирования позитивного образа России в странах постсоветского пространства / С.В. Беспалов, А.В. Власов, П.В. Голубцов, А.А. Казанцев, А.В. Караваев, В.Н. Меркушев. Москва : Евразийская сеть политических исследований, ИАЦ МГУ по изучению общественно-политических процессов на постсоветском пространстве, 2007. 115 с.
31. Блэк М. Метафора. Теория метафоры. Москва : Прогресс, 1990. С. 153–172.
32. Бойко М.А. Функциональный анализ средств создания образа страны (на материале немецких политических креолизованных текстов). автореф. дисс. ... канд филол. наук : 10.02.04. Воронеж, 2006. 23 с.

33. Болотнова Н.С. Художественный текст в коммуникативном аспекте и комплексный анализ единиц лексического уровня. Томск : Издательство Томского ГУ, 1992. 309 с.
34. Болотнова Н.С. Коммуникативная стилистика текста : словарь-тезаурус . Москва : Флинта: Наука, 2009. 384 с.
35. Бондалетов В.Д. Русская ономастика : учеб. пособ. для студ. пед. ин-тов. Москва : Просвещение, 1983. 224 с.
36. Борисова С.А. Пространство текста и его конститuentы. *Язык. Культура. Коммуникация* / отв. ред. С.А. Борисова. Ульяновск, 2007. С. 4–11.
37. Боярских О.С. Прецедентные феномены со сферой-источником “литература” в дискурсе российских печатных СМИ (2004–2007 гг.) : дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.01. Нижний Тагил, 2008. 230 с.
38. Браэм Г. Психология цвета. Москва : АСТ, 2009. 158 с.
39. Брик М. М. Створення східного колориту російськомовним письменником тюркського походження. *Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО Київського національного лінгвістичного університету : Філологія, педагогіка, психологія* : зб. наук. пр. / Київ. нац. лінгв. ун-т, Каф. ЮНЕСКО. Київ, 2015. Випуск 31. С. 42–46.
40. Брик М. М. Іншомовні слова в художньому тексті (на матеріалі романів Е. Сафарлі та Л. Морроу). *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 9. Сучасні тенденції розвитку мов.* Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2017. Випуск 16. С. 46–52.
41. Брик М. М. Особливості функціонування гідронімів у художньому тексті (на матеріалі сучасної англомовної та російськомовної прози). *Science and education a new dimension : Philology.* Budapest, 2018. Issue 183, November, 2018. P. 10–12.
42. Брик М. М. Прецедентні феномени як засіб передачі культурної інформації в художньому тексті. *Наукові записки.* Випуск 175. Серія: Філологічні науки. Кропивницький : Видавництво “КОД”, 2019. С. 626–630.

43. Брик М. М. Особливості лінгвоімагологічного аналізу полікультурних художніх текстів. *Сучасна філологія: актуальні проблеми та шляхи вирішення*: Міжнародна науково-практична конференція, м. Одеса, 26-27 квітня 2019 року. Одеса: Південноукраїнська організація “Центр філологічних досліджень”, 2019. С. 60–62.

44. Брик М. М. Особливості інтерпретації чужої культури у просторі художнього твору (лінгвоімагологічний аспект). *Національна ідентичність в мові і культурі*: збірник наукових праць. Київ: Талком, 2019. С. 13–16.

45. Брик М. М. Особливості образних парадигм в художньому тексті (на матеріалі роману Л. Морроу “Waiting for the Tulips to Bloom: Adrift in Istanbul”). *Переяславська мовознавча толока*: тези I Міжнародної науково-практичної конференції (м. Переяслав-Хмельницький, 19-20 вересня 2019 року) / Гол. ред. К. І. Мізін. Переяслав-Хмельницький: ДВНЗ “Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди”, 2019. С. 113–115.

46. Брык М. М. Восточные мотивы в творчестве русскоязычного писателя тюркского происхождения. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 9: Сучасні тенденції розвитку мов*. Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2015. Вип. 12. С. 17–22.

47. Брык М. М. Образ Стамбула в современной русскоязычной прозе. *Система і структура східнослов'янських мов*. Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2017. Випуск 11. С. 82–89.

48. Брык М. М. Национально-культурная специфика языковой личности автора-билингва. *Світ мови – світ у мові*: матеріали IV Міжнародної наукової конференції (м. Київ, 26–27 жовтня 2017 р.; Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова): тези доповідей / уклад. Т. В. Слива; за заг. ред. Ю. В. Кравцової. Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2017. С. 29–32.

49. Брык М. М. Безэквивалентная лексика как средство передачи национального колорита чужого народа в художественном тексте. *Славянские чтения*. Научно-теоретический журнал. Кишинёв, 2018. № 12 (18). С. 102–113.

50. Брык М. М. Использование природных объектов и явлений при создании образа человека. *Германские, тюркские и славянские языки в поликультурном мире*: сборник статей научной конференции с международным участием 15 мая 2018 года / отв. ред. Р. В. Вальваков. Бишкек : КРСУ, 2018. С. 14–22

51. Брык М. М. Олицетворение природы в романе Э. Сафарли “Сладкая соль Босфора”. *Тезисы научных докладов Второго международного форума ИАРЯЛ “Русский язык и литература в современном мире: проблемы и перспективы”*. Тегеран, 2018. С. 74.

52. Брык М. М. Олицетворение природы в романе Э. Сафарли “Сладкая соль Босфора”. *Исследовательский журнал русского языка и литературы*. Vol. 8, Issue 1. Тегеран, 2020. С. 217–241.

53. Будний В. Розгадка чарів Цірцеї : національні образи та стереотипи в освітленні літературної етноімагології. *Слово і час*. 2007. № 3. С. 52-63.

54. Бурмистрова М.А. Когнитивная метафора в научном тексте : дис. ... канд. фил. наук : 10.02.02. Москва, 2005. 147 с.

55. Вайнрайх У. Одноязычие и многоязычие. *Зарубежная лингвистика*. Пер. с англ., нем., фр. / общ. ред. В.Ю. Розенцвейга, В.А. Звегинцева, Б.Ю. Городецкого. Москва : Прогресс, 1999. Вып. III. С. 7–42.

56. Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание : пер. с англ. отв. ред. М.А. Кронгауз, вступ. ст. Е.В. Падучевой. Москва : Русские словари, 1996. 416 с.

57. Верещагин Е.М., Костомаров В.Г. Язык и культура : Лингвострановедение в преподавании русского языка как иностранного. 4-е изд., перераб. и доп. Москва : Русский Язык, 1990. 246 с.

58. Вильчинская А.Г. Метафора как средство выражения языкового символа (на материале очерка “Мой Пушкин” М.И. Цветаевой). *Актуальні проблеми східнослов'янської філології. Серія: лінгвістика і літературознавство*: міжвуз. зб. наук. ст. Бердянськ : БДПУ, 2013. Вип. XXVII. Ч. 3. С. 515–521.

59. Вильчинская А.Г. Функции прецедентных феноменов в метафорическом континууме. *Мова і культура*. 2012. Вип. 15. Т.7. С. 141–146.

60. Виноградов В.В. Язык художественного произведения. *Вопросы языкознания*. 1954. № 5. С. 3–27.

61. Виноградов В.В. Избранные труды. О языке художественной прозы. Москва : Наука, 1980. 360 с.

62. Виноградов В.С. Введение в переводоведение (общие и лексические вопросы). Москва : Издательство института общего среднего образования РАО, 2001. 224 с.

63. Винокур Г.О. Филологические исследования: лингвистика и поэтика. Москва : Наука, 1990. 455 с.

64. Влахов С., Флорин С. Непереводимое в переводе. Москва : Валент, 2009. 360 с.

65. Волошина А. Безеквівалентна лексика близькоспоріднених мов : проблема семантичної структури. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки (мовознавство)*. Кіровоград : РВЦ КДПУ ім. В. Винниченка, 2000. Випуск XXVI. С. 56–64.

66. Воркачев С.Г. Лингвокультурный концепт: типология и области бытования : монография / под общ. ред. проф. С.Г. Воркачева. Волгоград : ВолГУ, 2007. 400 с.

67. Воробьев В.В. Лингвокультурология : Монография. Москва : РУДН, 2008. 336 с.
68. Воронцова Т.И. Картина мира в тексте английской баллады: Когнитивная основа и языковая репрезентация: дисс. ... д-ра филол. наук : 10.02.04. СПб., 2003. 398 с.
69. Выготский Л.С. Психология. Москва : ЭКСМО Пресс, 2000. 1008 с.
70. Высоцкая И.В. Спорные вопросы теории прецедентности. *Критика и семиотика*. 2013. Вып.1(18). С. 117–137.
71. Гак В.Г. Человек в языке. *Логический анализ языка. Образ человека в культуре и языке* / отв. ред. Н.Д. Арутюнова, И.Д. Левонтина. Москва : Издательство “Индрик”, 1999. С. 73–80
72. Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистического исследования. Москва : Наука, 1981. 139 с.
73. Гальскова Н.Д., Гез Н.И. Теория обучения иностранным языкам: Лингводидактика и методика: Учеб. пособие для студ. лингв. ун-тов и фак. ин.яз.высш.пед.учеб.заведений. Москва : Издательский центр “Академия”, 2004. 336 с.
74. Гаспаров Б.М. Язык, память, образ. Лингвистика языкового существования. Москва : Новое литературное обозрение, 1996. 348 с.
75. Гаспаров М.Л. Художественный мир писателя: тезаурус формальный и тезаурус функциональный. *Проблемы структурной лингвистики*. Сб. науч. трудов. Москва : Наука, 1988. С. 125–137.
76. Гачев Г.Д. Космо-Психо-Логос. Национальные образы мира. Москва : Академ. проект, 2007. 480 с.
77. Гердер И.Г. Идеи к философии истории человечества / Пер. и примеч. А.В. Михайлова. Москва, 1977. 703 с.
78. Гируцкий А.А. Методология, метод, методика: сходства и различия. Общее языкознание: учебное пособие. Минск : ТетраСистемс, 2001. 240 с.

79. Глазунова О.И. Логика метафорических преобразований. СПб., 2000. 190 с.
80. Голикова Т.А. Психолингвистическая концепция исследования этнического сознания: автореф. дисс. ... д-ра филол. наук : 10.02.19. Москва, 2005. 50 с.
81. Голуб И.Б. Стилистика русского языка. Москва : Айрис-пресс, 2010. 448 с.
82. Голубовская И.А. Этнические особенности языковых картин мира : Монография. Киев : Издательско-полиграфический центр “Киевский университет”, 2002. 293 с.
83. Горбушина О.П. Имидж страны: структура и факторы формирования. *Журнал прикладной психологии*. 2006. №2. С. 26–29.
84. Гравер А.А. Образ, имидж и бренд страны: понятия и направления исследования. *Вестник Томского государственного университета. Философия. Социология. Политология*. 2012. № 3(19). С. 29–45.
85. Гребинник Л.В. Немецкие заимствования в русском языке: дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.02. Киев : НПУ им. М.П. Драгоманова, 2006. 310 с.
86. Гринберг Т.Э. Образ страны или имидж государства: поиск конструктивной модели. *Медиаскоп*. 2008. № 2. URL: <http://mediascope.ru/node/252> (дата звернення: 20.02.2016).
87. Гудков Д.Б. Прецедентные феномены в языковом сознании и межкультурной коммуникации: дисс. ... докт. филол. наук : 10.02.19. Москва, 1999. 400 с.
88. Гудков Д.Б. Теория и практика межкультурной коммуникации. Москва : Гнозис, 2003. 288 с.
89. Гумбольдт В. Избранные труды по языкознанию: пер с нем./ общ. ред. Г.В. Рамишвили; послесл. А.В. Гулыги и В.А. Звегинцева. Москва : ОАО ИГ Прогресс, 2000. 400 с.

90. Гурская Ю.А. Личное имя как особый языковой знак. *Мова і культура* : III Міжнарод. конф. : доп. та тези. Київ : Вид. Дім Дмитра Бураго, 1994. Т. 2. С. 63–65.
91. Гусев С.С. Упорядоченность научной теории и языковые метафоры. *Метафора в языке и тексте*. Москва, 1988. С. 123–124.
92. Дарчиева М.В. Вербальный код обрядового текста. *Известия РГПУ им. А.И. Герцена*. 2009. № 111. С. 177–181.
93. Дехнич О.В. Антропоцентрический характер метафорических репрезентаций (на примере метафоры дерева). *Вестник Российского университета дружбы народов*. Серия: Вопросы образования: языки и специальность. 2009. № 2. С. 39–43.
94. Дмитренко Л.В. Когнітивні та лінгвостилістичні особливості поетичного образу (на матеріалі американської поезії ХХ ст.) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Одеса, 2000. 19 с.
95. Дубенко О.Ю. Художня картина світу: основні напрями дослідження. *Мова і культура*. 2013. Вип. 16, Т. 4. С. 10–14.
96. Дугарова Ц.Д. Инкультурация личности в современной национальной школе : автореф. дисс. ... канд. культурологии : 24.00.01. Чита, 2004. 21 с.
97. Елистратов В.С. Россия как миф (к вопросу о структурно-мифологических типах восприятия России Западом). *Россия и Запад: диалог культур*. Москва : Центр по изучению взаимодействия культур, 1994. С. 6–18.
98. Жаботинская С.А. Концептуальная метафора: процедура анализа для множественных данных. *Актуальні проблеми менталінгвістики*. Збірник статей за матеріалами VII Міжнародної наукової конференції. Черкаси : ЧНУ імені Б. Хмельницького, 2011. С. 3–6.
99. Жайворонок В.В. Знаки української етнокультури: Словник-довідник. Київ : Довіра, 2006. 703 с.
100. Жинкин Н.И. Речь как проводник информации. Москва, 1982. 157 с.

101. Заиченко О.В. Немецкая публицистика и формирование образа России в общественном мнении Германии в первой половине XIX века: автореф. дис ... канд. ист. наук : 07.00.03. Москва, 2004. 20 с.
102. Залевская А.А. “Образ мира” vs. “языковая картина мира”. *Картина мира и способы ее репрезентации* : Научные доклады конференции “Национальные картины мира: язык, литература, культура, образование” (21–24 апреля 2003 г., Курск) / Под ред. Л.И. Гришаевой, М.К. Поповой. Воронеж, 2003. С. 41–46.
103. Залевская А.А. Психолингвистические исследования. Слово. Текст : Избранные труды. Москва : Гнозис, 2005. 543 с.
104. Зализняк А.А., Левонтина И.Б., Шмелёв А.Д. Ключевые идеи русской языковой картины мира : Сб. ст. Москва : Языки славянской культуры, 2005. 544 с.
105. Зализняк А.А., Левонтина И.Б., Шмелёв А.Д. Константы и переменные русской языковой картины мира. Москва : Языки славянских культур, 2012. 696 с.
106. Замятин Д.Н. Образ страны: структура и динамика. *Общественные науки и современность*. 2000. №1. С. 107–112.
107. Замятин Д.Н. Геокультура: образ и его интерпретации. *Культурология: хрестоматия для высшей школы* (сост: А.И. Кравченко). 2-е изд., перераб. и доп. Москва : Деловая книга, 2003. С. 609–616.
108. Замятин Д.Н., Замятина Н.Ю. Имиджевые ресурсы территории: идентификация, оценка, разработка и подготовка к продвижению имиджа. *Гуманитарная география*. 2008. Вып. 4. С. 227-249.
109. Захаренко И.В. Прецедентное имя и прецедентное высказывание как символы прецедентных феноменов. *Язык, сознание, коммуникация*: Сб.статей [Ред. В.В. Красных, А.И. Изотов]. Москва : Филология, 1997. Вып.1. С. 82–103.

110. Зверева П.П. Лингвопрагматический анализ текстов печатных СМИ формальными средствами (на материале газетных публикаций США о России): дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.19. Москва, 2015. 181 с.
111. Зеленин А.В. Немцы в русской культуре (лингвистическая имагология). *Русский язык в школе*. 2013. № 4. С. 63–72.
112. Зозуля М.О. Метафора-персоніфікація в романах У. Голдінга: лінгвокогнітивний аспект : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Донецьк, 2011. 19 с.
113. Зорівчак Р.П. Реалія і переклад (на матеріалі англомовних перекладів української прози). Львів : Вид-во при Львів. ун-ті, 1989. 216 с.
114. Иванов А.О. Безэквивалентная лексика. СПб.: Типография издательства СПбГУ, 2006. 200 с.
115. Иванова Л.П. Кавказ в русском языковом сознании XIX-XX столетий. Киев : Издательский Дом Дмитрия Бураго, 2004. 110 с.
116. Иванова Л.П. Отображение языковой картины мира автора в художественном тексте (на материале романа А.С. Пушкина “Евгений Онегин”). Киев : Освита України, 2006. 140 с.
117. Иванова Л.П. Общее языкознание. Курс лекций. Научное пособие. Киев : “Освита України”, 2010. 432 с.
118. Иванова Л.П. Имагология как новое направление в лингвистике. *Мова і культура*. Киев : Издательский Дом Дмитрия Бураго, 2012. С. 73–76.
119. Иванова Л.П. Африка глазами Н. Гумилева (лингвоимагологический аспект). *Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского*. Серия “Филология. Социальные коммуникации”. 2013. Том 26 (65). № 1. С. 471–477.
120. Иванова Л.П. Лингвоимагология как синтезирующее направление современного языкознания. *Беларуска-руська-польскае супастаўляльнае мовазнаўства, літаратуразнаўства, культуралогія* : зборнік навуковых артыкулаў . Віцебск : ВДУ імя П.М. Машэрава, 2013. С. 143–144.

121. Иванова Л.П. Лингвоимагология как краеугольный камень теории коммуникации и практические основы межкультурного общения. *Коммуникативные исследования*. 2014. № 1. С. 9–16.
122. Иванова Л.П. Синтез науки – архитектуры – религии как предмет лингвоимагологического описания (на материале публицистики Н.В. Гоголя). *Мир русского слова*. 2015. №1. С. 52–56.
123. Иванова Л.П. Жанровые основания лингвоимагологического анализа. *Жанры речи*. Саратов, 2016. №1. С. 148–155.
124. Иванова Л.П. Германия и немцы в восприятии Д.И. Фонвизина (лингвоимагологический аспект). *Вестник Московского государственного университета*. Серия: Русская филология. 2017. № 3. С. 6–17.
125. Иванова Л.П. Лингвоимагологический анализ видения А.С. Пушкиным иноземных народов и стран. *Ученые записки УО ВГУ им. П.М. Машерова*. Витебск : ВГУ имени П.М. Машерова, 2018. Т. 27. С. 85–91.
126. Иванова Л.П. Синергетика образов автора и главного героя в художественном тексте (лингвоимагологический аспект). *Болгарская русистика*. София, 2019. № 2. С. 32–41.
127. Иванова Л.П. Соотношение лингвоимагологии и межкультурной коммуникации. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія: Лінгвістика. 2019. Випуск 36. С. 185–188.
128. Имагология: теоретико-методологические основы / О.Ю. Поляков, О.А. Полякова. Киров : ООО “Радуга-ПРЕСС”, 2013. 162 с.
129. Іваницька Н.Б. Дієслівні системи української та англійської мов: парадигматика і синтагматика. Вінниця : СПД Главацька, 2011. 636 с.
130. Каган М.С. Философия культуры. Санкт-Петербург, 1996. 415 с.
131. Калинин В.М. Поэтика онима. Донецк : Юго-Восток, 1999. 408 с.
132. Карасик В.И. Языковой круг : личность, концепты, дискурс. Волгоград : Перемена, 2002. 477 с.

133. Караулов Ю.Н. Общая и русская идеография. Москва, 1976. 356 с.
134. Караулов Ю.Н. Роль прецедентных текстов в структуре и функционировании языковой личности. *VI Международный конгресс МАПРЯЛ. Современное состояние и основы проблемы изучения и преподавания русского языка и литературы. Доклады советской делегации.* Москва : 1982. С. 105–125.
135. Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность. Москва : Наука, 1987. 263 с.
136. Карпенко О. Концептуалізація власних назв у художньому творі. *Записки з ономастики: збірник наукових праць.* 2002. № 6. С. 80–88.
137. Карпенко О. Проблематика когнітивної ономастики. Монографія. Одеса : Астропринт, 2006. 328 с.
138. Кемаева И.А. Метафорические концепты в языке английской и американской поэзии : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.04. Москва, 2003. 19 с.
139. Кибрик А.Е. Лингвистические предпосылки моделирования языковой деятельности. Моделирование языковой деятельности в интеллектуальных системах / под ред. А.Е. Кибрика и А.С. Нариньяни. Москва : Наука, 1987. 280 с.
140. Кириллова О.О. Культурные и языковые связи Австралии и Великобритании в историческом и современном аспектах : автореф. дисс. ... канд. культ. наук : 24.00.01. Москва, 2003. 26 с.
141. Кодухов В.И. Общее языкознание. Москва : Просвещение, 1974. 303 с.
142. Кожевникова Т.А. К вопросу о лингвистической имагологии. *Иностранные языки в высшей школе.* 2016. № 1. С. 56-62.
143. Колесникова С.М. Функциональная грамматика: предикативность, градуальность, оценочность. Москва : МПГУ, 2016. 288 с.

144. Колесов В.В. Язык и ментальность. Санкт-Петербург : “Петербургское востоковедение”, 2004. 240 с.
145. Колесов В.В. Русская ментальность в языке и тексте. Санкт-Петербург : “Петербургское востоковедение”, 2006. 624 с.
146. Колесов В.В., Пименова М.В. Концептология. Санкт-Петербург : СПбГУ, 2012. 248 с.
147. Колесова Н.В. Заимствования в идиостиле В. Аксенова: дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.01. Красноярск, 2005. 170с.
148. Колшанский Г.В. Объективная картина мира в познании и языке / отв. ред. А. М. Шахнарович. Изд-е 3-е, стер. М. : Наука, 1990. 103 с.
149. Комарова Л.И., Невежина И.И. Педагогическая практика: учебно-методическое пособие для студентов факультета иностранных языков. Балашов: Изд-во “Николаев”, 2006. 92 с.
150. Комиссаров В.Н. Теория перевода (лингвистические аспекты). Москва : Высш. шк., 1990. 253 с.
151. Копелев Л.З. Чужие. *Одиссей. Человек в истории: образ «Другого» в культуре.* Москва : Наука, 1994. С. 8–18.
152. Костина К.В. Аксиологический аспект языковой репрезентации образа России в современном немецком медиадискурсе : дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.04. Иркутск. 2011. 171 с.
153. Костомаров В.Г. Языковой вкус эпохи. Из наблюдений над речевой практикой масс-медиа. Москва : Педагогика-Пресс, 1994. 248 с.
154. Костомаров В.Г., Бурвикова Н.Д. Прецедентный текст как редуцированный дискурс . *Язык творчества: сб. статей к 70-летию В.П. Григорьева.* М. : Институт русского языка РАН, 1996. С. 297–302.
155. Кочерган М.П. Зіставне мовознавство і проблема мовних картин світу. *Мовознавство.* № 5–6, 2004. С. 12–22.
156. Кочерган М.П. Загальне мовознавство : підручник. Київ : ВЦ Академія, 2010. 464 с.

157. Кочнова К.А. Вопросы изучения языковой картины мира писателя. *Гуманитарные научные исследования*. 2014. № 11. URL: <http://human.snauka.ru/2014/11/8328> (дата звернения: 23.09.2018).

158. Кравцова Ю.В. Метафорическое моделирование мира: поэзия и проза. Киев : Изд-во НПУ им. М.П. Драгоманова, 2011. 360 с.

159. Красных В.В. Система прецедентных феноменов в контексте современных исследований. Язык, сознание, коммуникация. Москва : Филология, 1997. Вып.2. С. 5–12.

160. Красных В.В. Виртуальная реальность или реальная виртуальность? (Человек. Сознание. Коммуникация). Москва : Диалог-МГУ, 1998. 352 с.

161. Красных В.В. “Свой” среди “чужих”: миф или реальность? Москва : Гнозис, 2003. 375 с.

162. Красовська К.В. Зв’язок концептуальної та мовної картини світу з етнічною ментальністю. *Вопросы духовной культуры. Филологические науки*. 2009. № 154. С.120–123.

163. Крымский С.Б. Эпистемология культуры. Введение в обобщенную теорию познания. Киев : Наукова думка, 1993. 216 с.

164. Крысин Л.П. Лексическое заимствование и калькирование в русском языке последних десятилетий. *Вопросы языкознания*. 2002. № 6. С. 27–34.

165. Кубрякова Е.С. Язык и знание. На пути получения знаний о языке: Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира. Москва : Языки славянской культуры, 2004. 560 с.

166. Ладо Р. Лингвистика поверх границ культур. *Новое в зарубежной лингвистике. Контрастивная лингвистика*. Москва, 1989. Вып. XXV. С. 32–63.

167. Лазебник Ю.С. Поэзия XX века: слово, текст, мир. Київ : Наукова думка, 1992. 142 с.

168. Лапутина Т.В. Индивидуальная метафора в поэтическом тексте М. Цветаевой : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.01. Москва, 2011. 21 с.
169. Левина Э.М. Ономастическое пространство в художественной речи. Белгород : Изд-во БелГУ, 2003. 88 с.
170. Левицкий А.Э. Аспекты взаимодействия языков в контексте межкультурной коммуникации. *Вісник Чернігівського національного ун-ту* (Серія: Педагогічні науки). 2013. Вип. 111. С. 179–183.
171. Левицкий В.В. Семасиология. Винница : НОВА КНИГА, 2006. 512 с.
172. Леонтьев А.А. Деятельный ум (Деятельность, Знак, Личность). Москва : Смысл, 2001. 392 с.
173. Леонтьев А.А. Психолингвистический аспект языкового значения. *Вопросы психолингвистики*. 2011. № 13. С. 8–29.
174. Липпман У. Общественное мнение / пер. с англ. Т. В. Барчунова; под ред. К.А. Левинсон, К.В. Петренко. Москва : Ин-т фонда “Общественное мнение”, 2004. 384 с.
175. Лисиченко Л.А. Мовна картина світу та її рівні. *Збірник Харківського історично-філологічного товариства*. Харків : Майдан, 1998. Т. 6. С. 129–144.
176. Лихачев Д.С. Концептосфера русского языка. *Известия АН. Серия литературы и языка*. № 1. Т. 52. 1993. С. 3–9.
177. Лотман Ю.М. Символ в системе культуры. Избранные статьи в трех томах. Таллин : Александра, 1992. Т.1. 480 с.
178. Лукаш Г.П. Ономастикон прозових творів Володимира Винниченка : автореф. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Дніпропетровськ, 1997. 18 с.
179. Лютикова В.Д. Языковая личность и идиолект. Тюмень : Изд-во Тюменского Ун-та, 1999. 185 с.

180. Ляшенко Р. Історія вивчення урбанонімів в українському мовознавстві. *Наукові записки*. Серія: Філологічні науки (мовознавство). Кіровоград : РВЦ КДПУ ім. В. Винниченка, 2003. Випуск 48. С. 300–301.
181. Мазепова О.В. Лінгвістичні особливості ідіостилю Сохраба Сепехрі : автореф. дис... канд..філол. наук : 10.02.13. Київ, 2007. 19 с.
182. Мазирка И.О. Психолінгвістическіе основи вербальной характеристики личности и языковой картины мира героев художественной литературы : автореф. дисс. ... д-ра філол. наук : 10.02.19. Москва, 2008. 38 с.
183. Маковский М.М. Язык-Миф-Культура. Символы жизни и жизнь символов. Москва : Русские словари, 1996. 330 с.
184. Мамардашвили М.К. Формы и содержание мышления. СПб. : Азбука, Азбука-Аттикус, 2011. 288 с.
185. Манакин В.Н. Языковые картины мира в перспективах контрастивной лингвистики. *Язык и культура*. Вторая международная конференция. Доклады / сост. С.Б. Бураго. Киев, 1993. С. 77–83.
186. Маруніч І.І. Топоніми в ідіостилі письменника : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 1994. 18 с.
187. Маслова В.А. Лингвокультурология. Москва : Издательский центр “Академия”, 2001. 208 с.
188. Маслова В.А. Введение в когнитивную лингвистику : учеб . пособие 5-е изд. Москва : Флинта: Наука, 2011. 296 с.
189. Маслова Ж.Н. Поэтическая картина мира : методологическое обоснование. *Вопросы когнитивной лингвистики*. 2011. №1 (026). С. 120–128.
190. Маслова Ж.Н. Поэтическая картина мира и ее репрезентация в языке: дисс. ... д-ра філол. наук : 10.02.19. Тамбов, 2011. 421 с.
191. Матвеева Л.В. Рекламный имидж в бизнесе и политике. *Реклама*. 1994. № 5-6. С. 23–29.
192. Мезенин С.М. Образность как лингвистическая категория. *Вопросы языкознания*. Москва : Наука, 1983. № 6. С. 48–57.

193. Мезин С.А. Стереотипы России в европейской общественной мысли XVIII века. *Вопросы истории*. 2002. №10. С. 148–157.
194. Мейлах Б.С. Философия искусства и художественная картина мира. *Вопросы философии*. 1983. №7. С. 116–125.
195. Мельникова Е.В. Культура и традиции народов мира (этнопсихологический аспект). Москва : Диалог культур, 2006. 304 с.
196. Миллер Дж. Образы и модели, употребления и метафоры. *Теория метафоры* / под ред. Н.Д. Арутюновой. Москва : Прогресс, 1990. С. 236–284.
197. Миллер Л.В. Лингвокогнитивные механизмы формирования художественной картины мира (на материале русской литературы): дисс. ... д-ра филол. наук : 10.02.01. СПб, 2003. 286 с.
198. Миллер Л.В. Художественная картина мира и мир художественных текстов. СПб. : Филол. фак. СПбГУ, 2003. 156 с.
199. Миропольська Н.Є. Мистецтво слова в структурі художньої культури учня: теорія і практика. Київ, 2002. 204 с.
200. Мізін К.І. Людина в зеркалі компаративної фразеології. Кременчук, 2011. 448 с.
201. Мороз А.А. Французский военный глазами русских офицеров и солдат во время Русско-турецкой войны (1853–56 гг.) (на материале “Севастопольских рассказов Л. Н. Толстого”). *Основные тенденции развития русского языка и других славянских языков в современном мире*. Брно, 2014. С. 589–594.
202. Морозова И.В. О перспективах междисциплинарных исследований в изучении Америки: американистика и имагология. *Американский ежегодник 2008/2009*. Москва : ИВИ РАН, 2010. С. 91–94.
203. Морозова О.В. Речевые способы формирования образа России в российских и американских СМИ: дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.19. Саратов, 2017. 150 с.

204. Мороховский А.Н. Стилистика английского языка / [Мороховский А.Н., Воробьёва О.П., Лихошерст Н.И., Тимошенко З.В.]. Київ : Вища школа, 1991. 272 с.

205. Найда Ю.А. Процедуры анализа компонентной структуры референциального значения. *Новое в зарубежной лингвистике. Проблемы и методы лексикографии*. Москва : Прогресс, 1983. Выпуск XIV. С. 61–74.

206. Немировська О. Топонімікон як актуалізатор художнього простору (на матеріалі роману І.С. Нечуя-Левицького “Гетьман Іван Виговський”). *Записки з ономастики*. 2005. № 8. С. 83–93.

207. Нерознак В.П. От концепта к слову: к проблеме филологического концептуализма. *Вопросы филологии и методики преподавания иностранных языков*. Омск : Изд-во Омск. гос. пед. ун-та, 1998. С. 80–85.

208. Орехов В.В. Миф о России во французской литературе первой половины XIX века. Симферополь : ОАО “Симферопольская городская типография”, 2008. 200 с.

209. Ощепков А.Р. Имагология. *Знание. Понимание. Умение.*, 2010. № 1. С. 251–253.

210. Павлович Н.В. Язык образов. Парадигмы образов в русском поэтическом языке. Москва, 1995. 491 с.

211. Павловская А.В. Стереотипы восприятия России и русских на Западе. *Россия и Запад: диалог культур*: сб. ст. / Моск. гос. ун-т и др.; Москва, 1994. С. 19–30.

212. Пажо Д.-А. Від культурних кліше до імажинарного. *Літературна компаративістика: Имагологічний аспект сучасної компаративістики: стратегії та парадигми*. Ч. II. Київ : ВД «Стилос», 2011. Вип. IV. Ч. II. С. 396–430.

213. Панина М.Е. Понятийно-терминологические системы и методологии анализа образа “Другого” в художественно-публицистических текстах. *Журнал Известия Восточного института*. 2015. № 2 (26). С. 80–90.

214. Панкрухин А.П. Маркетинг территорий. СПб. : Питер, 2006. 416 с.
215. Папилова Е.В. Имагология как гуманитарная дисциплина. Вестник МГГУ им. М.А. Шолохова. *Филологические науки*. 2011. № 4. С. 31–40.
216. Перебийніс В.І. Статистичні методи для лінгвістів. Вінниця : Нова книга, 2002. 168 с.
217. Пименова М.В. Метаязык описания способов категоризации эмоций в языке. *Исследование познавательных процессов в языке*: сборник научных трудов. Тамбов: ТГУ им. Г.Р. Державина, 2009. С. 177–187.
218. Пищальникова В.А. Проблема идиостиля: Психолингвистический аспект: Учеб. пособие. Барнаул : Изд-во Алтайского Государственного университета, 1992. 72 с.
219. Пищальникова В.А. Общее языкознание. Барнаул, 2001. 240 с.
220. Попова З.Д., Стернин И.А. Очерки по когнитивной лингвистике. Воронеж : Изд-во “ИСТОКИ”, 2001. 191 с.
221. Попова З.Д., Стернин И.А. Концептосфера и картина мира. *Язык и национальное сознание* / Под ред. З. Д. Поповой, И. А. Стернина. Воронеж, 2002. Вып. 32. С. 4–8.
222. Попова З.Д., Стернин И.А. Когнитивная лингвистика. Москва : АСТ : Восток – Запад, 2007. 314 с.
223. Попова З.Д., Стернин И.А. Язык и сознание: теоретические разграничения и понятийный аппарат. *Социальная психолингвистика: хрестоматия* / сост. К.Ф. Седов. Москва : Лабиринт, 2007. С. 37–73.
224. Попова З.Д., Стернин И.А. Язык и национальная картина мира. Изд. 3-е, перераб. и доп. Воронеж : Истоки, 2007. 61 с.
225. Постовалова В.И. Картина мира в жизнедеятельности человека. *Роль человеческого фактора в языке: Язык и картина мира*. Москва : Наука, 1988. С. 8–69.
226. Потенбня А.А. Слово и миф. Москва, 1989. 283 с.

227. Потебня А.А. Мысль и язык. Киев : СИНТО, 1993. 193 с.
228. Почепцов Г.Г. Языковая ментальность: способы представления мира. *Вопросы языкознания*. 1990. № 6. С. 110–122.
229. Почепцов Г.Г. Имиджелогия. Москва, 2000. 580 с.
230. Прокопьева А.А. Особенности передачи метафор при переводе произведений В.В. Набокова. *Политическая лингвистика*. 2006. С. 206–212
231. Прохоров Ю.Е. Национальные социокультурные стереотипы речевого общения и их роль в обучении русскому языку иностранцев. Изд. 5-е. Москва : Изд-во ЛКИ, 2008. 224 с.
232. Радзієвська Т.В. Нариси з концептуального аналізу та лінгвістики тексту. Текст – соціум – культура – мовна особистість: монографія. Київ : ДП “Інформ.-аналіт. агенство”, 2010. 491 с.
233. Резанова З.И., Катунин Д.А., Мишанкина Н.А. Метафорическое моделирование в языковой картине мира (к обоснованию методов исследования). *Вестник ТГУ. Серия “Философия. Культурология. Филология”*. 2003. № 277. С. 164–171.
234. Резанова З.И. От “внутренней формы языка” к языковой картине мира. *Картины русского мира : современный медиадискурс*. Томск : ИД СК-С, 2011. С. 18–28.
235. Реформатский А.А. Введение в языковедение / Под. ред. В.А. Виноградова. М. : Аспект Пресс, 1998. 536 с.
236. Рецкер Я.И. Теория перевода и переводческая практика : Очерки лингвистической теории перевода. Москва : Р. Валент, 2007. 240 с.
237. Родина Т.М. Художественная картина мира как синтетическая многомерная структура. *Художественное творчество*. Ленинград : 1986. С. 57–69.
238. Романченко А. Онім як референт та агент порівняння. *Записки з ономастики*. 2010. № 13. С. 104–113.
239. Рубинштейн С.Л. Бытие и сознание. СПб. : Питер, 2012. 288 с

240. Саврей О. Функціонування топонімів у прозових творах Ольги Кобилянської. *Записки з ономастики*. 2005. № 9. С. 104–113.
241. Санцевич Н.А. Моделирование вариативности языковой картины мира на основе двуязычного корпуса публицистических текстов (Метафоры и семантические оппозиции) : дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.21. Москва, 2003. 268 с.
242. Сарсенбаев Н.С. Традиции и обычаи в развитии. Алма-Ата, 1966. 328 с.
243. Селіванова О.О. Актуальні напрями сучасної лінгвістики (аналітичний огляд). Київ : Фітосоціоцентр, 1999. 148 с.
244. Селіванова О.О. Концептуалізація *свого* й *чужого* в українських пареміях. *Наукові записки Луганського нац. пед. ун-ту*. Луганськ : Альма-матер, 2004. Вип. 5. С. 214–231.
245. Селіванова О.О. Світ свідомості в мові: Монографічне видання. Черкаси : Ю. Чабаненко, 2012. 488 с.
246. Семененко И.С. Образы и имиджи в дискурсе национальной идентичности. *Полис*. 2008 № 5. С.7-18.
247. Семенов А.К., Маслова Е.Л. Психология и этика менеджмента и бизнеса. Москва : Информационно-внедренческий центр “Маркетинг”, 1999. 200 с.
248. Сепир Э. Избранные труды по языкознанию и культурологии. Москва : Издательская группа “Прогресс”, 1993. 656 с.
249. Серажим К.Г. Дискурс як соціолінгвістичне явище: методологія, архітектоніка, варіативність. Київ, 2002. 329 с.
250. Серебренников Б.А. Роль человеческого фактора в языке: язык и мышление. Москва : Наука, 1988. 242 с.
251. Скляревская Г.Н. Метафора в системе языка. СПб : Наука, 1993. 152 с.

252. Скорнякова Р.М. Лингвокультурологическая концепция моделирования языковой картины мира : дисс. ... д-ра филол. наук : 10.02.19. Москва, 2010. 530 с.
253. Слухай Н.В. Міфологічні джерела прагматикону текстів масмедіа. Сімферополь : Кримський державний інженерно-педагогічний університет, 2004. 108 с.
254. Слышкин Г.Г. Лингвокультурные концепты прецедентных текстов. Москва : Academia, 2000. 141 с.
255. Смирнов Ю.И. Противопоставление “свой-чужой” и множественность форм самосознания. *Этническое и языковое самосознание*. Москва, 1995. С. 133–194.
256. Сміт Е. Національна ідентичність. Київ : Основи, 1994. С. 10–27.
257. Снитко Т.Н. Предельные понятия в Западной и Восточной лингвокультурах. Пятигорск : Изд-во Пятиг. гос. лингвист. ун-та, 1999. 156 с.
258. Соболев Л.Н. О переводе образа образом. *Вопросы художественного перевода*. Москва : Советский писатель, 1955. С. 270–290.
259. Сопоставительные исследования грамматики и лексики русского и западнославянских языков. Под ред. А. Г. Широковой. Москва, 1998. 326 с.
260. Сорокин Ю.А., Михалева И.М. Прецедентный текст как способ фиксации языкового сознания. *Язык и сознание: парадоксальная рациональность*. Москва, 1993. С. 98–117.
261. Сорокина О.Н. Тематическая структура масс-медийного дискурса США о Китае. *Вестник Северного (Арктического) федерального университета*. Серия: Гуманитарные и социальные науки. 2011. № 5. С. 96–101.
262. Соссюр Ф. де. Труды по языкознанию. Москва : Прогресс, 1977. 695 с.
263. Степанов Ю.С. Методы и принципы современной лингвистики. Москва : Наука, 1975. 313 с.

264. Степанов Ю.С. Концепты. Тонкая пленка цивилизации. Москва : Языки славянских культур. 2007. 248 с.
265. Степанов Ю.С., Проскурин С.Г. Смена “культурных парадигм” и её внутренние механизмы. *Философия языка: в границах и вне границ*. Харьков, 1993. С. 13–36.
266. Степанова Ю.В. Языковая личность и аспекты ее изучения. *Вестник Тюменского государственного университета*. 2012. № 1. Тюмень : Изд-во Тюм. Ун-та. С. 186–192.
267. Стереотипы в языке, коммуникации и культуре: сборник статей / сост. и отв. ред. Л.Л. Федорова. Москва : РГТУ, 2009. 598 с.
268. Суперанская А.В. Общая теория имени собственного. Москва : Наука, 1973. 366 с.
269. Супрун А.Е. Текстовые реминисценции как языковое явление. *Вопросы языкознания*. 1995. № 6. С. 27–28.
270. Сусов И.П. Деятельность, сознание, дискурс и языковая система. *Языковое общение процессы и единицы*. Калининград, 1988. С. 7–13.
271. Сыромля Н.Н. Современные исследования русистики в области лингвоимагологии и дискурсологии. *Мова і культура*. 2018. Вип. 21, Т. II (191). С. 171–175.
272. Тамерьян Т.Ю. Языковая модель поликультурного мира: интерлингвокультурный аспект : автореф. дисс.... докт. филол. наук : 10.02.19. Нальчик, 2004. 43 с.
273. Тарасов Е.Ф. Межкультурное общение (МО) – новая онтология анализа языкового сознания. *Этнокультурная специфика языкового сознания*: сб. науч. тр. / РАН. Ин-т языкознания / отв. ред. Н.В. Уфимцева. Москва : 1996. С. 7–22.
274. Тарасов Е.Ф. Язык как средство трансляции культуры. *Язык как средство трансляции культуры*. Москва : “Наука”, 2000. С.45–53.
275. Тарасов Е.Ф. Языковое сознание – перспективы исследования. *Языковое сознание: содержание и функционирование*: материалы XIII

Международ. симп. по психолингвистике и теории коммуникации. Москва, 2000. С. 3–4.

276. Тарасов Е.Ф. Образ России: методология исследования. *Вопросы психолингвистики*. 2006. №4. С. 69–73.

277. Тарасов Е.Ф. Образ мира. *Вопросы психолингвистики*. 2008. № 8. С. 6–10.

278. Телия В.Н. Метафоризация и ее роль в создании языковой картины мира. *Роль человеческого фактора в языке*. Москва, 1988. С. 173–204.

279. Теория метафоры: сборник. Пер. под ред. Н.Д. Арутюновой, М.А. Журиной; вступит. ст. и сост. Н.Д. Арутюнова. Москва : Прогресс, 1990. 511 с.

280. Тер-Минасова С.Г. Язык и межкультурная коммуникация (Учеб. Пособие). Москва : Слово, 2000. 624 с.

281. Тер-Минасова С.Г. Война и мир языков и культур: вопросы теории и практики. Москва : Астрель, 2007. 286 с.

282. Тихонович М.Ю. Метафорическое моделирование образа России в англоязычных СМИ. *Теория языка*. 2015. №2. С. 77–95.

283. Ткаченко О.Б. Мова і національна ментальність (Спроба сучасного синтезу). Київ : Грамота, 2006. 240 с.

284. Толчеева Т.С. Форми репрезентації етномовної свідомості в різних лінгвокультурах. *Сучасні дослідження з іноземної філології*. Вип. 8. 2010. Ужгород : “ТІМПАНИ”. С. 513–515.

285. Томберг О.В. Изучение литературы в контексте филологической имагологии. *Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского*. 2015. №2. С. 255–259.

286. Топоров В.Н. Миф. Ритуал. Символ. Образ. Исследования в области мифопоэтического. Москва : Прогресс, 1995. 624 с.

287. Тупчий А.В. Образ Англии в русском языковом сознании конца XVI – первой половины XIX вв.: лингвоимагологический аспект : дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.02. Киев, 2019. 282 с.
288. Туркіна О.М. Концептуально-мовна картина світу в проекції на індивідуально-авторську концептосферу. *Мова. Свідомість. Концепт* : зб. наук. праць / відп. ред. О.Г. Хомчак. Мелітополь : ТОВ “Видавничий будинок ММД”, 2012. Вип. 2. С. 87–90.
289. Угринович Д.М. Обряды. За и против. Москва : Политиздат, 1975. 178 с.
290. Уилрайт Ф. Метафора и реальность. *Теория метафоры*. Москва : Прогресс, 1990. С. 82–109.
291. Ульман С. Семантические универсалии. *Новое в лингвистике. (Языковые универсалии)*. Москва : Прогресс, 1970. Вып. 5. С. 250–299.
292. Урысон Е.В. Проблемы исследования языковой картины мира: Аналогия в семантике. Москва : Языки славянской культуры, 2003. 224 с.
293. Уфимцева А.А. Типы языковых знаков. Москва : Наука, 1974. 206 с.
294. Уфимцева Н.В. Языковое сознание: этнопсихолингвистическая парадигма исследования. *Методология современной психолингвистики*. Москва, Барнаул: Изд-во Алт. ун-та, 2003. С.162–174.
295. Фененко М.В. Топонімія України у творчості Тараса Шевченка. Київ : Радянська школа, 1965. 128 с.
296. Фомин А.А. Прецедентные онимы в художественном тексте. *Ономастика и диалектная лексика* : сб. науч. тр. Екатеринбург : Изд-во Урал. ун-та, 2003. Вып. 4. С. 139–148.
297. Фомин М.М. Проблема формирования поликультурной языковой личности. *Вестник Северо-Восточного федерального университета им. М.К. Аммосова*. 2007. Т. 4, №2. С. 82–84.
298. Фонякова О. Имя собственное в художественном тексте: Учебное пособие. Ленинград : Изд-во гос. ун-та, 1990. 104 с.

299. Фролов Н.К. Избранные работы по языкознанию. Т. 1. Антропонимика. Русский язык и культура речи. Тюмень : Изд-во Тюм. Ун-та, 2005. 509 с.
300. Фрумкина Р.М. Психоллингвистика: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений . Москва : Издательский центр “Академия”, 2003. 320 с.
301. Фурманова В.П. Межкультурная коммуникация и культурноязыковая прагматика в теории и практике преподавания иностранного языка (языковой вуз): дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.02. Москва, 1994. 475 с.
302. Хайдеггер М. Время картины мира. *Время и бытие*: статьи и выступления. Москва : Республика, 1993. С. 41–62.
303. Халеева И.И. Нарративный текст как форма национального социокультурного сознания (в подготовке переводчиков и преподавателей иностранного языка). *Актуальные проблемы преподавания перевода и иностранных языков в лингвист. вузе*. Москва : Изд-во МГЛУ, 1996. Вып. 423. С. 72–83.
304. Халикова Н.В. Образность русской художественной прозы : (лингвист. аспект). Москва : Издательство МГОУ, 2004. 162 с.
305. Хархалис У.М. Звичай, традиція, обряд, ритуал як форми відображення суспільних відносин. *Мультиверсум*. Філософський альманах. Київ : Центр духовної культури, 2004. № 44. С. 22–34.
306. Хахалова С.А. Метафора в аспектах языка, мышления и культуры : монография. 2-е изд., испр. и доп. Иркутск : ИГЛУ, 2011. 292 с.
307. Хахалова С.А. Метафора: динамика эмоционального и рационального, бессознательного и сознательного. *Вестник ИГЛУ*. № 4. 2013. С. 90–95.
308. Хахалова С.А. Современное состояние исследований метафоры в европейской лингвистике. *Вестник северного (Арктического) Федерального университета*. 2014. № 2. С. 74–82.

309. Хорев В.А. Имагология и изучение русско-польских литературных связей. *Поляки и русские в глазах друг друга* / отв. ред. В.А. Хорев. Москва : Индрик, 2000. С. 22–32.
310. Хрестоматия по общему языкознанию / сост. Л.П. Иванова. Киев : Освіта України, 2008. 710 с.
311. Хроленко А.Т., Бондалетов В.Д. Теория языка: учебное пособие. Москва : Флинта : Наука, 2006. 528 с.
312. Худолей Н.В. Восток и Запад: культура, ментальность, литература. *Вестник КрасГАУ*. 2014. № 8. С. 231–235.
313. Цивьян Т.В. Модель мира и ее лингвистические основы 3-е изд., испр. Москва : КомКнига, 2006. 280 с.
314. Человеческий фактор в языке. Коммуникация, модальность, дейксис / отв. ред. Т.В. Булыгина. Москва : Наука, 1992. 281 с.
315. Черевченко О.М. Лінгвістичні аспекти аналізу поетичного тексту: неокласичні виміри : монографія. Умань : ВІЗАВІ, 2012.
316. Чиршева Г.Н. Детский билингвизм: одновременное усвоение двух языков. Санкт-Петербург : Златоуст, 2012. 488 с.
317. Шаклеин В.М. Лингвокультурология: традиции и инновации. Москва : Флинта, 2012. 301 с.
318. Шахнарович А.М. Языковая личность и языковая способность. *Язык–система. Язык–текст. Язык–способность*: Сб. ст. / Ин-т рус. яз. РАН. Москва, 1995. С. 213–223.
319. Шаховский В.И. Текст как способ экспликации эмоциональности языкового сознания. *Языковое сознание. Содержание и функционирование*. Москва. 2000. С. 274–275.
320. Шварц Ш. Культурные ценностные ориентации: природа и следствия национальных различий. *Психология. Журнал высшей школы экономики*. 2008. Т. 5. № 2. С. 36–67.
321. Шуман М. Слова переводимые и слова непереводимые. *Мастерство перевода*. Москва, 1964. С. 124–130.

322. Щепанська Х.А. Мовний образ, концепт, вербальний символ та їх функціонування в художньому тексті. *Лінгвістичні дослідження*. 2012. Вип. 33. С. 66–71.
323. Эльчин Сафарли. URL: www.passion.ru/people/zadayte-svoye-vopros-elchinu-safarli-161794.htm (дата звернення 10.03.2018).
324. Эпштейн М.Н. “Природа, мир, тайник вселенной...”: система пейзажных образов в русской поэзии. Москва : Высш. шк., 1990. 303 с.
325. Юрина Е.А. Образный строй языка. Томск : Изд-во Том. ун-та, 2005. 158 с.
326. Языковая картина мира и системная лексикография / под ред. Ю.Д. Апресяна. Москва : Языки славянских культур, 2006. 910 с.
327. Anholt S. Nation brand as context and reputation. *Place Branding*. 2005. № 3. Т. 1. P. 224–228.
328. Beller M., Leerssen J. Perception, image, imagology. *Imagology: The Cultural Construction and Literary representation of National Characters*. New York, 2007. 476 p.
329. Chafe W. *Discourse, consciousness and time: the flow and displacement of conscious experience on speaking and writing*. Chicago, 1994. 392 p.
330. Chapman S., Routledge Ch. *Key ideas in linguistics and the philosophy of language*. Edinburgh, 2009. 258 p.
331. Croft W. *Cognitive linguistics*. Cambridge : Cambridge University Press, 2004. 356 p.
332. Davidson D. *What Metaphors Mean. Pragmatics*. Edited by Steven Davis. New York : Oxford University Press, 1991. P. 495–506.
333. Dijk T.A., van. *Cognitive context models and discourse. Language Structure, Discourse and the Available to Consciousness* : ed. by M. Stamenow. Amsterdam, 1997. P. 189–226.
334. Evans V. *Cognitive Linguistics. An Introduction*. Edinburgh, 2006. 851 p.

335. Fischer M. Komparatistische Imagologie. Für eine interdisziplinäre Erforschung national-imagotyper Systeme. *Zeitschrift für Sozialpsychologie*. 1979. № 3. P. 30–44.
336. Fitzgerald T.K. *Metaphors of Identity: A Culture-Communication Dialogue*. Albany, 1993. 264 p.
337. Fodor J.A. *The Language of Thought*. New York : Harvard University Press, 1975. 214 p.
338. Gibbs R. *The Poetics of Mind: Figurative thought, language and understanding*. Cambridge : Cambridge University Press, 1999. 122 p.
339. Giora R. *On Our Mind: Salience, Context and Figurative Language*. Oxford : Oxford University Press, 2003. 272 p.
340. Givon T. *Context as other minds: The pragmatics of sociality, cognition and communication*. Amsterdam : John Benjamins Publishing Company, 2005. 283 p.
341. Grice H.P. *Meaning. Readings in the philosophy of language*. Englewood, 1971. P. 436–444.
342. Grice H.P. *Logic and conversation. Syntax and semantics*. New York : Academic Press, 1975. Vol. 3. P. 42–58.
343. Grice H.P. *Logic and Conversation. Studies in the Way of Words*. Cambridge, 1991. P. 22–40.
344. Hoffman E. Ethnostereotype in der Businesskommunikation. *Junge Slawistik in Österreich*. Innsbruck : Institut für Sprachwissenschaft, 2000. S. 13–45.
345. Hunston S. *Corpus approaches to evaluation: phraseology and evaluative language*. London : Routledge, 2011. 212 p.
346. Jeune S. De F.T. Graindorge à A.O. Barnabooth: Les types américains dans le roman et le théâtre français (186–1917). Paris : M. Didier, 1963.
347. Keith M., Pile S. *Place and the Politics of Identity*. New York, 1993.

348. Kotler P., Gertner D. Country as brand, product, and beyond: a place marketing and brand management perspective. *Journal of Brand Management*. 2002. № 9 (4/5). P. 249–261.
349. Kristeva J. Revolution in poetic language. New York : Columbia University Press, 1984. 271 p.
350. Lakoff G., Johnson M. Conceptual metaphor in everyday language. *The Journal of Philosophy*. 1980. № 8. Vol. 77. P. 453–486
351. Lakoff G., Johnson M. *Metaphors We Live by*. Chicago : CUP, 1980. 242 p.
352. Lakoff G. *Women, Fire and Dangerous Things : What categories reveal about the mind*. Chicago : University of Chicago Press, 1987. 632 p.
353. Leerssen J. Imagology: history and method. URL: <http://www.imagologica.eu/pdf/historymethod.pdf> (дата звернення: 12.04.2019).
354. Lisa Morrow. URL: www.rovingjay.com/tulips-to-bloom-istanbul/ (дата звернення 14.03.2019).
355. Lorraine T.E. *Gender, Identity, and the Production of Meaning*. Boulder : Westview Press, 1990. 227 p.
356. Maclaram R.A. *Studies in Language*. 1984. Vol. 8. № 1. P. 142–148.
357. Mendoza F.J.R., Masegosa A.G. *Cognitive modeling: a linguistic perspective*. Amsterdam / Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 2014. 260 p.
358. Miller G.A. *Language and Perception*. Cambridge : Harvard University Press, 1979. 760 p.
359. Moura J.-M. L'imagologie littéraire: tendances actuelles. *Perspectives comparatistes* / edited by J. Bessière, D.-H. Pageaux. Paris, 1999. P. 181–191.
360. Myers-Scotton C. *Multiple Voices: An Introduction to Bilingualism*. Malden (MA) : Blackwell Publishing, 2006. 473 p.
361. Nardin F., Zappe M. Das ethnische Zusammenleben in Südtirol (Sprachsoziologische, sprachpolitische und soziokulturelle Einstellungen der deutschen, italienischen und ladinischen Sprachgruppe vor und nach den

gegenwärtigen Umbrüchen). *Romanische Forschungen*. 1997. Bd. 109, H. 3/4. S. 515–516.

362. Nuessel M., Frank B. *The study of names*. Westport : Greenwood Press, 1992. 152 p.

363. Nuyts J. *Intentions in Language Use*. Antwerp : University of Antwerp, 1993. 211 p.

364. *Philosophy in body, culture, and time: Selected Studies in phenomenology and existential philosophy*. *Philosophy today*. Chicago, 2000. Vol. 44, P. 1–186.

365. Roth W.-M. *On Meaning and Mental Representation: A Pragmatic Approach*. Rotterdam, 2013. 227 p.

366. Serle J.R. *Metaphor. Pragmatics*. Edited by Steven Davis. New York : Oxford University Press, 1991. P. 519–539.

367. Shotter J., Gergen K.J. *Social construction: Knowledge, self, others, and continuing the conversation*. *Communication Yearbook*. Thousand Oaks, 1994. Vol. 17. P. 3–33.

368. Smith E. *Categories and Concepts*. Cambridge, Mass. : Harvard University Press, 1981. 203 p.

369. Sperber D., Wilson D. *Relevance: Communication and Cognition*. Blackwell : Oxford UK & Cambridge USA, 1995. 326 p.

370. Schiffrin D. *The introduction*. *The handbook of discourse analysis*: ed. by D. Schiffrin, D. Tannen, H.E. Hamilton. Oxford, 2001. P. 1–10.

371. Tarasheva E. *The Image of a Country Created by International Media: The Case of Bulgaria*. Cambridge Scholars Publishing, 2014. 185 p.

372. Taylor C. *Sources of the Self: The Making of Modern Identity*. Cambridge, Mass. : Harvard University Press, 1989. 624 p.

373. *The Embodied Mind. Cognitive Science and Human Experience* / Varela F.J., Thompson E., Rosch E. Cambridge : The MIT Press, 1991. 308 p.

374. *The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics* / ed. by D. Geeraerts, H. Cuyckens. Oxford : Oxford University Press, 2007. 1334 p.

375. Tsur R. Aspects of cognitive poetics. *Cognitive stylistic: Language and cognition in text analysis*. Amsterdam : John Benjamins, 2002. P. 279–318.

376. Wierzbicka A. Cross-Cultural Pragmatics. The Semantics of Human Interaction. Berlin–New York : Mouton de Gruyter, 1999. 502 p.

СПИСОК ДОВІДКОВИХ ДЖЕРЕЛ

377. Бирих А.К. Русская фразеология. Историко-этимологический словарь : ок. 6000 фразеологизмов / под ред. В.М. Мокиенко. 3-е изд., испр. и доп. Москва : Астрель, 2005. 926 с.

378. Краткий словарь когнитивных терминов / Е.С. Кубрякова, В.З. Демьянков, Ю.Г. Панкрац, Л.Г. Лузина. Москва : Изд-во МГУ, 1996. 248 с.

379. Крысин Л.П. Иллюстрированный толковый словарь иностранных слов. Москва : Эксмо, 2011. 864 с.

380. Кузнецов С.А. Большой толковый словарь русского языка / Сост. и гл. ред. С.А. Кузнецов. СПб. : “Норинт”, 2000. 1536 с.

381. Лингвистический энциклопедический словарь / гл. ред. В.Н. Ярцева ; 2-е изд. доп. Москва : Больш.рос. энциклопедия, 2002. 709 с.

382. Матвеева Т.В. Полный словарь лингвистических терминов . Ростов н/Д : Феникс, 2010. 562 с.

383. Ожегов С.И., Шведова Н.Ю. Толковый словарь русского языка: 80 000 слов и фразеологических выражений / Российская академия наук. Институт русского языка им. В.В. Виноградова. 4-е изд., дополненное. Москва : ООО “А ТЕМП”, 2006. 944 с.

384. Отин Е.С. Словарь коннотативных собственных имен. Донецк : ООО “Юго-Восток ЛТД”, 2004. 412 с.

385. Павлович Н.В. Словарь поэтических образов. Москва : Эдиториал УРСС, 2007. Т. 1. 248 с.

386. Павлович Н.В. Словарь поэтических образов. Москва : Эдиториал УРСС, 2007. Т. 2. 248 с.
387. Подольская Н.В. Словарь русской ономастической терминологии. 2-е изд. переработ. и доп. Москва : Наука 1988. 192 с.
388. Славянская мифология. Энциклопедический словарь. Изд. 2-е. Москва : Международные отношения, 2002. 512 с.
389. Словарь религий: Иудаизм. Христианство. Ислам / Под ред. В. Зюбера, Ж. Потэна / Пер. с франц. Е.А. Терюковой. СПб.: Питер, 2008. 655 с.
390. Трессидер Дж. Словарь символов. Москва : Фаир-пресс, 2001. 444 с.
391. Философский энциклопедический словарь / ред. сост. Е.Ф. Губский и др. Москва : ИНФРА-М, 2012. 570 с.
392. Элиаде М. Словарь религий, обрядов и верований. Москва : Университетская книга, 1997. 414 с.
393. Языкознание. Большой энциклопедический словарь / Гл. ред. В.Н. Ярцева. 2-е изд. Москва : Большая Российская энциклопедия, 1998. 685 с.
394. Macmillan English Dictionary. Second edition. Malaysia, 2007. 1748 p.
395. Rusça-Türkçe Türkçe-Rusça ser sözlüğü / ed. A. Kazımova, S. Meriç, M. Eskinä. Istanbul : Eko Ofset, 2005. 587 s.
396. The Merriam-Webster Dictionary. URL: <http://www.merriam-webster.com/> (дата звернення 17.10.2018).
397. The Online Etymology Dictionary. URL: <http://www.etymonline.com/> (дата звернення 10.10.2018).
398. The Oxford Dictionary of English Etymology / ed. by C.T. Onions, G.W.S. Friedrichsen (Assistant), R.W. Burchfield (Assistant). Oxford : Oxford University Press, 1966. 1042 p.

399. Urban Dictionary. URL: <http://www.urbandictionary.com/define.php?term=maganda> (дата звернення 14.10.2018).

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

400. Сафарли Э. Сладкая соль Босфора. Москва : Издательство АСТ, 2017. 288 с.

401. Morrow L. Waiting for the Tulips to Bloom: Adrift in Istanbul. Lexington : Create Space Independent Publishing Platform, 2015. 360 p.

Фрагменти ілюстративного матеріалу

Розділ 3

с. 94

Feeling a lot like a salmon fighting to go upstream, I finally burst inelegantly through the door of the shop [401, с. 8] / Почуваючись майже як лосось, який пливе проти течії, я нарешті незграбно прориваюся крізь двері магазину;

He looks like a very large and very angry bee and behaves like one too [401, с. 165] / Він виглядає наче дуже велика і дуже зла бджола і поводитьься так само.

с. 99

Я строю замок собственного счастья [400, с. 6]; ... возвращаюсь [] переполненный надеждами , с осколками обид в душе [400, с. 9]; Бросаю бледно-голубые камни в Босфор, тем самым избавляюсь от осколков душевной боли [400, с. 19]; ... на лице бледная маска недовольства [400, с. 43]; Вчитываешься в каждое слово, словно не можешь напиться эликсиром счастья [400, с. 60]; Мои дни рождения в городе души - фонтан искрящегося счастья [400, с. 79]; ... заточившись в тайном замке счастья, увлечены собою [400, с. 109]; Любовь закончилась, угли невысказанной любви долго тлели [400, с. 173]; [книга] пристраивается к длинной цепи умиротворенности [400, с. 224]; Мать продолжала замазывать потрескавшуюся стену отношений цементом доброжелательности [400, с. 229]; Что может быть чище сердца ребенка? На нем нет пятен греха, налета злости, трещин зависти [400, с. 248].

Продовження додатку А

с. 100

... *kindness and care for others is woven into the fabric of everyday Turkish life* [401, с. ii] / доброта та турбота про інших виткані на полотні турецького повсякденного життя;

... *bribery and corruption are still part of the fabric of everyday life* [401, с. 314] / хабарництво та корупція й до цього часу є часткою тканини буденного життя.

с. 101

Life is a lottery and no matter what it brings, whether it is love, hate, birth or death, Turkish people will grab the chance to celebrate the good times whenever they can [401, с. iii] / Життя – це лотерея, і неважливо, що воно принесе – любов, ненависть, народження чи смерть, турки обов'язково не впускають свого шансу відсвяткувати щось хороше, коли випадє така можливість.

с. 106 (1)

... *he is always relaxed and still looks like a ruddy cheeked boy I first met...* [401, с.81] / він завжди розслаблений і досі виглядає як рум'янощокий хлопчик, якого я вперше зустріла;

I wasn't far from the twelve year old girl who was so shy she'd hide rather than have to speak to strangers [401, с. 16] / я не надто відрізнялася від дванадцятирічної дівчинки, яка була настільки сором'язливою, що краще б заховалася, ніж заговорила з незнайомцями.

Продовження додатку А

с. 106 (2)

She holds one hand up in front of his face, in the manner of a traffic policeman [401, с. 172] / Вона піднімає руку вгору перед його обличчям так, як це робить поліцейський регулювальник;

They looked like waiters to me, dressed in long sleeved white shirts and black trousers [401, с. 2] / Одягнені в білі сорочки з довгими рукавами та чорні брюки, вони мені нагадували офіціантів.

с. 108 (1)

В их [чайки] глазах появляется смятение. Нет, они не боятся, что их привычную умиротворенность омрачат капли небесной воды [400, с. 6];

Они [журавли] – чуток усталые ... [400, с. 46];

Молодые журавлики шумят от радости. [400, с. 46];

Когда сквозь бежесвый туман они [журавли] замечают Великий мост, то просто плачут. [286, с. 46];

... [пеликаны] опасаются взбалмошной Айдынлыг [400, с. 47];

... грациозные пеликаны моментально ретируются... [400, с. 47];

с. 108 (2)

...забавная болтовня любопытных чаек [400, с. 21]; ... чайки пели колыбельную большому городу... [400, с. 82]; ... [журавли] беседовали с Босфором... [400, с. 47]; ... сетовали журавли в беседе с друзьями-цаплями. Они жаловались ... [400, с. 47]; ... грациозные пеликаны моментально ретируются, недовольно фыркая [400, с. 47]; ...прислушиваюсь к еле слышному светскому трепу пеликанов с чайками. Последние жалуются на темперамент Мраморного моря [400, с. 48].

Продовження додатку А

с. 109

... Вы, дети столицы, не будете возиться с обычными для вас деревьями... Лучшие пусть умрут со мной [400, с. 246];

Больно получать столь прекрасные создания мертвыми. Когда дарят сорванные тюльпаны, будто удар в спину наносят. Значит, ради моего дня рождения их лишили жизни?.. [400, с. 89].

Розділ 4

с. 120

*From the first **ezan** in the morning to the last one at night, the **muezzin** calling the faithful to prayer punctuates the rhythm of each day. In the past, the calls were made by a man specially trained for the purpose. He would climb to the top balcony of the minaret five times a day and sign out the **ezan** [401, с. 348] / Від першого заклик до езану вранці і до останнього вночі, муедзин, який закликає вірних до молитви, задає ритм кожного дня. В минулому заклики здійснював чоловік, якого спеціально готували для цієї справи. Він забирався на найвищий балкон мінарету п'ять разів на день і сповіщав усіх про езан.*

с. 127 (1)

*When I offer to get **pide**, the Turkish version of pizza, and bring it back to our room, Kim readily agrees [401, с. 35] / Коли я пропоную з'їсти **pide**, турецьку версію піци, і приношу його до нашої кімнати, Кім охоче погоджується; ... whether we were really hungry and wanted a large full blown **pide**, similar to pizza, which came with a wide selection of fillings [401, с. 96] / ... чи ми були справді голодні і хотіли величезне пишне **pide**, подібне до піци, з широким вибором начинок; The kitchen sink blocks up regularly, and after finding a bucket to put under the pipes I dismantled them and some rotten **salça**, a*

Продовження додатку А

*type of Turkish tomato paste, exploded all over me [401, с. 96] / Раковина на кухні регулярно забивається, а тому знайшовши відро для того, щоб підставити під труби, я їх розкрутила, і гнила **salça**, тип турецької томатної пасту, вибухнула прямо на мене; ...American fast food outlets and their cheaper Turkish versions which sell **islak** hamburgers, the name of which unappealingly translates as 'wet' or 'damp' [401, с. 110] / ... американські фастфуд-ресторани і їх дешевші турецькі версії, які продають **islak** гамбургери, що мають непривабливий переклад "мокрий" чи "вологий"; Manisa **macanu**, a sticky fruit flavoured substance similar to toffee that's served wound around a wooden stick [401, с. 338] / Маніський **macanu**, липка субстанція з фруктовим смаком, подібна до тоффі, та подається намотаною на дерев'яну паличку; **Boza** is made from fermented barley or wheat, and looks like a well-blended glass of porridge [401, с. 352] / **Boza** готується з ферментованого ячменю чи пшениці і має вигляд добре збитої склянки каші.*

с. 127 (2)

*On Sunday mornings, roving peddlers will still pass by with trays of **simit**, the round sourdough rings of bread covered with sesame seeds I thought were bagels when I first came to Istanbul [401, с. 52] / Недільними ранками бродячі торговці все ще будуть проходити повз з тацями **simit**, круглих хлібних кілець, вкритих зернами сезаму, які я сплутала з бубликами, коли вперше приїхала до Стамбулу; If I was lucky they had freshly made **sultaç**, a rice pudding which is my favourite Turkish dessert... [401, с. 69] / Якщо мені щастило, то в них був свіжо приготований **sultaç**, рисовий пудинг, що є моїм улюбленим турецьким десертом.*

Продовження додатку А

с. 128

Ем батлыджан эзмеси – холодный турецкий салат из баклажанов, приготовленных на углях [400, с. 5]; Готовлю салджалы кёфте. Любимое блюдо. Маленькие пирожки с рубленой телятиной поджариваются на масле, после чего тушатся в томатном соусе [400, с. 6]; Тем временем Шинай колдует у плиты. Поджаривает на курдючном жире лук, снимает пену с мясного бульона. В кипящих недрах бултыхаются бледно-зеленые шарики алычи. Сегодня готовим кузу чорпасы [400, с. 33]; Гюльбен, тайком подкармливая Айдынлыг, нарезает инжир для десерта ашурэ [286, с. 39]; Любит мучное – донер, лахмаджун, пиде [400, с. 64]; ... *ten in the morning was an odd time to be selling the ingredients for **kelle paça**, a soup mainly eaten at the time of the Sacrifice Festival* [401, с. 59] / ... *десята ранку досить дивний час для продажу інгредієнтів для **kelle paça**, супу, який зазвичай їдять під час фестивалю жертвоприношень ; If I was lucky they had freshly made **sultaç**, a rice pudding which is my favourite Turkish dessert...* [401, с. 69] / *Якщо мені щастило, то у них був свіжо приготовлений **sultaç**, рисовий пудинг, що є моїм улюбленим турецьким десертом; Thin crusty **lahmacun** smeared with spicy mince meat, eaten with a generous serve of parsley and a squeeze of lemon is all we will need to feel satisfied* [401, с. 110] / *Тонкий хрусткий **lahmacun**, змащений гострим меленим м'ясом, який подається з щедрою порцією петрушки та политий лимонним соком, все, що нам потрібно, аби почуватися задоволеними.*

с. 130 (1)

*Other stands sell traditional sweets, such as **baklava** stuffed with pistachio, or more unique things like **helva** moulded to look like **döner** kebab, as well as Manisa **macanu**, a sticky fruit flavoured substance similar to toffee that's served*

Продовження додатку А

*wound around a wooden stick [401, с. 338] / Інші прилавки продають традиційні солодоці, такі як **baklava**, начинена фісташками, чи більш незвичні, наприклад **helva** у формі **дьонер** кебабу, чи Маніський **тасани**, липка субстанція з фруктовим смаком, подібна до тоффі, яка подається намотаною на дерев'яну паличку.*

с. 130 (2)

*We wander around the main square eating ice cream from Kahramanmaraş. Made from goat's milk, a chewy, edible resin called **mastic** and natural flavourings like blackberries, raspberries, almonds and honey, as well as more ordinary flavours, this ice cream is slightly stretchy but divine [401, с. 123] / Ми блукаємо головною площею та їмо морозиво з Кахраманмахрашу. Зроблена з козячого молока, жувальна, їстівна смола називається **mastic**, до неї додаються натуральні ароматизатори, такі як ожина, малина, мигдаль та горіхи, так само, як і більш звичні смаки, це морозиво трохи тягуче, але божественне.*

с. 131 (1)

*At one of the many little food stalls lining the bus station courtyard, John ordered **ayran**. I watched as a slim Turkish boy with his adolescent sprinkling of moustache ladled the frothy white yoghurt concoction out of a large stainless steel vat into two small copper cups. We drank this traditional sour liquid while watching the long distance buses ... [401, с. 3] / Біля одного з багатьох невеличких прилавків з їжею, які обрамлюють внутрішній двір автобусної станції, Джон замовив **ayran**. Я спостерігала, як худорлявий хлопчик-турок черпав пінисту білу суміш, схожу на йогурт, з величезної бочки з*

Продовження додатку А

нержавіючої сталі в дві маленькі мідні чашки. Ми пили цю традиційну кислу рідину, дивлячись на автобуси дальнього сполучення.

с. 131 (2)

***Boza** is made from fermented barley or wheat, and looks like a well-blended glass of porridge. It's served hot and usually sprinkled with roasted chickpeas. I've only tasted it once but some people swear by it, insisting it's nutritious, filling and high in vitamin B, while others allude to its qualities as an aphrodisiac [401, с. 352] / **Boza** виготовляється з ферментованого ячменю чи пшениці і виглядає як добре збита склянка каші. Вона подається гарячою та посипається смаженим нутом. Я куштувала її лише раз, проте деякі люди присягаються, що вона дуже поживна та багата на вітамін В, інші ж натякають на те, що вона має властивості афродизіака.*

с. 135

*He is old style Turkish and addresses all his questions to Kim, calling him **abi** and listening carefully to his answers. **Abi** literally means big brother, but it is also used to address men who are either older, or in a higher social position than the person talking to them [401, с. 112] / Він турок, який притримується давніх звичаїв та ставить свої запитання лише Кіму, звертаючись до нього **abi** і уважно слухаючи його відповіді. **Abi** дослівно перекладається як великий брат, але також використовується як звертання до чоловіків, які є старшими за віком чи займають вище соціальне положення, аніж той, хто до них звертається.*

Продовження додатку А

с. 137

The male spectators on the walls and balconies were still there, ogling us, and I could hear the word “yabancı” being whispered from woman to woman back through the rows. Yabancı not only means foreigner from another country but also not local to a particular village... [401, с. 193] / Чоловіча частина глядачів, які розташувались на стінах та балконах, все ще були там, захоплено спостерігаючи за нами, і я чула слово “yabancı”, яке пошепки передавалось від жінки до жінки через ряди. Yabancı позначає не лише іноземця з іншої країни, а й немісцевого для конкретного села.

с. 142

Oddly enough, I see more women covered in black, complete with black face veils and gloves when I go to Sultanahmet, the major tourist area in Istanbul. I watch as tourists covertly glance at these woman moving along in their billowing flow of black nylon and can almost hear what they are thinking. What they fail to notice, however, are the husbands and children, clad in the latest Western designer clothes (...), or the baby being pushed along in a very expensive three-wheeled buggy. These are the signs that these black clad women in Sultanahmet aren't Turkish at all, and come from the wealthy neighbouring Arab states with whom Turkey is doing a rapidly grooving trade [401, с. 261] / Досить дивно, що більшість жінок, повністю загорнутих у чорне, з чорними вуалями на обличчях та в чорних рукавичках, я зустрічаю у головному туристичному районі Стамбулу – Султанахмет. Я спостерігаю, як туристи непомітно поглядають на цих жінок, які проходять повз них у потоці чорного нейлону, та майже чую їх думки. Проте, вони не помічають поряд з цими жінками чоловіків та дітей, одягнених в останні колекції західних дизайнерів (...), чи немовля, яке везуть у дуже дорогому трьохколісному візочку. Це ознаки того, що жінки в чорному зовсім не є туркенями, а походять з багатих сусідніх Арабських Еміратів, з якими Туреччина веде активну торгівлю.

Продовження додатку А

с. 143 (1)

*The Turkish woman I see in Istanbul who wear **çarşaf** are usually accompanied by their husbands and children, who are dressed in cheap clothing bought from their local street markets. () The majority of women who wear this outfit are said to live around Fatih and Eyüp on the Golden Horn... [401, с. 261] / Туркені у **чаршабах**, яких я бачу в Стамбулі, зазвичай супроводжують їх чоловіки та діти, одягнені у дешевий одяг з місцевих базарів. () Кажуть, що більшість цих жінок живуть у районах Фатіх та Ейюп, що на Золотому Розі...*

с. 143 (2)

Therefore, the wearing of a headscarf isn't solely to show the religious beliefs of the wearer. The demarcations in meaning blur because the way a wearer arranges her headscarf and the style of overcoat she chooses can also be a form of political Islam... [401, с. 252] / Носіння хустки виражає не лише релігійні вірування її власниці. Розмежування значень є досить нечітким, оскільки спосіб, яким жінка пов'язує хустку, та стиль пальто, яке вона обирає, може бути формою політичного ісламу.

с. 143 (3)

Their scarves are arranged equally precisely but they wear head bands underneath them to stop any of their hair from escaping and being seen. Their clothes are made from muted, almost colourless fabrics and no make up or jewellery adorns their faces and hands. Clothing is chosen to conceal rather than to show off their bodies, and many of these young girls have even stated to diet to the point of starvation to stop the appearance of any feminine curves [401, с. 253] / Їхні хустки пов'язані рівним чином точно, але вони ще носять спеціальні пов'язки, що не дозволяють їхньому волоссю вислизнути з-під хустки. Їхній

Продовження додатку А

одяг виготовлений з тканин у приглушених, майже безбарвних тонах, їхні обличчя без макіяжу, а на руках немає прикрас. Одяг підібраний так, щоб приховати їхні тіла, і багато хто з цих молодих дівчат навіть дотримується дієти, що межує з голодуванням, для того, аби позбутися жіночних обрисів зовнішності.

с. 145

Жертвой суеверий стал с первых мгновений жизни. На утро после выписки из роддома. Прабабушка Пярзад, склонившись над моей кроватью, пробормотала молитву. Затем с гордостью прицепила булавкой на матрас амулет от сглаза. Назар-бонджук. Он не покупается. Передается по наследству. Причем в большом количестве. Если синий амулет треснул — сглазу дан отпор. Поэтому следует сразу заменить на новый. Мой назар-бонджук, к счастью, цел. Храню вместе с миниатюрным Кораном в шелковом чехле. Для сына или дочери... [400, с. 77].

с. 146

Tulips have long represented wealth and luxury in Turkey, beginning with the rule of Sultan Ahmet the III in the 18th century. His reign was known as the Tulip Era on account of his extravagance [401, с. 317] / Тюльпани протягом довгого часу символізували багатство та розкіш в Туреччині, починаючи з правління Султана Ахмета III у 18 столітті. Час його султанату відомий під назвою Ера Тюльпанів через його марнотратство.

Продовження додатку А

с. 149 (1)

Originally built in the 1400s around the time of Mehmet the Conqueror, it evolved into a jewellery warehouse, before becoming the huge sprawling bazaar it is today [401, с. 6] / Збудований у 1440-х роках приблизно під час правління Мехмета Завойовника, він був спочатку ювелірним ринком, перед тим як стати величезним базаром, яким він є і сьогодні.; Back in the final years of the Ottoman Empire the then Sultan Abdül Hamit II was so fearful of attempts to overthrow his rule that he issued a prohibition on men gathering in groups [401, с. 206] / В останні роки Османської імперії тодішній султан Абдул Хаміт II так боявся спроб скинути його з трону, що вирішив ввести заборону на масові зібрання чоловіків.

с. 149 (2)

Socialist Prime Minister Bülent Ecevit resumed control in 1973, but this didn't stop running street battles, attacks, murders, arrests and Turkey's own history of those who were "disappeared" [401, с. 26] / Прем'єр-міністр Бюлент Еджевіт з партії соціалістів отримав контроль над владою у 1973 році, проте це не припинило вуличні бійки, напади, вбивства, арешти та власну історію Туреччини про тих, хто "зник"; The new Prime Minister, Turgut Özal of the Motherland Party (ANAP), was good with money and under his economic leadership, things began to settle down, at least in the west of the country [401, с. 26] / Новий прем'єр-міністр, Тургут Озал з партії Батьківщина, умів розпоряджатися грошима, і під його економічним керівництвом справи почали налагоджуватись, принаймні на заході країни.; However in the east of the country the 1980s were marked by conflict between the army and the newly formed Kurdistan Workers Party (PKK), led by Abdullah Öcalan [401, с. 26] / Проте на сході країни 1980-ті ознаменувалися конфліктом між армією та

Продовження додатку А

щойно сформованою Робітничою партією Курдистану, яку очолював Абдула Оджалан.

с. 150

Русоволосая красавица похожа на Ренату Литвинову. У нее внешность не современной девушки. Света словно сошла с черно-белых фильмов прошлых веков. Короткие ногти без лака, костлявое декольте с миниатюрной грудью. Светская надменность во взгляде [400, с. 51]; Она заливисто смеется, как Айдан Шенер в экранизации “Птички певчей”... [400, с. 60]; Как можно прятать такие красивые ушки? Немного оттопыривающие, с пухлыми мочками. “Они придают тебе шарм. Обрати внимание, такие у Натали Портман” [400, с. 75]; Мама с годами больше становится похожа на Катрин Денев. Носит такое же синее платье с шелковым поясом. Мажет помаду кирпичного колера. Ну, чем не одна из “Восьми женщин”?! [400, с. 87].

с. 151

Она из Волгограда. Восточная культура притягивала давно. Цитировала Низами Гянджеви, готовила долму из виноградных листьев, изучала законы ислама. Никакого корыстного интереса. Обычный интерес. Зародился в 13 лет. В день, когда дочитала роман о “птичке певчей”. Поступив в университет на факультет журналистики, занялась изучением турецкого языка. Хотелось прочесть Гюнтеккина в оригинале [400, с. 80]; До отъезда в Стамбул Кристине снились восточные базары, дворцы шейхов, как в “Тысяче и одной ночи”. Реальность оказалась приятной, город – изумительным [400, с. 81].

Продовження додатку А

с. 154

Аллах привел меня к Босфору, чтобы он излечил меня от тоски по Махсуну... Со временем боль утраты исчезла. Теперь моя тоска легкая, наполненная желанием жить [400, с. 10]; Арзу от тоски по мужу убила себя. Аллах покарал ее за грешный поступок. С того времени душа Арзу блуждает на земле, не познав рая [400, с. 12]; Подкармливая птиц зерном, старушка жалуется на подрастающее поколение. Она объясняет, что голуби прилетают на грешную землю из райских садов Аллаха [400, с. 5].

с. 156

Ждет встречи с Белым Кроликом в цилиндре. Дружит с взбалмошной Венди. В ближайшее время планирует отправиться с ней на поиски убежавшей тени Питера Пэна. Мечтает оказаться в подземном царстве, встретить крошечных эльфов с глазами без ресниц, упитанных гномов с камнем терпения в пухленьких руках. Разыскивает корень мандрагоры. Цель — излечить болеющих мам, пап, детишек, бабушек, дедушек. [] Игнорирует книги о Поттере, Шреке, миннипутах [400, с. 66].

с. 158 (1)

*... **Kadir Gecesi** or the Night of Power, when the Prophet Mohammed is purported to have received the first revelation of the Koran from the Angel Gabriel, is widely commemorated. All the mosques are full until dawn, as the devout believe that on this special night their prayers will be answered [401, с. 338] / Кадір Геджесі чи Ніч Сили, коли пророк Мохаммед, ймовірно, отримав перше одкровення Корану від ангела Гавриїла, широко відзначається. Усі мечеті заповнені ще до настання сутінок, оскільки благочестиві вірять, що в цю особливу ніч їх молитви будуть почуті.*

Продовження додатку А

с. 158 (2)

*It is now nearly two months since the fasting month of **Ramazan**, and everyone is getting ready for the next, more important event on the Muslim calendar. Sunday is the first day of **Kurban Bayrami**, known in the Arabic world as **Eid el-Adha**. All over the world an animal, be it a sheep, a cow or even a camel, will be sacrificed as an offering to Allah. This tradition dates back centuries and is based on the Muslim version of the Christian history of Abraham, who was prepared to sacrifice the life of his only son to show God the strength of his belief. In Islam it is Ibrahim who shows his loyalty to Allah by offering his son [401, с. 209] / Майже два місяці минуло від священного місяця Рамазан, і кожен готується до наступної, більш важливої події в мусульманському календарі. Неділя – перший день Курбан Байрами, який в арабському світі знаний як Ейд ель Адха. По всьому світу тварини, будь то вівця, корова чи навіть верблюди, будуть приноситься в жертву як дар Аллаху. Ця традиція своєю давністю сягає глибини століть, а в її основі лежить мусульманська версія історії Авраама, який був готовий принести в жертву власного сина, щоб показати Богу силу своєї віри. В ісламі свою вірність Богу, пропонуючи у якості жертви власного сина, демонстрував Ібрагім...*

с. 159

*The two of them told me how **Şeker Bayramı**, the Sugar Festival held to celebrate the end of the fasting month of **Ramazan**, was a wonderful time for them. Following the thirty days of not drinking or eating during daylight hours, this holiday is an orgy of chocolate consumption, where family visits family and close family friends [401, с. 157] / Двоє з них розповіли мені, що Шекер Байрам, Цукровий фестиваль, який святкують в кінці священного місяця Рамазан, для них чудовий час. Після 30 днів утримання від їжі та пиття в денний час,*

Продовження додатку А

це свято є просто оргією поїдання шоколаду, під час якого сім'ї відвідують родичів та близьких друзів родини.

с. 163

Before they could comment I continued, "I am the second wife." This prompted another question to which I replied, "No, not two wives at the same time. My husband had a wife before." They all nod happily. They are pleased I am not one of up to four wives allowed under Islamic law [401, с. 241] / Ще до того, як вони почали щось коментувати, я продовжила: "Я друга дружина". Це зумовило виникнення іншого питання, на яке я відповіла: "Ні, не дві дружини одночасно. У мого чоловіка вже була дружина раніше". Вони радісно закивали головами. Вони раді чути, що я не одна з чотирьох дружин, дозволених ісламськими законами.

с. 164 (1)

Turkish houses are so clean I always have nightmares before inviting Turkish friends to our place. Everything has to be cleaned within an inch of its life, and then guests, unless they are really close, long time friends, never even use the bathroom and rarely stay beyond the dining table or the couch [401, с. 74] / Турецькі оселі настільки чисті, що мені завжди сняться нічні кошмари перед тим, як я збираюсь запросити гостей. Все має бути вичищено до останнього дюйма, а гості, якщо вони не є справді близькими та давніми друзями, навіть ніколи не користуються ванною кімнатою та рідко заходять далі обіднього столу чи дивану.

Продовження додатку А

с. 164 (2)

In Turkey, time spent drinking tea is used to assess one another while talking about mundane topics. A business meeting, no matter how tense, can't start unless you say yes to a glass of tea and at list take a sip. Up until that point conversation is strictly limited to the weather and if in Istanbul, the abominable state of the traffic that day (any day in actual fact). It is only after everyone has drunk theirs that the serious discussions can begin [401, с. 86] / В Туреччині час, проведений за чаєм, використовують для того, щоб знайти підхід один до одного, розмовляючи на світські теми. Ділова зустріч, не має значення наскільки напружена, не розпочнеться, якщо ти не погодишся на склянку чаю і не зробиш хоча б один ковток. До цього моменту тема розмови обмежується погодою чи, якщо ви у Стамбулі, жахливим станом дорожнього руху в той день (власне кажучи, в будь-який інший день так само). І тільки коли кожен вже осушив свою склянку, може розпочатися серйозне обговорення.

с. 171

Just like any village in any part of Turkey, my Istanbul neighbours gossip and help or hinder one another, the local shopkeepers know who has money and marriage problems, the watermen, tailors and shoemakers pool information about new residents, and everyone knows about the foreign woman with the husband with the strange foreign name, living in their street [401, с. 347] / Точно так само, як і в будь-якому селі в будь-якій частині Туреччини, мої стамбульські сусіди пліткують і допомагають чи заважають один одному, місцеві власники магазинів знають, у кого фінансові та шлюбні проблеми, люди зі служби доставки води, кравці та ремонтники взуття діляться інформацією про нових жителів, і кожен знає про іноземку та її чоловіка з дивним ім'ям, котрі живуть на їхній вулиці.

Продовження додатку А

с. 172

It is very hard to define but easy to feel the way it changes your mood, lifts your spirits or repays your persistence [401, с. vi] / Дуже важко точно визначити, але легко відчутти, як він (Стамбул) змінює твій настрій, підіймає твій дух та винагороджує твою наполегливість.; Istanbul beckoned [401, с. 6] / Стамбул манив; Istanbul is beginning to wake up after a long cold winter ... [401, с. 303] / Стамбул починає прокидатися після довгої холодної зими; ... I continue to be beguiled and seduced by Istanbul [401, с. 347] / Я так і продовжую бути зачарованою та спокушеною Стамбулом.

с. 177

...Воскресный день с Гюльбен провожу в Эскихисаре. В удивительном городке на юго-востоке Стамбула [400, с. 37]; Вместе с имеющимся капиталом взял курс в Эрзурум. Восточная часть Турции. Горная деревня городского типа. Население около полтысячи человек [400, с. 88]; The first time I came to Turkey I found myself living in Göreme, a small village in the Anatolian heartland, for three months [401, с. 79] / Коли я вперше приїхала до Туреччини, то жила в Гьореме, маленькому селі в серці Анатолії, протягом трьох місяців; The women-only kına gecesi was held in Ortahisar, a small but quaint village a few kilometres away from Göreme [401, с. 228] / Кіна геджесі, на якій були присутні лише жінки, проводилася в Ортахісарі, маленькому, але цікавому селі у кількох кілометрах від Гьореме ; The last time we lived in Turkey for a long period, we lived in the central region of the country, in a town called Kayseri [401, с. 280] / Восстаннє, коли ми довгий час жили в Туреччині, ми мешкали в центральному регіоні країни, в містечку під назвою Кайсері.; The next small town along the coast, called Kalkan, is bursting at the seams with British nationals who have bought villas there and now live in Turkey year round [401, с. 168] / Наступне маленьке містечко на узбережжі під назвою Калкан

Продовження додатку А

переповнене британцями, які придбали там вілли та тепер живуть в Туреччині круглий рік.

с. 178

Kaş is one of the few places where I feel free to do nothing, often not finishing one book the whole time I am there, and there is no guilt attached. It is the perfect place to recuperate [401, с. 124] / Каш – одне з небагатьох місць, де я можу дозволити собі нічого не робити, дуже часто я навіть не дочитую однієї книги за весь час, проведений там, і це не викликає почуття вини. Це чудове місце, щоб відновити сили.

Most Turks react with horror when I tell them this, but I liked living in Kayseri [401, с. 285] / Більшість турків з жахом реагують, коли я це розповідаю, але мені подобалось жити в Кайсері.

Everybody we'd talked to on the Greek islands said Marmaris was just a tacky tourist town, but by night, with all the lights sparkling on the water and the gaudily painted horse drawn carriages lined up at the quay, the people in their brightly coloured traditional clothes promenading along the waterfront and all the noise and the brilliance, it was simply magical [401, с. 1] / Усі, з ким ми розмовляли на грецьких островах, казали, що Мармаріс – обшарпане туристичне містечко, але вночі з усіма вогнями, які іскрилися у воді та яскраво розмальованими візками, що були запряжені кіньми та вистроєні в ряд вздовж набережної, людьми, які прогулювались по набережній у яскравому традиційному одязі, усім галасом та блиском, він був просто магічний.

Продовження додатку А

с. 180 (1)

Недовольная гримаса сменяется прежним спокойствием. Подхожу к нему ближе, крепко обнимаю. Шепчу на ухо: “Ты не такой, как все. Ты удивителен. Ты всегда с нами. И мы всегда с тобой!..” [400, с. 57];

“... Ведь таким образом я отдаляюсь от берега. Берега, где ты, Айдынлыг, и еще много моих друзей”, – дуется Босфор, хмурясь, как обиженный ребенок [400, с. 56].

с. 180 (2)

Босфор возмущается пуще прежнего: Ты издеваешься?! Лучше бы подсказал, как загнать злюку за толстые облака. Мне не больно. Просто не терплю, когда мною помыкают! [400, с. 56];

Босфор по-юношески отважен. Уверенно называет себя свободным. “Быть свободным – значит верить в собственные желания. Многие из них кажутся неосуществимыми. Так кажется. Просто надо сделать первый шаг. Дальше, легче... Быть свободным – значит никогда не жалеть. Быть свободным – значит желать, добиваясь желаемого” [400, с. 170].

с. 183

Ряд наших родственников переехали жить во Флориду. По своему желанию. Верись, до сих пор плачут, жалеют. Скучают по восточной теплоте. К примеру, в человеческих отношениях. Вот, у американцев не принято ходить друг к другу в гости каждый день или через день. Надо позвонить заранее, договориться о встрече. Безусловно, сохранять личное пространство нужно. В меру. Мы же люди! Не роботы, в конце концов! [400, с. 126]

...Жить на Востоке без веры в суеверия — значит жить в Париже без флакончика французских духов [400, с. 77]

Продовження додатку А

История любви, написанная Копполой в Манхэттене, повторилась в Стамбуле. Повторилась с незначительными изменениями... [400, с. 75]

с. 185

Old buildings have been done up in anticipation that when this Istanbul version of the Champs Elysees is finished, these properties will be worth considerably more. Neither the speculators nor the developers seem aware of how ironic the name Elysian Fields is for a redevelopment which will see the end of communities that have lived in the area for more than a hundred years. In mythology the Elysian Fields were the new dwelling place of the blessed after death, and in the future the new Tarlabası will stand as a memorial to the death of a neighbourhood [401, с. 71] / Старі будівлі відремонтували в очікуванні, що коли стамбульська версія Єлисейських полів буде завершена, це майно буде коштувати значно більше. Ні дилери, ні забудовники, здається, не розуміють, якою іронічною є назва Єлисейські поля для перебудови, що покладе кінець громадам, що жили в цьому районі більше сотні років. В міфології Єлисейські поля були новим місцем життя блаженних після смерті, а новий Тарлабаши в майбутньому стане пам'ятником смерті кварталу.

**Моделі сполучуваності референтів та корелятив у межах виявлених
метафоричних парадигм**

Область референту	Концепт -корелят	Приклади в російській мові	Приклади в англійській мові
ЛЮДИНА –Людина фізична	ЖИВА ПРИРОДА	Зейнеп, замерзший щенок,.../ как неуклюжий щенок / со мной как котенок / имбирная кожа / щеки краснеют, словно под кожей лица разлился бурачный сок / рана, истекающая гранатовым соком / сердце расцветает	like a dog with a bone / like dogs scenting their pray / barks out orders / a tall grizzly faced man / Feeling a lot like a salmon fighting to go upstream / He looks like a very large and very angry bee and behaves like one too / She had tiny stick insect legs / creeping doubts / dark olive skin
	НЕЖИВА ПРИРОДА	озерки слез / сотни капель невыплаканных слез прорвутся наружу соленым потоком	amongst the swirl of people / we were swamped by women / the roundabout is awash with boys and men / I was just melting / the sea of eyes sunny smile / cloudy eyes / stony looks
	КОНКРЕТНІ РЕЧІ	привязать красно-бордовыми капиллярами, невидимыми венами / осколки разбитого сердца / собираю разбитый пазл из самого себя	One woman is built like fridge / 'natural' bottle blond hair blow-dried into enormous bouffant helmets of mountainous propotions
	НАДПРИРОДНЕ	большинство называют Оздемира шайтаном / мать – создание, сошедшее с ладони к Аллаху / она была жар-птицей на зимнем небе / длинноухая богиня [собака Айдынлыг] уплетает печенье...	her pixie-like face / she continues to drift like a ghost and peers in the windows... / their cupid faces glow brightly above fitted coats in the latest style...

– духовна	Людина	ЛЮДИНА ФІЗИЧНА	говорят глаза / хлопает глазами, как девочка кокетка	prominent teeth, which seemed to jump out at you when she smiled / ... he is always relaxed and still looks like a ruddy cheeked boy I first met... / ... I stood there feeling like a neglected waif
		ЛЮДИНА ДУХОВНА	сердце бунтовало	-
		АБСТРАКТН Е ПОНЯТТЯ	-	boss was a nightmare / living in Turkey feels like schizophrenic's nightmare / we are greeted by a tiny ball of energy topped with beautiful blonde hair...
		КУЛІНАРНИЙ ПРОДУКТ	глаза цвета зеленого кофе	honey coloured suntans
		ЖИВА ПРИРОДА	В турчанке, словно в кисло- сладком грейпфруте, гармонично уживаются два схожих цитруса / / лоза тоски / орхидеи радости / душа расцветает, словно орхидеи в середине весны	-

	НЕЖИВА ПРИРОДА	море тоски / волнение плескается в глазах / поток счастья / океан одиночества / русло жизни / воспоминания захлестывают / под ногами лужи предрассудков / в сугробах собственной любви / камень тоски / облака надежды / потухло пламя надежды / туман счастья / серая туча непонимания / трясина замешательств / метели воспоминаний / пропасть непонимания / нектар желания / снегопад наставлений	flow of words
	КОНКРЕТНІ РЕЧІ	замок собственного счастья / осколки обид / маска недовольства / эликсир счастья / фонтан искрящегося счастья / угли невысказанной любви / длинная цепь умиротворенности / налет злости / трещины зависти	They are really “newspapers on legs”/ kindness and care for others is woven into the fabric of everyday Turkish life
	МИСТЕЦЬКИЙ ПРОДУКТ	вальс любви / вся жизнь один сплошной танец / эмоции обретают должные гаммы / Наша любовь – завораживающее восточное сказание с пламенной страстью / эпизоды длинной ленты жизни / главы восточной реальности / строим жизнь по собственному сценарию / живые комиксы моей повседневности	-
	ЛЮДИНА ФІЗИЧНА	ностальгия шепчет / ностальгия располагается / организм любви / тоска как язва / живет грусть / судьба улыбалась / начинает петь душа / судьба нанесла удар в спину / судьба накладывает швы	pleasure was short lived / spits of irritation / no matter what life throws at him, he is always relaxed... / I wrestle with the emotions

	ЛЮДИНА ДУХОВНА	надежда ответит взаимностью / сказки придумывает жизнь	-
	КУЛНАРНИЙ ПРОДУКТ	соус пересоленных обид / цитрусовый сироп восторга / карамельный привкус счастья / чувства из насыщенно-желтого шербета / чувства горячи как жаренные каштаны / кусочки души, испеченные из теста	-
ПРИРОДА – Жива природа	ЛЮДИНА ФІЗИЧНА	дельфинята затеяли чехарду недалеко от берега / чайки, вальсирующие над синеющим Босфором / забавная болтовня любопытных чаек / чайки пели колыбельную большому городу / [журавли] беседовали с Босфором /	-
	ЛЮДИНА ДУХОВНА	[деревья] боялись потерять жизнь / восхищенно лает / сердце сентиментальной кошечки / [Айдынлыг] искренняя, добрая / [дельфины] жизнерадостные, игривые, немного настороженные / Молодые журавлики шумят от радости / [пеликаны] опасаются взбалмошной Айдынлыг	-
	НЕЖИВА ПРИРОДА	глаза (у собаки) ясно прозрачные как вода ручейка	-

– Нежива природа	КУЛИНАРНИЙ ПРОДУКТ	котенок – сахарная вата	-
	НАДПРИРОДНЕ	Из жалких худышек превратила (кошек) в толстопузых богинь / Длинноухая богиня [собака Айдынлыг] уплетает печенью...	-
	ЛЮДИНА ФИЗИЧНА	стамбульская луна легким движением руки правит босфорской водой / подмигивающие нам звезды / пойраз улыбается, говорит, что теплых слов не слышал давно / осень похожа на пышногрудую брюнетку	...there is no direct sunlight touching the room
	ЛЮДИНА ДУХОВНА	луна могущественна, властная, сильная / оно [солнце] ненавидит. Оно [солнце] осуждает / разъяренные волны / У нее (осени) характер мягкий, покладистый / вулканы, извергающиеся тоской	Nature is vindictive
	ЖИВА ПРИРОДА	[ветер] вдыхает твой запах, как любопытный щенок-лабрадорчик / бледно-коричневый окрас дождя / воркование берега с морем...	biting wind

АБСТРАКТНІ ПОНЯТТЯ	НЕЖИВА ПРИРОДА	капли-искры / утопаем в темноте / тополиный пух кажется банальной весенней пылью	light pours in
	КОНКРЕТНІ РЕЧІ	лимонно-солнечные ткани лета / бледно-коричневые шелка осени / пощупал мягкие облака / солнце кажется обычным светящимся диском / небо кажется протекающей крышей над головой / солнце потухает	-
	КУЛЬНАРНІЙ ПРОДУКТ	шоколадные тучи / солнце необычное, не приторное, душистое / облака с ванильно-миндальной отдушкой / океан вкусов / облака посыпают мир ванильным сахаром / снежинки муки	-
	ЛЮДИНА	-	The weather in Istanbul in spring is very changeable and just like Istanbul women according to Turkish lore / odour could kill / smell assaults us / tradition is dying out
	КОНКРЕТНІ РЕЧІ	строю будущее / конструкция жизни / бугристый путь жизни / осколки померкшего прошлого / в лабиринте моего прошлого / жизнь как кардиограмма / жизнь – как пух из распоротой подушки / аромат выстреливает как из хлопушки / клубок из тысячи знакомых, незнакомых запахов / ароматы острыми стрелами вонзаются в посетителей	kindness and care for others is woven into the fabric of everyday Turkish life / bribery and corruption are still part of the fabric of everyday life / mosaic of cultures / bureaucratic labyrinth / Time creaks slowly past ...

КОНКРЕТНІ РЕЧІ	ПРИРОДА	бутоны ароматов / расцветают бутоны духов	-
	ЛЮДИНА	стены этой квартиры успокаивают, вдохновляют / дыхание стен	The room is alive with the muted sounds of different languages / We fall in love with it [apartment] at first sight... / They wriggle and wrestle the washing machine into position / I am really thirsty from fighting with the roller bag
КУЛІНАРНИЙ ПРОДУКТ	ПРИРОДА	-	When the money dried up he had to do something...
	НАДПРИРОДН Е	-	Earlier I had seen a man eating a dish of rice with chickpeas and it had smelled divine / ... the cake shop owner sold the most divine almond flour pastries...
БУДЕННІ СПРАВИ	ВІЙСЬКОВІ ДІЇ	-	I used to approach shopping like military expedition / Here I have to schlep out to various local head offices and battle with officials / Armed with my considerably better Turkish and my usual persistence I go to the local telecom office.../ I arrive at the gas company armed with the usual stack of paperwork...

Розподіл безеквівалентної лексики виявленої в романах “Сладкая соль Босфора” та “Waiting for the Tulips to Bloom” за тематичними групами

№	Тематична група	“Сладкая соль Босфора”	“Waiting for the Tulips to Bloom”
1	Релігія	азан, ахшам-намаз, имам, мечеть, минарет, мулла, муэдзин, намаз, орудж, сабах-намаз	Dervish order, <i>ezan, imam, minaret, mosque, muezzin, sema</i>
2	Громадські місця	базар, чайхана	<i>bazaar, caravanserai, hamam, han, kiosk, konak, lise, meyhane, pide salonu</i>
3	Їжа	абгора, айран, альбухара, аришта, аскер-балык, ахта зогало, ашурэ, батлыджан эзмеси, донер, дюшбара, йогурт, каймак, карны-бахар, «кремалы кузу», кузу чорпасы, лахмаджун, марул, мейвели кузу, мусакка, наршараб, пиде, польаб, рахат-лукум, салджалы кёфте, «узярлик», хавуч кёфтеси, шекерпаре, шербет, шор-гогалы, шорпа	<i>açık çay, afiyet olsun, ayran, baklava, boza, börek, çığ köfte, dondurma, döner, ıslak kebab, kelle paça, kuru yemek, lahmacun, lokum, macanu, mastic, pide, rakı, sahlep, salça, sherbet, simit, sultaç, suyu yemek, turşu, yaprak dolma</i>
4	Побут	бардак, кальян, кесе	<i>çati duplex, kese, nargile, salon, soba, şofben</i>
5	Одяг	тюрбан, чаршаб	<i>ebri, şalvar</i>
6	Звертання	аби, балам, бей, деде, джаным, нене, оглум, петекабла, султан, хан, ханым, «ходжам», эфенди (эфендим), <i>canım, kızım, sevgilim</i>	<i>abi, bay, gelin, grand, hacı, pasha, sultan, teyze, vizier</i>
7	Природа	лодоз, мельтем, пойраз, хазари	<i>lodos</i>
8	Відносини	-	<i>ayıp, maganda, yabancı</i>
9	Інше	-	Назви національностей: <i>Çerkez, Çingene, Rum</i> ; назви професій

			<p>та занять: <i>eskici, kapıcı, simitçi, usta</i>; назви видів транспорту: <i>dolmuş, gullet</i>; назва населеного пункту: <i>köy</i>; назви зі сфери ділових відносин: <i>aidat, tapu</i>; назви видів дозвілля: <i>karagöz, tombola</i>; назва емоційного стану: <i>hüzün</i></p>
--	--	--	--

Продовження додатку В

Рис. 1 Діаграма кількісних показників залучення різних способів семантизації безеквівалентної лексики в романі “Сладкая соль Босфора”

Рис. 2 Діаграма кількісних показників залучення різних способів семантизації безеквівалентної лексики в романі “Waiting for the Tulips to Bloom”

**Кількість вживань прецедентних феноменів у співвідношенні з їх джерелом у романі
“Сладкая соль Босфора”**

№	Вид	Всього	Національно-прецедентні феномени			Соціумно-прецедентні феномени	Універсально-прецедентні феномени
			Турецької культури	Російської культури	Азербайджанської культури		
1	Прецедентні артефакти	2 (1,9%)	0	0	0	2 (1,9%)	0
2	Прецедентні символи	1(1%)	1 (1%)	0	0	0	0
3	Прецедентні імена	63 (62,4%)	13 (12,9%)	2 (1,9%)	2 (1,9%)	3 (3%)	43 (42,6%)
4	Прецедентні назви	13 (12,9%)	1 (1%)	0	0	7 (6,9%)	5 (5%)
5	Прецедентні обряди	5 (4,9%)	3 (2,9%)	0	0	2 (1,9%)	0
6	Прецедентні тексти	2 (1,9%)	0	1 (1%)	0	1 (1%)	0
7	Прецедентні вислови	13 (12,9%)	2 (1,9%)	2 (1,9%)	0	9 (8,9%)	0
8	Прецедентні ситуації	0	0	0	0	0	0
	Всього	99 (100%)	20 (19,8%)	5 (5%)	2 (1,9%)	24 (23,8%)	48 (47,5%)

**Кількість вживань прецедентних феноменів у співвідношенні з їх джерелом у романі
“Waiting for the Tulips to Bloom”**

№	Вид	Всього	Національно-прецедентні феномени		Соціумно-прецедентні феномени	Універсально-прецедентні феномени
			Турецької культури	Австралійської культури		
1	Прецедентні артефакти	5 (3,4%)	1 (0,7%)	0	2 (1,4%)	2(1,4%)
2	Прецедентні символи	1 (0,7%)	1 (0,7%)	0	0	0
3	Прецедентні імена	24 (16%)	7 (4,7%)	0	6 (4%)	11 (7,4%)
4	Прецедентні назви	11 (7,4%)	4 (2,7%)	0	6 (4%)	1 (0,7%)
5	Прецедентні обряди	7 (4,7%)	5 (3,4%)	0	2 (1,4%)	0
6	Прецедентні тексти	1 (0,7%)	0	0	1 (0,7%)	0
7	Прецедентні вислови	4 (2,7%)	1 (0,7%)	0	3 (2%)	0
8	Прецедентні ситуації	14 (9,4%)	11 (7,4%)	0	0	3 (2%)
	Всього	67 (100%)	30 (20,1%)	0	20 (13,4%)	17 (11,4%)

**Типи залучених топонімів в романах “Сладкая соль Босфора” та “Waiting for the Tulips to Bloom”
та їх розподіл за країнами**

Тип топоніму	Туреччина	Азербайд жан	Росія	Інші країни	Туреччина	Австра лія	Інші країни
Ойконіми	<i>Стамбул, Константинополь, Эскихисар, Эрзурум, Бодрум, Кырларели, Мардин, Диярбакыр</i>	<i>Баку, Шувалан</i>	<i>Москва, Питер, Самара, Волгоград</i>	<i>Тбилиси, Кёльн, Лондон, Париж, Прага, Флорида, Киев, Урумчи</i>	<i>Istanbul, Göreme, Ortahisar, Kayseri, Kalkan, Kaş, Antalya, Izmit, Selçuk, Ephesus, Marmaris, Çannakale, Diyarbakır, Afyon</i>	<i>Sydney</i>	<i>Spain, Portugal, Paris</i>
Урбаноніми	<i>Ортакей, Кадикей, Левент, Эминёню, Лалели, Таксим, Нишанташи, Зейтинбуруну, Сулукуле, мечеть Св. Софии (Айя- София), Девичья башня (Киз-Кюлеси), Истикляль Джаддеси, Мисир Чаршысы, мост Ататюрка, Анкаринский университет, Босфорский государственный университет</i>	<i>Девичья башня, район Беиш- мертебе</i>	-	<i>Челси, Манхэттен, Бронкс</i>	<i>Sultanahmet, Tarlabası, Üsküdar, Karaköy, Erenköy, Moda, Kadıköy, Haghia Sofia, the Blue Mosque, Rüstem Paşa Camii, Yerebatan, Bağdat Caddesi, Divan Yolu, Minibus Yolu, Istiklal Caddesi, Tutuncu Mehmet Effendi Sokak, Grand Bazaar (Kapalı Çarşı), Uzun Çarşı, Sahaflar Çarşısı, Misir Çarşı, Özgürlük Park, Emirgan Park, Taksim Square, Cumhuriyet (Republic) Boulevard/Cumhuriyet Bulvarı, the Galata Bridge, the Topkapı bus station, the Göztepe public hospital, the Istanbul Modern art gallery, Marmara University, Istanbul Technical University</i>	<i>Harbour Bridge</i>	<i>Vatican City, Champs Elysees</i>

Гідроніми	<i>Золотой рог, Мраморное море, Босфор, река Тигр, озеро Еймиргёлю</i>	<i>Каспий</i>	-	-	<i>Black Sea, Golden Horn, Sea of Marmara, Bosphorus</i>	-	-
Ороніми	<i>холм Чамлыджа, Паландокен</i>	-	-	-	-	-	-
Всього	31	5	4	11	48	2	5